

University of Groningen

Naar een open samenleving? Recente ontwikkelingen in sociale stijging en daling in Nederland

Tolsma, J.; Wolbers, M.H.J.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2010

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Tolsma, J., & Wolbers, M. H. J. (2010). *Naar een open samenleving? Recente ontwikkelingen in sociale stijging en daling in Nederland*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Naar een open samenleving?

Recente ontwikkelingen in sociale
stijging en daling in Nederland



RAAD VOOR
MAATSCHAPPELIJKE
ONTWIKKELING

Naar een open samenleving

Naar een open
samenleving?

Recente
ontwikkelingen in
sociale stijging en
daling in Nederland

J. Tolsma en M. H. J. Wolbers
(Radboud Universiteit Nijmegen)
in opdracht van de Raad voor
Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO)

Den Haag, november 2010

R A A D V O O R
M A A T S C H A P P E L I J K E
O N T W I K K E L I N G

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling is de adviesraad van de regering en het parlement op het terrein van participatie van burgers en stabiliteit van de samenleving.

De RMO werkt aan nieuwe concepten voor de aanpak van sociale vraagstukken. De raad bestaat uit negen onafhankelijke kroonleden: de heer mr. S. Harchaoui (voorzitter), mevrouw prof. dr. J. van Doorne-Huiskes, de heer prof. dr. P.H.A. Frissen, mevrouw drs. J.G. Manshanden MPA, de heer prof. dr. L.C.P.M. Meijs, mevrouw prof. dr. M.R.J.R.S. van San, mevrouw prof. dr. E.M. Sent en de heer prof. dr. M. de Winter. De heer dr. R. Janssens is algemeen secretaris van de raad. Er is momenteel een vacature voor een raadslid.



Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling
Parnassusplein 5
Postbus 16139
2500 BC Den Haag
Tel. 070 340 52 94
Fax 070 340 70 44

ISBN 978 90 77758 18 2

NUR 740

Zet-en Binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Basisontwerp: Christoph Noordzij, Collage, Aldeboarn

© Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, Den Haag, 2010
Niets in deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of verveelvoudigd, opgeslagen in een dataverwerkend systeem of uitgezonden in enige vorm door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder toestemming van de RMO.

Voorwoord

In zijn werkprogramma 2010 heeft de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) het thema 'Sociale stijgers en dalers' opgenomen. Sociale stijging was lange tijd ideaal en praktisch voor veel generaties. Maar stijging in de klassieke betekenis (langs opleiding, arbeid en inkomen) is niet voor iedereen in dezelfde mate weggelegd. Sommige groepen profiteren nauwelijks van de toegenomen openheid van de samenleving, anderen kiezen ervoor om vooral te investeren in gezin of vrije tijdsbesteding. Het is inmiddels zeer reëel dat er een generatie ontstaat die niet hoger stijgt, en in sommige gevallen zal er zelfs sprake kunnen zijn van sociale daling. Dat betekent dat we op een nieuwe manier naar sociale mobiliteit moeten kijken.

Ter voorbereiding op de advisering heeft de Raad de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen gevraagd om patronen van sociale stijging en daling in kaart te brengen. De achtergrondstudie schetst op basis van gegevens uit de Familie-enquête Nederlandse Bevolking (FNB) de (veranderende) posities van individuen in Nederland op de maatschappelijke ladder. De auteurs beschrijven de ontwikkelingen in opleidingsniveau, arbeidsmarktpositie, culturele participatie, gezondheid en woonsituatie.

Uit het onderzoek blijkt dat de samenleving in algemene termen meer open is geworden, bijvoorbeeld doordat afkomst aan belang heeft ingeboet. Maar dat betekent niet dat er geen stijging- en dalingspatronen meer zichtbaar zijn. Opleiding bijvoorbeeld lijkt zich te ontwikkelen tot de nieuwe, harde scheidslijn in de samenleving. Ook signaleren onderzoekers naast algemene bewegingen van sociale stijging onder de bevolking een duidelijke beweging van sociale daling bij mannen.

De studie is uitgevoerd door dr. Jochem Tolsma en dr. Maarten H.J. Wolbers. De Raad dankt beide onderzoekers voor hun inzet.

Sadik Harchaoui
Voorzitter



Rienk Janssens
Algemeen secretaris



Inhoud

- 1 Achtergrond en probleemstelling 9
 - 1.1 Inleiding 9
 - 1.2 Onderzoek naar sociale stratificatie en mobiliteit in Nederland 11
 - 1.3 De Familie-enquête Nederlandse Bevolking 13
 - 1.4 Dit onderzoek 14
- Noten 16

- 2 Onderwijs 17
 - 2.1 Trends in onderwijsongelijkheid 17
 - 2.2 Intergenerationele opleidingsmobiliteit 20
 - 2.3 Resumé 26
- Noot 26

- 3 Arbeid 27
 - 3.1 Ontwikkelingen in de beroepenstructuur 27
 - 3.2 Beroepsmobiliteit 30
 - 3.3 Onderwijsniveau en beroepssucces 36
 - 3.4 Trends in statusverwerving 40
 - 3.5 Resumé 44
- Noten 45

- 4 Culturele participatie 46
 - 4.1 Sociale differentiatie in culturele preferenties en consumptie 46
 - 4.2 tv-consumptie in preferenties en gedrag 46
 - 4.3 Ontwikkelingen in tv-consumptie 47
 - 4.4 Ontwikkelingen in bezoek aan musea en opera's of klassieke concerten 50
 - 4.5 Resumé 53
- Noten 53

- 5 Wonen 55
 - 5.1 Wooncarrières en sociale mobiliteit 55
 - 5.2 Ontwikkelingen in de woonsituatie 56

5.3	Periodetrends in inter- en intragenerationele mobiliteit op de woonladder	60
5.4	Resumé	62
6	Gezondheid	63
6.1	Gezondheid en sociale mobiliteit	63
6.2	Subjectieve gezondheid	63
6.3	Rook- en drinkgedrag	64
6.4	Ontwikkelingen in BMI	66
6.5	Resumé	70
	Noot	71
7	Samenhang tussen maatschappelijke ladders	72
7.1	Samenhang tussen ladders	72
7.2	De onderkant	74
7.3	Granieten kern	76
7.4	Resumé	79
	Noten	80
8	Gevolgen van sociale mobiliteit voor sociale samenhang	82
8.1	Gevolgen van sociale mobiliteit	82
8.2	Hoofdeffecten van opleidingsniveau	84
8.3	Effecten van intergenerationele opleidingsmobiliteit	86
8.4	Resumé	91
	Noot	92
9	Conclusie	93
	Literatuur	99
	Appendix	102
	Over de auteurs	119
	Overzicht van uitgebrachte publicaties	120

1

Achtergrond en probleemstelling

1.1 Inleiding

Lange tijd was intergenerationele sociale mobiliteit een belangrijk beleidsstreven alsook een feitelijke praktijk in Nederland (Ultee en Dronkers 1995). Generaties lang kwamen kinderen hoger uit op de maatschappelijke ladder dan hun ouders. Deze vorm van sociale mobiliteit is echter niet meer vanzelfsprekend (Dronkers 1994): steeds meer mensen uit steeds meer sociale milieus behalen een steeds hogere opleiding, maar de wal keert het schip. Omdat het opleidingspeil van de (beroeps)bevolking sneller is gestegen dan de beroepenstructuur vereist, is diploma-inflatie opgetreden. Dit wil zeggen dat diploma's minder waard zijn geworden voor het bereiken van een goede positie op de arbeidsmarkt. Het resultaat is dat kinderen uit de hogere klassen in toenemende mate sociaal dalen ten opzichte van ouders.

Tegelijkertijd heeft de sterke nadruk op diploma's in plaats van sociale herkomst in de moderne, meritocratische samenleving geleid tot een diplomademocratie (Bovens 2006). Zo hebben burgers beduidend meer politieke invloed naarmate hun opleiding hoger is.

De toegenomen deelname aan het onderwijs, die tot diploma-inflatie en een diplomademocratie hebben geleid, roept de vraag op in hoeverre opleiding in plaats van sociale herkomst de belangrijkste sociale scheidslijn in de huidige Nederlandse samenleving wordt. Dit doet de vraag rijzen in hoeverre het huidige denkkader over sociale mobiliteit, geënt op het verheffen van lagere sociale klassen, nog wel passend is. Bovendien is het een actuele vraag of sociale stijging voor een bepaald deel van de Nederlandse samenleving (de zogenoemde 'beleidsresistente granieten kern') überhaupt wel is weggelegd, ondanks de idee van een activerende participatiemaatschappij (De Gier 2007).

Deze vragen zijn voor de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) aanleiding geweest in het werkprogramma 2010 het thema 'sociale stijgers en dalers' op te nemen. Doel is het uitbrengen van een advies waarin institutionele knelpunten worden blootgelegd met het oog op het bevorderen van sociale mobiliteit in de Nederlandse samenleving. Als onderdeel daarvan dient het huidige denkkader over sociale mobiliteit te worden geherevalueerd. De gedachte daarbij is dat sociale stijging en daling zich tegenwoordig niet alleen afspeelt op de van oudsher zo gestratificeerde domeinen onderwijs en arbeid, maar ook op andere maatschappelijke ladders zoals culturele participatie. Deze andere maatschappelijke ladders zouden aan belang winnen, omdat sociale daling op de traditionele domeinen steeds meer realiteit aan het worden is.

Als empirische basis en inhoudelijke voorbereiding op dit advies is er onderzoek uitgezet door de RMO. Het onderhavige onderzoeksrapport, uitgevoerd door twee onderzoekers van de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit (RU) Nijmegen, vormt een deel van dit onderzoek. Leden van deze sectie zijn sinds jaar en dag actief bezig met onderzoek op het terrein van sociale stratificatie en mobiliteit. Daarbij wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de Familie-enquête Nederlandse Bevolking (FNB), een periodieke gegevensverzameling die met dat specifieke doel door hen begin jaren negentig van de vorige eeuw is opgezet.

In dit onderzoeksrapport wordt – door gebruik te maken van gegevens uit de FNB – op kwantitatieve manier inzicht verschaft in de posities die individuen in Nederland innemen op de verschillende maatschappelijke ladders en de veranderingen die daarin de afgelopen jaren/decennia zijn opgetreden. Daarbij staat grofweg de beantwoording van de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Welke bewegingen/trends hebben zich de afgelopen jaren/decennia voorgedaan op de verschillende maatschappelijke ladders?
2. Is er een plafond bereikt voor sommige groepen op bepaalde ladders? En zijn er groepen die muurvast zitten aan de onderkant? Vindt er bij deze groepen een verbreding van oriëntatie op alternatieve ladders plaats?
3. Komt sociale daling steeds meer voor en heeft sociale stijging steeds minder frequent plaats? Winnen/verliezen bepaalde ladders aan belang?
4. Verandert de relatieve afstand tussen groepen op de verschillende ladders?

5. Is er samenhang tussen de posities op de verschillende ladders? Zijn mensen die hoog op de ene ladder staan ook succesvoller op andere? En is er sprake van een granieten kern?
6. Wat zijn de gevolgen van stijgen en dalen op de verschillende ladders voor de sociale samenhang in de samenleving?

1.2 Onderzoek naar sociale stratificatie en mobiliteit in Nederland

Nederland kent een rijke traditie aan onderzoek naar sociale stratificatie en mobiliteit (Ultee 1997). De Leidse socioloog Van Heek is daarvan de grondlegger geweest. In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw onderzocht hij met een aantal collega's een reeks van beschrijvings- en verklaringsvragen naar sociale stijging en daling in Nederland. Dit onderzoek heeft niet alleen tot een aantal boeken geleid zoals *Sociale stijging en daling in Nederland* (Van Heek et al. 1958) en *Het verborgen talent* (Van Heek et al. 1968), waarin de resultaten van het onderzoek werden beschreven, maar ook tot het eerste nationale mobiliteitssurvey (gehouden in 1954) en een beroepsprestigeladder (ontworpen in 1953) om beroepstitels voor mobiliteitsonderzoek van hoog naar laag te kunnen indelen. Na het emeritaat van Van Heek in 1972 is het Nederlandse stratificatie-onderzoek een tijd in het slop geraakt, maar sinds het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw heeft een groep Utrechtse (later vooral Nijmeegse) sociologen zich beziggehouden met vraagstukken over sociale stratificatie en mobiliteit. Aan de hand van samenhangende onderzoeksvragen, toetsbare hypothesen en grootschalige gegevensbestanden beschreven en verklaarden zij ontwikkelingen in de openheid van de Nederlandse samenleving voor een groot deel van de twintigste eeuw. Daarbij beperkten zij de kwestie van hoe open de Nederlandse samenleving is niet alleen tot de vraag in hoeverre zich stijging en daling voordoet op de verschillende maatschappelijke ladders in Nederland, maar beantwoordden zij ook de vraag in welke mate mensen die uiteenlopende posities op de maatschappelijke ladders innemen met elkaar huwen. Het voorlopige hoogtepunt van dit onderzoek is het boek *Verschuivende Ongelijkheid in Nederland* (Dronkers en Ultee 1995) geweest. Aan het slot van dit boek komen de onderzoekers tot de volgende conclusie: "De verschillende vormen van sociale ongelijkheid in de Nederlandse samenleving zijn in de twintigste eeuw sterk veranderd. De betekenis van

opleiding voor verschillen in levensomstandigheden is sterk toegenomen in vergelijking met het begin van die eeuw. Het milieu van herkomst is niet meer zo invloedrijk voor de onderwijs- en beroepskansen als vroeger. Hieruit volgt dat het milieu van herkomst ook minder betekenis heeft gekregen voor de andere levensomstandigheden” (Dronkers en Ultee 1995: 325). De belangrijkste verklaring voor deze veranderingen zien zij in de modernisering van de samenleving. Volgens de moderniseringstheorie verschuift in moderne samenlevingen, die gekenmerkt worden door een doelmatige arbeidsmarkt, het verdelingsregime van toegeschreven (‘ascribed’) kenmerken zoals sociale herkomst naar verworven (‘achieved’) kenmerken zoals opleiding. Economische ontwikkelingen en technologische veranderingen hebben de arbeidsmarkt complexer gemaakt, waardoor werkgevers individuen zijn gaan selecteren op basis van in het onderwijs opgedane kennis en vaardigheden. Daarnaast zijn activistische politieke ideologieën (ten aanzien van onderwijsdeelname en gelijke behandeling) doorgevoerd om gelijke kansen te bewerkstelligen en sociale mobiliteit te verhogen. Zonder diploma’s komen mensen in de hedendaagse Nederlandse samenleving daarom steeds minder ver. De sterk gestegen toestroom naar het onderwijs die als gevolg daarvan tot stand is gekomen, heeft in twee opzichten tot een geringere ongelijkheid geleid (Ultee 1996: 351). In de eerste plaats is in de voorbije decennia door de onderwijsexpansie de ongelijkheid in onderwijskansen tussen de verschillende sociale milieus teruggelopen (De Graaf en Ganzeboom 1993; Wolbers en De Graaf 1996a). In de tweede plaats heeft de onderwijsexpansie, die niet bijgebeend kon worden door de veranderingen in het niveau van beschikbare posities op de arbeidsmarkt, weliswaar geleid tot diploma-inflatie, maar ook tot een toenemend belang van opleiding op de arbeidsmarkt, omdat de diploma-inflatie onder lagere opleidingsniveaus sterker is geweest (Wolbers en De Graaf, 1996b). Het onderhavige onderzoeksrapport moet vooral als een voortzetting van het bestaande onderzoek naar sociale stratificatie en mobiliteit in Nederland worden gezien, waarin reeds bestudeerde trends worden doorgetrokken naar een recentere periode. Bovendien worden hier niet eerder gerapporteerde maatschappelijke ladders beschreven, zoals op het terrein van gezondheid. Hoewel ook hier sprake is van sociale scheidslijnen en samenhang met het milieu van herkomst (al was het alleen al via genetische overerving), is het begrip sociale mobiliteit minder van toepassing. We spreken dan ook liever van intergenerationele overdracht als het

gaat om de maatschappelijke ladders buiten de traditionele domeinen van onderwijs en arbeid.

1.3 De Familie-enquête Nederlandse Bevolking

De Familie-enquête Nederlandse Bevolking (FNB) is een (gemiddeld) vijfjaarlijks, grootschalig survey-onderzoek onder een representatieve groep Nederlanders, dat wordt geïnitieerd door leden van de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit (RU) Nijmegen. Dataverzameling in het kader van de FNB heeft tot nog toe vijf maal plaatsgevonden, te weten in de jaren 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009. Doordat inmiddels een periode van ruim 15 jaar (1992–2009) wordt bestreken, is het steeds beter mogelijk ontwikkelingen in sociaalstructurele (en sociaal-culturele) processen in Nederland te bestuderen. Om vergelijking tussen de meetjaren mogelijk te maken zijn meetinstrumenten in de verschillende surveys veelal gestandaardiseerd meegenomen.²

Het unieke karakter van de FNB komt specifiek naar voren in twee aspecten. In de eerste plaats staat in de FNB het gezin (en de familie) waarin individuen zijn opgegroeid centraal. Immers, het gezin is de meest relevante sociale context waarin individuen worden gesocialiseerd, waarin sociale activiteiten worden ondernomen en sociale ongelijkheden ontstaan. In de FNB wordt daarom naast de primaire respondent zijn of haar partner ondervraagd. Op deze manier verkrijgt men onafhankelijke informatie over, en van, de beide partners waardoor inzichtelijk kan worden gemaakt hoe de verhoudingen in een gezin liggen, en hoe de kenmerken van de beide partners zich tot elkaar verhouden. Verder wordt er intensief gebruik gemaakt van het vragen naar de opvoedingssituatie in het ouderlijk gezin. Er wordt betrouwbare informatie verzameld van beide partners over het gezin van herkomst (relatiestructuur, religie, culturele opvoeding, opvoedingsstijlen en sociaal-economische positie). In de dataverzamelingen van de FNB zijn tevens de ouders en één van de broers of zussen van de respondent onafhankelijk benaderd. Door aan de respondenten de huidige adressen van deze familieleden te vragen, is het mogelijk ook via hen onafhankelijke informatie over de familie te verkrijgen. De hierboven beschreven nadruk van de FNB op een ondervraging van het volledige gezin maakt het mogelijk een groot aantal vraagstukken rondom sociale stratificatie en mobiliteit,

maar ook kwesties op het terrein van solidariteit, sociale integratie en individualisering te onderzoeken.

In de tweede plaats is het dynamische karakter van de informatie die wordt verzameld een uniek aspect van de FNB. Zoveel mogelijk wordt informatie in het perspectief van de levensloop gevraagd. Bijvoorbeeld de onderwijs-, beroeps-, relatie-, en geografische mobiliteitsloopbaan wordt intensief en zo precies mogelijk voor iedere respondent in kaart gebracht. Hierdoor wordt informatie vergaard over het exacte tijdstip waarop gebeurtenissen in het leven van personen plaats vonden (scheiding, overlijden, voortijdige schooluitval, baanwisseling, verhuizing). Een groot voordeel van deze levensloopgegevens boven dwarsdoorsnedegegevens is dat het vervolgens mogelijk is loopbaaninformatie in onderlinge samenhang te beschouwen. Meer specifiek kan worden nagegaan hoe de causale volgorde van loopbaangebeurtenissen is. Bijvoorbeeld, gaan baanwisselingen meestal vooraf aan het verhuizen naar een andere woonplaats of is het juist andersom? En ook, gaat het volgen van een hogere opleiding gepaard met een grotere kans op een elitaire vorm van vrijetijdsbeoefening? En levert langer zoeken naar een geschikte partner uiteindelijk een stabielere relatie op?

1.4 Dit onderzoek

In dit onderzoek worden naast de veelvuldig onderzochte domeinen onderwijs en arbeid, andere relevant geachte maatschappelijke ladders bestudeerd. Het gaat hierbij om de ladders culturele participatie, wonen en gezondheid. Op al deze domeinen bevat de FNB gedetailleerde (levensloop) informatie. Voor het onderwijs bestuderen we de keuze voor een opleiding in het voortgezet onderwijs en het hoogst bereikte opleidingsniveau van mensen. Voor het domein arbeid betreft dit het intredeberoep en de huidige of laatste beroepspositie van werkenden.¹ Wat betreft culturele participatie gaat het om tv-consumptie (preferenties en gedrag) en bezoek aan musea en opera's of klassieke concerten. Qua wonen bevat de enquête vragen over de grootte van de woning (aantal kamers) en de eigendomsituatie (huur- vs. koophuis). Wat de gezondheidssituatie van mensen betreft is informatie over subjectief ervaren gezondheid, rook- en drinkgedrag en overgewicht beschikbaar. Voor al deze maatschappelijke ladders worden valide

en betrouwbare, 'state-of-the-art' meetinstrumenten gebruikt. De FNB biedt daartoe de mogelijkheid, omdat de verschillende relevant geachte stratificatiekenmerken zijn geoperationaliseerd volgens gebruikelijke definities [van bijvoorbeeld het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)] of zelf ontwikkelde en inmiddels gangbare meetinstrumenten [zoals de meting van beroepsstatus (ISEI) van Ganzeboom et al. (1992)].

In de empirische analyse maken we zo veel mogelijk gebruik van alle vijf metingen van de FNB. We hanteren daarbij een leeftijdsselectie van 25 jaar en ouder, aangezien pas op die leeftijd de meeste mensen hun onderwijsloopbaan hebben afgerond. Voor wat betreft het domein arbeid passen we zelfs een strengere leeftijdsselectie toe. Alle respondenten onder de 35 jaar worden buiten de berekeningen gelaten, omdat van hen mag worden verondersteld dat hun loopbaan in termen van beroepshoogte nog niet is uitgekristalliseerd.

Allereerst worden algemene ontwikkelingen beschreven op de onderscheiden maatschappelijke ladders (zie de hoofdstukken 2 tot en met 6). Deze worden altijd uitgesplitst naar mannen en vrouwen en, waar relevant, verbijzonderd naar opleidingsniveau. De positie die individuen op de ladders innemen, worden meestal zowel vanuit een *intergenerationeel* (dat wil zeggen door vergelijking van ouders en kinderen) en een *intragenerationeel* (dat wil zeggen door vergelijking van verschillende momenten in de levensloop) perspectief in kaart gebracht. Mobiliteit verwijst daarbij naar een verandering in positie op een maatschappelijke ladder. Dit kan een opwaartse verandering zijn (sociale stijging) of een neerwaartse (sociale daling). De maatschappelijke ladders onderwijs en arbeid (of liever: beroep) zijn duidelijk in lage en hoge posities in te delen, waardoor sociale mobiliteit hier een zinnig begrip is. Meer mobiliteit duidt daarbij op een grotere openheid en minder ongelijkheid in de samenleving. Eveneens geldt dan dat de samenhang tussen twee posities (bijvoorbeeld bij de vergelijking van het hoogst bereikte opleidingsniveau tussen ouders en kinderen) geringer is. Voor de overige maatschappelijke ladders is het lastiger in termen van sociale mobiliteit te spreken; daar wordt vooral over intergenerationele overdracht gesproken. Trends worden zowel over periodes als tussen cohorten bestudeerd. Periode-effecten hebben betrekking op het vergelijken van perioden (dat wil zeggen momenten van ondervraging). Met de FNB kan de periode 1992–2009 worden onderzocht. Cohorteffecten betreffen de vergelijking van verschillende geboortecohor-

ten. Voor kenmerken die tijdens de levensloop niet of nauwelijks aan verandering onderhevig zijn, kan zo een veel langer tijdsbestek in ogenschouw worden genomen. Dit geldt bijvoorbeeld voor trends in intergenerationele opleidingsmobiliteit.

Daarna wordt in hoofdstuk 7 de samenhang tussen de posities van individuen op de verschillende ladders onderzocht. Gezien het feit dat de respondenten in de FNB ondervraagd zijn over uiteenlopende domeinen, is dit relatief eenvoudig vast te stellen. Hier bespreken we tevens of mensen binnen meerdere domeinen tegelijk de meest ongunstige positie bekleden en of we kunnen spreken van een (groeierende) granieten kern in de samenleving.

Tot slot worden de gevolgen van sociale mobiliteit onderzocht door te bestuderen in hoeverre stijging en daling op de verschillende maatschappelijke ladders gevolgen heeft voor de sociale samenhang (contact met ouders, etnische distantie, vrijwilligerswerk, sociaal vertrouwen, vertrouwen in de politiek, wel/niet stemmen en verenigingslidmaatschap) in de samenleving (zie hoofdstuk 8).

De belangrijkste conclusies uit het onderzoek worden in hoofdstuk 9 weergegeven.

Noten

- 1 Retrospectieve inkomensgegevens zijn vanwege betrouwbaarheidsproblemen niet verzameld in de FNB. Daarom kan helaas niet worden ingegaan op inkomensmobiliteit in dit onderzoeksrapport.
- 2 Voor een meer gedetailleerde beschrijving van het onderzoek verwijzen we graag naar www.ru.nl/sociologie/onderzoek/onderzoeksprojecten/familie-enquete/achtergrond_van_de.

2

Onderwijs

2.1 Trends in onderwijsongelijkheid

Bereikt opleidingsniveau

Nederland heeft de laatste decennia een periode van onderwijsexpansie meegemaakt. Dit houdt in dat steeds meer mensen een steeds hogere opleiding behaalden en dat het gemiddelde opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking steeg. In tabel 2.1 zien we dat deze trend zich nog steeds doorzet. Ook het cohort dat pas recent het onderwijs heeft verlaten (het geboortecohort 1970–84 is in 2009 25 tot 39 jaar) is hoger opgeleid dan het vorige cohort. Steeds minder mensen hebben slechts lager onderwijs (lo) of een lbo/mavo diploma behaald en steeds meer hebben het hoger onderwijs (hbo of wo) succesvol afgerond. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen.

Onze bevindingen bevestigen vermoedens uit eerder onderzoek dat vrouwen hun achterstanden op de hogere niveaus rap inlopen op mannen en zelfs steeds vaker dan mannen de hoogste regionen binnen het onderwijssysteem succesvol weten te doorlopen.

Tabel 2.1

Opleidingsverdeling van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–84 in procenten

Opleiding	Cohort				
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69	1970–84
Mannen					
wo	9	10	13	13	14
hbo	16	21	22	20	24
mbo/havo/vwo	20	25	31	38	42
lbo/mavo	31	27	23	22	16
lo	24	17	11	7	4
Totaal	100	100	100	100	100
N	599	955	1171	1144	459
Vrouwen					
wo	1	2	6	8	11
hbo	12	17	20	21	24
mbo/havo/vwo	13	19	34	44	48
lbo/mavo	38	39	28	22	13
lo	37	23	12	6	4
Totaal	100	100	100	100	100
N	504	901	1164	1224	566

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Keuze voortgezet onderwijs

Aan het eind van het basisonderwijs ontvangen leerlingen (tegenwoordig) veelal een advies van de leerkracht wat betreft de keuze voor een geschikte opleiding in het voortgezet onderwijs. Kinderen uit hogere sociale klassen krijgen in het algemeen een hoger advies, omdat ze beter presteren. Dit wordt het primaire stratificatie-effect van het onderwijs genoemd. Ondanks dat het advies van de leerkracht richtinggevend is voor de uiteindelijke keuze, kunnen leerlingen hiervan afwijken. Ze kunnen een hoger dan wel lager niveau kiezen dan is geadviseerd. Vooral sociale herkomst speelt hierbij een rol. Hogere sociale klassen zetten vaker hoger in dan lagere sociale klassen en andersom. Dit staat bekend als het secun-

daire stratificatie-effect van het onderwijs. Wij bestuderen hier het totale (primaire plus secundaire) stratificatie-effect van het onderwijs.

Als we kijken naar de keuze die leerlingen (met hun ouders en leerkracht) maken na de lagere school, dan zien we hetzelfde beeld als hierboven. Steeds vaker komen leerlingen in het havo of vwo terecht (zie tabel 2.2). En ook hier zien we dat de verschillen tussen mannen en vrouwen tegenwoordig nagenoeg verdwenen zijn.

De stijging van de leerplichtige leeftijd ligt grotendeels ten grondslag aan de ontwikkeling dat steeds minder mensen direct na de lagere school het onderwijs verlaten. Ook de verslechterde arbeidsmarktkansen van ongediplomeerden dragen daaraan bij. Dat dit überhaupt nog voorkomt bij de laatste cohorten – weliswaar in geringe mate – is dan ook enigszins verbazingwekkend.

Tabel 2.2

Keuze van type voortgezet onderwijs van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–84 in procenten

Keuze voortgezet onderwijs	Cohort				
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69	1970–84
Mannen					
havo/vwo	19	20	25	30	38
lbo/mavo	70	73	71	69	62
Geen	11	7	4	2	1
Totaal	100	100	100	100	100
N	565	935	1162	1156	613
Vrouwen					
havo/vwo	12	16	23	33	37
lbo/mavo	70	78	73	65	62
Geen	18	6	4	2	2
Totaal	100	100	100	100	100
N	472	886	1157	1249	778

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

2.2 Intergenerationele opleidingsmobiliteit

Absolute en relatieve mobiliteit

Het behalen van een hoog diploma betekent een mogelijkheid om een gunstige maatschappelijke positie te behalen, ook voor de minder geprivilegieerde groepen in de samenleving. Echter tot op heden bestaan er nog steeds ongelijkheden in onderwijskansen tussen kinderen uit verschillende sociale milieus. Dit remt het meritocratiseringsproces in het onderwijs (Dronkers 2007).

De invloed van het ouderlijk opleidingsniveau¹ kan tot uiting komen in de kans dat leerlingen een bepaald opleidingsniveau behalen en in de kans dat leerlingen die reeds een bepaald opleidingsniveau hebben bereikt, een nog hoger niveau behalen. Vele oorzaken liggen ten grondslag aan de samenhang tussen het ouderlijk opleidingsniveau en de onderwijskansen van hun kinderen. Verschillen in onderwijskansen tussen uiteenlopende milieus zullen waarschijnlijk nooit in zijn geheel verdwijnen, al is het maar doordat intelligentie een erfelijke component heeft.

In tabel 2.3 beschrijven we trends in absolute en relatieve opleidingsmobiliteit in Nederland. De mobiliteitstabellen waarop deze gegevens zijn gebaseerd, zijn opgenomen in de Appendix (de tabellen A1 en A2, respectievelijk voor mannen en vrouwen). We bespreken eerst de absolute (of totale) mobiliteit. Onderscheiden wordt het percentage immobielen, het percentage stijgers en het percentage dalers. We zien dat onder mannen sociale stijging in termen van bereikt opleidingsniveau vanaf het geboortecohort 1950–59 steeds minder vaak voorkomt. Daarentegen wordt daling voor de latere cohorten een steeds reëlere gebeurtenis. Zeker als de trend zich doorzet onder de huidige mannelijke scholieren wint sociale daling sterk aan belang. De trend in absolute mobiliteit onder vrouwen laat een geheel ander beeld zien; latere cohorten stijgen steeds vaker en dalen steeds minder. We benadrukken dat dit opzienbarende bevindingen zijn. Tot op heden waren er wel vermoedens dat voor mannen daling een steeds reëlere optie is geworden en voor vrouwen (nog) niet, maar deze ontwikkeling kon vanwege gebrek aan recente gegevens nog niet gekwantificeerd worden.

Tabel 2.3

Kengetallen voor intergenerationale opleidingsmobiliteit van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–84

Cohort	N	Absolute mobiliteit in procenten			Relatieve mobiliteit ^a	
		Immobielen	Stijgers	Dalers	Uniforme associatie Odds ratio	Odds ratio trend ^b
Mannen						
1914–39	599	35	58	8	1,52	1,60
1940–49	955	30	60	11	1,54	1,51
1950–59	1171	26	63	12	1,47	1,47
1960–69	1144	27	60	13	1,42	1,43
1970–84	459	30	50	19	1,37	1,37
Vrouwen						
1914–39	504	43	40	17	1,61	1,55
1940–49	901	36	47	18	1,61	1,55
1950–59	1164	28	58	14	1,45	1,55
1960–69	1224	30	57	13	1,60	1,55
1970–84	566	30	56	14	1,61	1,55

a Gebaseerd op een loglineaire analyse (uniforme associatie model). De gepresenteerde odds ratio's geven voor aangrenzende opleidingen van de ouders de relatieve kansverhouding wat betreft aangrenzende opleidingen van het kind weer.

b Mannen: $e^{0,507 - 0,003 \cdot \text{jaar}}$ (1914=0); vrouwen: $e^{0,441 + 0,000 \cdot \text{jaar}}$ (1914=0).

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Trends in absolute opleidingsmobiliteit zeggen echter nog niets over verschillen in onderwijskansen tussen verschillende sociale milieus. Het is bijvoorbeeld heel goed mogelijk dat door de onderwijsexpansie de onderwijskansen van iedereen verbeteren en dat ongelijkheden tussen verschillende sociale milieus intact (lijken te) blijven. Door rekening te houden met dergelijke structurele ontwikkelingen, verkrijgt men pas een valide beeld van de mate van gelijkheid in onderwijskansen (Ultee et al. 1992). De odds

ratio (of relatieve kansverhouding) is een associatiemaat die hiervoor ‘corrigeert’. Als voorbeeld berekenen we deze grootte voor een fictieve 2*2 mobiliteitstabel:

Opleidingsniveau ouders	Opleidingsniveau kind		
	Hoog	Laag	Totaal
Hoog	300	100	400
Laag	300	300	600
Totaal	600	400	1000

In deze tabel is de kansverhouding (odds) dat een kind met hoogopgeleide ouders hoog- dan wel laagopgeleid is $300/100=3$. Voor een kind met laagopgeleide ouders is deze kansverhouding 1 ($300/300$). De ratio tussen beide kansverhoudingen (ofwel relatieve kansverhouding of odds ratio) is 3 ($(300/100)/(300/300)$). Met andere woorden: de kansverhouding voor kinderen met hoogopgeleide ouders om hoog- dan wel laagopgeleid te zijn is drie keer zo groot als de overeenkomstige kansverhouding voor kinderen met laagopgeleide ouders. Over het algemeen geldt dat hoe groter de odds ratio, hoe groter de kansenongelijkheid en daarmee hoe geslotener de samenleving is. Een odds ratio van 1 duidt erop dat voor verschillende herkomstmilieus geen verschillen zijn in de kansverhouding een hoge dan wel lage positie te bereiken. Er is dan sprake van perfecte sociale mobiliteit.

In de door ons bestudeerde mobiliteitstabellen hebben we niet twee groepen (kinderen met hoog- of laagopgeleide ouders) in de wedijver om twee uitkomsten (een hoog of laag opleidingsniveau), maar vijf groepen en vijf uitkomsten. In plaats van één odds ratio zijn er dus verschillende odds ratio's. Loglineaire analyse maakt het niet alleen mogelijk al deze odds ratio's snel uit te rekenen, maar ook om ze te modelleren. Doel van dit laatste is een vereenvoudigde voorstelling voor alle odds ratio's te vinden. Voor de hier gepresenteerde mobiliteitstabellen maken we gebruik van het model van uniforme associatie (Ganzeboom en De Graaf 1989; zie ook Lammers et al. 2007). De assumptie van dit model is dat de odds ratio voor elke twee aangrenzende opleidingscategorieën dezelfde is. Inhoudelijk gezien betekent dit dat de barrière om een opleidingsniveau te stijgen of te dalen steeds hetzelfde is. Deze veronderstelling geeft een zeer eenvoudige modelstructuur, waarbij het patroon van odds ratio's in een enkel getal

wordt uitgedrukt, te weten de uniforme associatieparameter. Net zoals voor de odds ratio geldt dat hoe groter de uniforme associatieparameter, hoe ongelijker de kansen en des te geslotener de samenleving is.

Onder mannen zien we dat onderwijskansen steeds eerlijker verdeeld raken tussen de verschillende ouderlijke milieus. Voor het oudste geboortecohort bedroeg de uniforme associatieparameter 1,52; voor het jongste 1,37. Deze ontwikkeling kan als een lineaire trend worden beschouwd (zie de laatste kolom in tabel 2.3). Voor eerdere cohorten werd de toegenomen kansengelijkheid veroorzaakt doordat de absolute kans om een hogere opleiding te bereiken voor leerlingen uit een relatief ongunstig milieu steeg. Tegenwoordig komt dit waarschijnlijk doordat ook kinderen uit hogere sociale lagen intergenerationele daling in het onderwijs ervaren. Onder vrouwen zijn geen ontwikkelingen in relatieve opleidingsmobiliteit waar te nemen. Hier maakt alleen de toegenomen onderwijsdeelname van vrouwen dat zij vaker dan voorheen een hoger opleidingsniveau dan hun ouders bereiken zonder dat de kansengelijkheid zelf is veranderd.

Keuze voortgezet onderwijs

Ook met betrekking tot de schoolkeuze na de basisschool hebben we de samenhang met het ouderlijk milieu in kaart gebracht. Opnieuw zijn de onderliggende mobiliteitstabellen opgenomen in de Appendix (tabellen A3 en A4, respectievelijk voor mannen en vrouwen). De belangrijkste bevindingen zijn samengevat in tabel 2.4. Voor zowel mannen als vrouwen wordt het opleidingsniveau van de ouders steeds minder bepalend voor de keuze na de basisschool. Het is de vraag of de komende cohorten een verdere daling van de invloed van het ouderlijk milieu laten zien. Merk wel op dat de samenhang tussen het ouderlijk milieu en de keuze na de basisschool nog steeds substantieel is.

Tegelijkertijd echter is de invloed van de keuze van het voortgezet onderwijs op het uiteindelijk behaalde opleidingsniveau toegenomen in de loop van de tijd (zie tabel 2.5). Met name onder mannen is de samenhang tussen de keuze van het havo of vwo op 12-jarige leeftijd en het uiteindelijk behalen van een diploma in het hbo of wo flink gestegen.

Tabel 2.4

Samenhang tussen diploma in hoger onderwijs (hbo/wo) van ouders en keuze van bovenstroom in voortgezet onderwijs (havo/vwo) van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–84

	Cohort				
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69	1970–84
Mannen					
Odds ratio ^a	14,70	8,46	7,10	5,10	3,82
Vrouwen					
Odds ratio ^a	14,33	12,17	6,21	5,47	4,26

a De gepresenteerde odds ratio's kunnen worden geïnterpreteerd als de relatieve kans op de keuze van havo/vwo in het voortgezet onderwijs voor personen met ouders met hbo/wo vergeleken met personen met ouders met lo, lbo/mavo of mbo/havo/vwo. Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

De geschatte odds ratio bedroeg 6,02 voor degenen geboren in de periode 1914–39 en maar liefst 14,98 voor het meest recente geboortecohort (1970–84). Wederom laat deze ontwikkeling zich goed als een lineaire trend beschrijven (zie de laatste kolom van tabel 2.5). Deze bevindingen tezamen verlenen steun aan de meritocratiseringstheorie.

Tabel 2.5

Samenhang tussen keuze van bovenstroom in voortgezet onderwijs (havo/vwo) en diploma in hoger onderwijs (hbo/wo) van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–84^a

Cohort	N	Odds ratio	Odds ratio trend ^b
Mannen			
1914–39	565	6,02	4,33
1940–49	935	6,22	6,41
1950–59	1162	8,04	7,99
1960–69	1138	10,05	9,95
1970–84	459	14,98	13,11
Vrouwen			
1914–39	472	3,79	5,04
1940–49	886	7,27	5,71
1950–59	1157	4,95	6,13
1960–69	1217	8,93	6,57
1970–84	565	5,50	7,17

a Gebaseerd op een logistische regressie-analyse, gecontroleerd voor opleiding ouders en interactie opleiding ouders*cohort. De gepresenteerde odds ratio's kunnen worden geïnterpreteerd als de relatieve kans op een diploma in hbo/wo voor personen met de keuze van havo/vwo in het voortgezet onderwijs vergeleken met personen met de keuze van lbo/mavo.

b Mannen: $e^{1,187 + 0,022 * \text{jaar}}$ (1914=0); vrouwen: $e^{1,529 + 0,007 * \text{jaar}}$ (1914=0).

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

2.3 Resumé

De onderwijsexpansie zorgt ervoor dat het gemiddelde opleidingsniveau in Nederland stijgt. De verschillen tussen mannen en vrouwen in bereikt opleidingsniveau zijn bovendien verder afgenomen. Voor mannen geldt dat het ouderlijk milieu (hier gemeten als het opleidingsniveau van de ouders) steeds minder bepalend wordt voor het uiteindelijk bereikte opleidingsniveau. Bovendien zagen we dat het sociaal milieu minder invloed uitoefent voor opeenvolgende cohorten als het gaat om de keuze na de basisschool, terwijl de keuze voor een opleiding in het voortgezet onderwijs meer bepalend is geworden voor het uiteindelijk behaalde opleidingsniveau. Dit alles duidt op een voortschrijdende meritocratisering in het onderwijs. De onderwijsexpansie heeft er echter niet voor gezorgd dat het ouderlijk milieu minder belangrijk wordt voor het bereikte opleidingsniveau onder vrouwen. Wellicht boet het ouderlijk milieu pas aan belang in voor vrouwen als de onderwijsachterstanden in vergelijking met mannen (volledig) tot het verleden behoren. De ver gevorderde gelijkheid tussen sociale milieus onder mannen brengt tot slot met zich mee dat sociale daling nu een reële optie is geworden voor hen.

Noot

- 1 Voor het vaststellen van het ouderlijk opleidingsniveau is in dit hoofdstuk dezelfde vijfdeling gebruikt als bij de respondenten. Het maximum van het hoogst bereikte opleidingsniveau van beide ouders is daarbij als uitgangspunt genomen. Als informatie over het opleidingsniveau van een ouder ontbreekt, is alleen de informatie over de opleiding van de andere ouder gebruikt.

3

Arbeid

3.1 Ontwikkelingen in de beroepenstructuur

Huidige/laatste beroep

Vergeleken met de onderwijsexpansie zijn ontwikkelingen op de arbeidsmarkt veel minder snel en duidelijk verlopen. Als gevolg van technologische ontwikkelingen op de moderne arbeidsmarkt en de daarmee gepaard gaande verschuiving van een agrarische, via een industriële naar een post-industriële samenleving valt er weliswaar een algemene trend naar meer hooggekwalificeerde werkgelegenheid in Nederland te verwachten, maar zoals tabel 3.1 laat zien is deze trend niet overduidelijk.

Het meest duidelijk komt de opwaardering van de beroepsarbeid nog naar voren uit de stijging van de gemiddelde beroepsstatus voor opeenvolgende geboortecohorten.¹ Voor zowel mannen als vrouwen geldt dat de gemiddelde beroepsstatus is gestegen wanneer de cohorten 1914–39, 1940–1949 en 1950–59 worden vergeleken. Sindsdien echter is er sprake van stagnatie of (bij mannen) zelfs van daling. Wanneer we voor de geboortecohorten de beroepenverdeling² vergelijken, dan zijn de ontwikkelingen minder eenduidig te interpreteren. Aan de bovenkant [dat wil zeggen, de beroepsklassen van professionals en managers (I/II)] is te zien dat de hoogste beroepsklasse eerst langzaam in omvang is afgenomen en later sneller, terwijl de op een na hoogste beroepsklasse qua grootte is toegenomen. Ook aan de onderkant van de beroepenverdeling [dat wil zeggen, de geschoolde (VI) en ongeschoolde handarbeid (VII)] zien we uiteenlopende trends: de laagste beroepsklasse is kleiner geworden (zeker onder vrouwen), maar de op een na laagste beroepsklasse is in omvang gegroeid.

Tabel 3.1

Beroepenverdeling (huidige/laatste beroep) van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–69 in procenten

Beroep	Cohort			
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69
Mannen				
I	27	26	25	21
II	22	24	29	25
III	7	6	7	11
IV	10	8	6	7
V	9	10	10	7
VI	10	13	12	16
VII	16	13	11	13
Totaal	100	100	100	100
Gemiddelde beroepsstatus	47,7	47,7	49,4	46,8
N	607	948	1112	711
Vrouwen				
I	7	7	10	10
II	28	33	36	27
III	26	31	36	45
IV	10	9	5	4
V	3	3	2	1
VI	4	4	3	4
VII	21	13	8	10
Totaal	100	100	100	100
Gemiddelde beroepsstatus	40,8	43,6	45,3	45,3
N	456	882	1100	740

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Wat betreft verschillen tussen mannen en vrouwen valt op dat vrouwen door de bank genomen een lagere beroepspositie innemen dan mannen, ook al zijn de verschillen in de afgelopen decennia aanzienlijk verkleind.

Verder valt op dat vrouwen sterk zijn oververtegenwoordigd in de beroeps-klasse van routinehoofdarbeiders en dat mannen vaker terug te vinden zijn (als leidinggevende) in geschoolde handarbeidberoepen.

Eerste beroep

Hierboven is de beroepenverdeling van het huidige of laatste beroep voor verschillende geboortecohorten weergegeven, maar ook als we het eerste beroep van mensen beschouwen dan treffen we in grote lijnen dezelfde ontwikkelingen aan (zie tabel 3.2). Het belangrijkste verschil is evenwel dat individuen bij hun intredeberoep gemiddeld genomen een lagere positie innemen dan bij hun huidige of laatste beroep. Zo is een kwart van de mannen afkomstig uit het cohort 1950–59 in hun huidige/laatste beroep werkzaam in de hoogste beroepsklasse, terwijl slechts zo'n 11 procent van hen tijdens het eerste beroep tot deze klasse behoorde. Dit duidt op een proces van opwaartse mobiliteit tijdens de beroepsloopbaan van individuen (waarover in de volgende paragraaf meer wordt gezegd).

Tabel 3.2

Beroepenverdeling (eerste beroep) van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–69 in procenten

Beroep	Cohort			
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69
Mannen				
I	9	9	11	10
II	17	21	24	17
III	10	12	13	18
IV	14	7	4	5
V	12	11	9	4
VI	23	25	24	28
VII	16	16	16	20
Totaal	100	100	100	100
Gemiddelde beroepsstatus	40,3	41,7	43,8	41,4
N	556	907	1039	612

Tabel 3.2 (vervolg)

Beroep	Cohort			
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69
Vrouwen				
I	2	2	4	5
II	31	32	35	23
III	23	35	46	57
IV	10	7	3	1
V	4	3	2	0
VI	5	7	5	6
VII	25	15	7	8
Totaal	100	100	100	100
Gemiddelde beroepsstatus	37,2	41,2	43,4	43,7
N	399	838	1038	668

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

3.2 Beroepsmobiliteit

Intergenerationele beroepsmobiliteit

Ontwikkelingen in de beroepenstructuur kunnen ook worden vastgesteld door de beroepsposities van twee opeenvolgende generaties (dat wil zeggen, vaders en hun kinderen) te vergelijken, zogenoemde intergenerationele beroepsmobiliteit. Een verschuiving op de arbeidsmarkt in de richting van alsmaar meer hoge beroepsposities betekent dat kinderen steeds vaker in hogere beroepsposities uitkomen dan hun vader. Tabel 3.3 (zie de tabellen A5 en A6 in de Appendix voor de onderliggende cijfers) laat zien dat de hoeveelheid opwaartse beroepsmobiliteit inderdaad is toegenomen in Nederland in de periode 1914–59 (in geringe mate onder mannen; sterk onder vrouwen), maar daarna heeft zich een kentering voltrokken. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen. Dat mensen uit het meest recente cohort minder vaak sociaal stijgen dan daarvoor valt te begrijpen uit het feit dat zij gemiddeld genomen een minder hoge beroepspositie innemen dan degenen uit eerdere cohorten (zoals in tabel 3.1 al te zien was).

Voor wat betreft neerwaartse beroepsmobiliteit zien we een toename onder mannen. Voor het oudste geboortecohort was het percentage dalers 24 procent; voor het meest recente 31 procent. Onder vrouwen is sociale daling juist sterk afgenomen. Waar sociale daling in het verleden vaker onder vrouwen voorkwam, is het tegenwoordig een fenomeen dat zich met name onder mannen manifesteert.

Tabel 3.3

Kengetallen voor intergenerationale beroepsmobiliteit (huidige/laatste beroep) van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–69

Cohort	N	Absolute mobiliteit in procenten			Relatieve mobiliteit ^a	
		Immobielen	Stijgers	Dalers	Uniforme associatie Odds ratio	Odds ratio trend ^b
Mannen						
1914–39	581	29	47	24	1,08	1,09
1940–49	920	24	48	29	1,07	1,07
1950–59	1074	23	49	29	1,05	1,06
1960–69	687	24	45	31	1,05	1,05
Vrouwen						
1914–39	435	23	43	34	1,07	1,09
1940–49	841	22	48	30	1,08	1,07
1950–59	1043	18	56	26	1,08	1,06
1960–69	709	18	54	24	1,06	1,05

a Gebaseerd op een loglineaire analyse (quasi uniforme associatie model).

De gepresenteerde odds ratio's geven voor aangrenzende klassen beroep vader de relatieve kansverhouding wat betreft aangrenzende klassen huidige/laatste beroep kind weer.

b Mannen: $e^{0,098 - 0,001 \cdot \text{jaar}}$ (1914=0), immobiliteitseffecten: I= $e^{0,152}$, II= $e^{0,182}$, III= $e^{0,053}$, IV= $e^{1,374}$, V= $e^{0,255}$, VI= $e^{0,387}$, VII= $e^{0,034}$; vrouwen: $e^{0,099 - 0,001 \cdot \text{jaar}}$ (1914=0), immobiliteitseffecten: I= $e^{0,536}$, II= $e^{0,261}$, III= $e^{0,155}$, IV= $e^{0,913}$, V= $e^{1,074}$, VI= $e^{0,288}$, VII= $e^{-0,278}$.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Net zoals bij intergenerationele opleidingsmobiliteit zeggen bovengenoemde absolute mobiliteitspatronen nog niets over ontwikkelingen in de mate van openheid in de Nederlandse samenleving. Daarvoor dienen we structurele arbeidsmarktontwikkelingen uit te schakelen. Het loglineaire model dat daarvoor is gehanteerd is ingewikkelder dan bij intergenerationele opleidingsmobiliteit. Naast de uniforme associatieparameter (die de algemene samenhang in de mobiliteitstabel weerspiegelt) hebben we nog andere parameters nodig om de mobiliteitspatronen adequaat weer te geven. Deze extra parameters betreffen diagonaalparameters en verwijzen naar zogenoemde immobiliteitseffecten. Ze worden geïnterpreteerd als de mate van oververtegenwoordiging op de diagonaal, ofwel de neiging tot immobiliteit. De parameters vormen als het ware een uitzondering op de regelmaat die door de uniforme associatieparameter wordt verondersteld.

Uit de twee meest rechtse kolommen van tabel 3.3 komt naar voren dat voor zowel mannen als vrouwen de relatieve mobiliteit is toegenomen, ook al is het trendeffect onder vrouwen niet statistisch significant. Uit de uniforme associatieparameters blijkt immers een daling. Dit betekent dat individuele beroepskansen in de loop van de tijd minder sterk afhankelijk zijn geworden van de beroepspositie van de vader. In termen van beroepskansen is de Nederlandse samenleving dus opener geworden. Desondanks bestaan er voor sommige beroepsklassen nog sterke immobiliteitseffecten die bovendien niet kleiner zijn geworden. Onder mannen zijn deze het hoogst voor de beroepsklasse van kleine zelfstandigen en boeren (IV). Dit laat zich eenvoudig interpreteren: bij deze beroepen speelt overdracht van bezit een belangrijke rol. Bij boeren kan tevens geografische en culturele isolatie van belang zijn (Ganzeboom en Luijkx 1995). Ook onder vrouwen is de immobiliteit bij deze beroepsklasse relatief hoog.

In tabel 3.4 zijn opnieuw ontwikkelingen in intergenerationele beroepsmobiliteit weergegeven; nu niet betrekking hebbend op het huidige of laatste beroep van individuen, maar op hun eerste beroep. De oorspronkelijke tabellen zijn weer in de Appendix te vinden (zie de tabellen A7 en A8). De gevonden resultaten laten vergelijkbare resultaten zien als hierboven beschreven op basis van tabel 3.3. De absolute mobiliteitspatronen tonen dat – met uitzondering van het meest recente geboortecohort – sociale stijging is toegenomen in de loop van de tijd en dat sociale daling onder mannen is gestegen, terwijl dit onder vrouwen is gedaald. Ook wat betreft

Tabel 3.4

Kengetallen voor intergenerationale beroepsmobiliteit (eerste beroep) van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–69

Cohort	N	Absolute mobiliteit in procenten			Relatieve mobiliteit ^a	
		Immobielen	Stijgers	Dalers	Uniforme associatie Odds ratio	Odds ratio trend ^b
<i>Mannen</i>						
1914–39	531	36	30	34	1,10	1,11
1940–49	881	26	34	40	1,07	1,07
1950–59	1002	24	37	39	1,04	1,05
1960–69	590	26	32	42	1,05	1,03
<i>Vrouwen</i>						
1914–39	380	25	36	39	1,13	1,14
1940–49	800	21	44	34	1,12	1,12
1950–59	984	15	56	29	1,10	1,11
1960–69	640	15	56	29	1,10	1,10

a Gebaseerd op een loglineaire analyse (quasi uniforme associatie model).

De gepresenteerde odds ratio's geven voor aangrenzende klassen beroep vader de relatieve kansverhouding wat betreft aangrenzende klassen eerste beroep kind weer.

b Mannen: $e^{0,129 - 0,002 \cdot \text{jaar}}$ (1914=0), immobiliteitseffecten: I= $e^{0,308}$, II= $e^{0,199}$, III= $e^{0,381}$, IV= $e^{2,457}$, V= $e^{0,580}$, VI= $e^{0,615}$, VII= $e^{-0,042}$; vrouwen: $e^{0,144 - 0,001 \cdot \text{jaar}}$ (1914=0), immobiliteitseffecten: I= $e^{0,371}$, II= $e^{0,211}$, III= $e^{0,117}$, IV= $e^{1,284}$, V= $e^{1,290}$, VI= $e^{-0,013}$, VII= $e^{-0,356}$.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

relatieve mobiliteit zijn de bevindingen hetzelfde: er is sprake van een opener wordende Nederlandse samenleving als het gaat om beroepskansen. Wederom is de afname in de uniforme associatieparameter bij vrouwen niet significant. Het enige verschil dat we observeren als we de mobiliteits-tabel van vaders beroep en het eerste beroep van kinderen vergelijken met die van vaders beroep en het huidige of laatste beroep van kinderen is dat sociale stijging minder en sociale daling meer voorkomt in de tabel die verwijst naar het eerste beroep. Kennelijk is het intredeberoep dat mensen innemen vaker lager dan hoger wanneer we het vergelijken met hun vaders

beroep, maar draait deze situatie zich tijdens de loopbaan van mensen om. Dit wordt ook wel tegenmobiliteit ('counter mobility') genoemd (De Graaf en Luijkx 1995). Individuen beginnen de beroepsloopbaan vaak onder het beroepsniveau van hun vader, maar zijn tijdens de carrière veelal opwaarts mobiel zodat ze alsnog op hetzelfde of een hoger niveau uitkomen dan hun vader. De mate waarin deze carrièremobiliteit optreedt, onderzoeken we in de volgende paragraaf.

Intragenerationele beroepsmobiliteit

Naast intergenerationele beroepsmobiliteit kan intragenerationele beroepsmobiliteit worden bestudeerd. De vraag is dan niet in hoeverre beroepsposities worden overgedragen van vaders op hun kinderen, maar in hoeverre eenmaal ingenomen posities bij aanvang op de arbeidsmarkt nog aan veranderingen onderhevig zijn tijdens de latere beroepsloopbaan. Net zoals een gebrek aan intergenerationele beroepsmobiliteit duidt op een gesloten samenleving, geldt ook dat een samenleving met weinig intragenerationele beroepsmobiliteit meer ongelijk is dan een samenleving waarin men gedurende de beroepsloopbaan nog van positie kan veranderen.

Ontwikkelingen in intragenerationele beroepsmobiliteit zijn weergegeven in tabel 3.5 (de onderliggende tabellen zijn te vinden in de tabellen A9 en A10 in de Appendix). Zoals verwacht is de richting van de carrièremobiliteit meestal opwaarts van aard. Dit geldt vooral voor mannen, van wie gemiddeld genomen 46 procent opwaarts mobiel is tijdens de beroepsloopbaan tegenover 14 procent neerwaarts mobiel. Onder vrouwen bedragen deze percentages respectievelijk 22 en 13 procent. Het verschil in de mate van opwaartse mobiliteit geeft vooral het verschil in loopbaanperspectief aan. Veel vrouwen combineren hun arbeidsmarktparticipatie met zorgtaken thuis waardoor mogelijkheden om carrière te maken veelal worden beknót.

Evenals bij intergenerationele beroepsmobiliteit wordt de relatieve mobiliteit in een intragenerationele beroepsmobiliteitstabel uitgedrukt door middel van het quasi uniforme associatiemodel. Daarvoor geldt dat het mobiliteitspatroon in de tabel met uitzondering van de diagonaalcellen in een enkele odds ratio is uit te drukken. Daarnaast worden voor de diagonaalcellen aparte immobiliteitseffecten geschat. Te zien is in tabel 3.5 dat er geen significante ontwikkelingen zijn in intragenerationele beroepsmobiliteit. De Nederlandse samenleving is in dit opzicht niet

opener geworden. Tot slot valt op dat de immobiliteitseffecten bij intragenerationele beroepsmobiliteit aanzienlijk groter zijn dan bij intergenerationele beroepsmobiliteit. Dit geeft aan dat veranderingen van beroepsklasse intergenerationeel waarschijnlijker zijn dan intragenerationeel.

Tabel 3.5

Kengetallen voor intragenerationele beroepsmobiliteit van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–69

Cohort	N	Absolute mobiliteit in procenten			Relatieve mobiliteit ^a	
		Immobielen	Stijgers	Dalers	Uniforme associatie Odds ratio	Odds ratio trend ^b
Mannen						
1914–39	556	29	47	16	1,11	1,12
1940–49	907	24	48	13	1,14	1,10
1950–59	1036	23	49	13	1,12	1,09
1960–69	609	49	36	14	1,10	1,08
Vrouwen						
1914–39	399	65	25	11	1,14	1,13
1940–49	836	64	23	13	1,11	1,13
1950–59	1038	66	22	12	1,13	1,13
1960–69	668	68	19	13	1,11	1,13

a Gebaseerd op een loglineaire analyse (quasi uniforme associatie model).

De gepresenteerde odds ratio's geven voor aangrenzende klassen eerste beroep de relatieve kansverhouding wat betreft aangrenzende klassen huidige/laatste beroep weer.

b Mannen: $e^{0,122 - 0,001 \cdot \text{jaar}}$ (1914=0), immobiliteitseffecten: I= $e^{0,901}$, II= $e^{1,141}$, III= $e^{1,917}$, IV= $e^{3,195}$, V= $e^{1,808}$, VI= $e^{1,677}$, VII= $e^{0,368}$; vrouwen: $e^{0,124 - 0,000 \cdot \text{jaar}}$ (1914=0), immobiliteitseffecten: I= $e^{1,840}$, II= $e^{1,396}$, III= $e^{1,801}$, IV= $e^{2,268}$, V= $e^{3,225}$, VI= $e^{2,939}$, VII= $e^{0,045}$.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

3.3 Onderwijsniveau en beroepssucces

Huidige/laatste beroep

Zoals we hebben gezien is de expansie van het onderwijs sneller verlopen dan de opwaardering van de beroepsarbeid in de voorbije decennia. Steeds meer mensen hebben een steeds hoger opleidingsniveau bereikt, terwijl er onvoldoende hooggekwalificeerde banen op de arbeidsmarkt zijn geschapen. Dit heeft gevolgen gehad voor de opbrengsten van diploma's. Over het algemeen zal de waarde van de verschillende diploma's op de arbeidsmarkt zijn gedaald. Dit verschijnsel wordt ook wel als diploma-inflatie aangeduid (Wolbers en De Graaf 1996b). De verwachting is dat met name de hoogst opgeleiden last hebben gehad van dit verschijnsel en zijn gaan uitwijken naar banen onder hun niveau waardoor ze lageropgeleiden verdringen.

Tabel 3.6 laat zien dat de samenhang tussen een diploma in het hoger onderwijs en het uitoefenen van een beroep in de hoogste beroepsklassen (I/II) is gedaald in de loop van de tijd. Met andere woorden: de kans voor individuen met een hbo- of wo-diploma een beroep als professional of manager te bereiken, is kleiner geworden. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen, ook al is de afname bij de laatste groep het sterkst geweest. Dit komt waarschijnlijk door de toegenomen deelname van vrouwen op de arbeidsmarkt. Vroeger was slechts een selecte, hoogopgeleide groep van vrouwen actief op de arbeidsmarkt die allen goed terechtkwamen. Dat is veranderd door de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. Deze heeft bovendien veelal via deeltijdbanen plaatsgevonden; banen die over het algemeen lagere arbeidsmarktopbrengsten kennen dan voltijd-banen.

Ook als naar ontwikkelingen in beroepsstatus wordt gekeken, dan zien we het verschijnsel van diploma-inflatie nadrukkelijk naar voren komen (zie tabel 3.7). Voor mannen geldt op ieder opleidingsniveau dat de gemiddelde beroepsstatus voor het meest recente cohort lager is dan voor het oudste. De afname is het sterkst onder academici. Bedroeg de gemiddelde beroepsstatus voor hen geboren in de periode 1914–39 nog ruim 66 punten, voor het geboortecohort 1960–69 was dit nog geen 52 punten. Ook voor de andere opleidingsniveaus zijn de opbrengsten in termen van beroepsstatus gedaald. Op het niveau van hbo en mbo/havo/vwo bedraagt de afname zo'n vijf punten en op het niveau van lbo/mavo drie punten.

Tabel 3.6

Samenhang tussen diploma in hoger onderwijs (hbo/wo) en beroep als professional of manager (I/II) (huidige/laatste beroep) van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–84

	Cohort			
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69
Mannen				
Odds ratio ^a	4,14	4,24	3,22	2,86
Vrouwen				
Odds ratio ^a	6,59	3,87	3,04	2,52

a De gepresenteerde odds ratio's kunnen worden geïnterpreteerd als de relatieve kans op een beroep als professional of manager voor personen met een opleiding in het hbo/wo vergeleken met personen met een opleiding in het lo, lbo/mavo of mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Voor mannen met alleen basisonderwijs is de daling het geringst: iets meer dan twee punten. Zij worden echter veelal van de arbeidsmarkt verdrongen en komen in werkloosheid of een andere vorm van inactiviteit terecht. Gesteld kan dus worden dat voor mannen de vermindering in opbrengsten groter is naarmate het opleidingsniveau hoger is. Dit neemt niet weg dat de absolute opbrengsten van hogere diploma's nog altijd groter zijn. Voor het meest recente cohort is het verschil in beroepsstatus tussen wo en lo bijna 10 punten. Voor individuen loont het dus nog steeds om in een hoge opleiding te investeren.

Voor vrouwen zien we de diploma-inflatie alleen maar bij de hoogste opleidingsniveaus optreden. Aan de onderkant van het onderwijsgebouw is er zelfs een toename in de opbrengsten van diploma's te constateren. Door de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen zijn veel zorgtaken geprofessionaliseerd. Er is een enorme vraag ontstaan naar laaggeschoolde arbeid in de dienstensector, met schoonmaakwerk en kinderopvang als sprekende voorbeelden. Dit kan verklaren waarom laaggeschoolde vrouwen nog steeds een redelijke arbeidsmarktpositie kennen in termen van beroepsstatus.

Tabel 3.7

Gemiddelde beroepsstatus (huidige/laatste beroep) van mannen en vrouwen in Nederland naar opleiding, geboortecohorten 1914–69

Opleiding	Cohort			
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69
Mannen				
wo	66,4	64,0	62,3	51,8
hbo	59,6	57,6	57,0	54,8
mbo/havo/vwo	55,0	55,0	52,9	50,3
lbo/mavo	48,5	48,3	49,7	45,5
lo	44,3	41,9	43,5	42,0
Vrouwen				
wo	58,5	53,5	58,7	55,6
hbo	55,9	54,8	52,5	52,5
mbo/havo/vwo	49,5	51,7	48,7	48,4
lbo/mavo	40,0	44,4	44,1	43,7
lo	36,5	38,0	42,2	40,0

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Eerste beroep

Bovengenoemde resultaten komen nog sterker terug wanneer we het eerste in plaats van het huidige of laatste beroep beschouwen (zie de tabellen 3.8 en 3.9). Dit is niet verwonderlijk, omdat opleiding vooral bij intrede op de arbeidsmarkt een belangrijk selectiecriteria is voor werkgevers. Zij gebruiken opleiding hier als middel om een inschatting te kunnen maken van de productieve vaardigheden van (toekomstige) werknemers. Tijdens de beroepsloopbaan boet opleiding aan belang in ten gunste van kenmerken waaraan rechtstreeks de productieve vaardigheden van individuen vallen af te lezen, zoals werkervaring.

Tabel 3.8

Samenhang tussen diploma in hoger onderwijs (hbo/wo) en beroep als professional of manager (I/II) (eerste beroep) van mannen en vrouwen in Nederland, geboortecohorten 1914–84

	Cohort			
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69
Mannen				
Odds ratio ^a	8,07	5,85	3,54	3,42
Vrouwen				
Odds ratio ^a	6,05	4,07	3,07	3,23

a De gepresenteerde odds ratio's kunnen worden geïnterpreteerd als de relatieve kans op een beroep als professional of manager voor personen met een opleiding in het hbo/wo vergeleken met personen met een opleiding in het lo, lbo/mavo of mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel 3.9

Gemiddelde beroepsstatus (eerste beroep) van mannen en vrouwen in Nederland naar opleiding, geboortecohorten 1914–69

Opleiding	Cohort			
	1914–39	1940–49	1950–59	1960–69
Mannen				
wo	65,8	60,9	55,3	50,0
hbo	55,9	52,4	52,2	49,0
mbo/havo/vwo	50,2	49,1	46,8	43,9
lbo/mavo	40,5	41,2	43,4	40,0
lo	36,3	36,9	39,6	37,1
Vrouwen				
wo	59,5	53,1	52,7	50,0
hbo	54,5	50,0	51,0	49,5
mbo/havo/vwo	47,4	48,7	45,4	45,5
lbo/mavo	38,0	41,4	43,4	42,5
lo	32,1	36,4	39,9	40,1

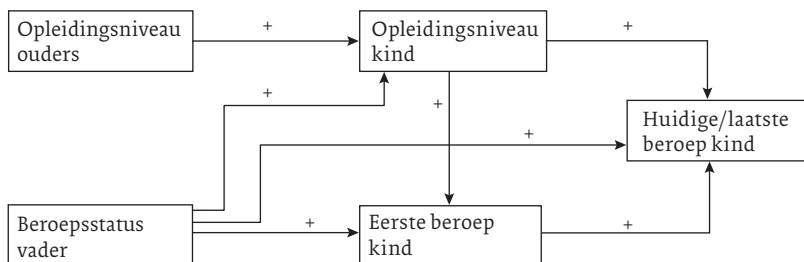
Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

3.4 Trends in statusverwerving

Tot slot van dit hoofdstuk wordt de onderlinge samenhang tussen de sociale herkomst, het opleidingsniveau en het beroepssucces van mensen in kaart gebracht. We gaan na of het inderdaad mogelijk is de toegenomen sociale mobiliteit toe te schrijven aan meritocratisering. We doen dit door te onderzoeken of er veranderingen zijn opgetreden in de relatieve invloeden van sociale herkomst (dat wil zeggen het opleidingsniveau van de ouders en de beroepsstatus van de vader) en het opleidingsniveau op de beroepsstatus die opeenvolgende geboortecohorten van Nederlandse mannen en vrouwen hebben bereikt. Als er daadwerkelijk sprake is van meritocratisering, dan moet de invloed van sociale herkomst op het opleidingsniveau en het beroepssucces van individuen zijn afgenomen, terwijl de invloed van het opleidingsniveau op beroepssucces moet zijn toegenomen. Kort gezegd luidt de achterliggende redenering dat in een moderne samenleving (en doelmatige arbeidsmarkt) toegeschreven ('ascribed') kenmerken zoals sociale herkomst niet langer de determinanten kunnen zijn van sociaal-economisch succes, maar dat verworven ('achieved') kenmerken zoals opleiding de belangrijkste selectiecriteria zijn geworden op de arbeidsmarkt (Treiman 1970). Deze verschuiving wordt ook wel als het proces van 'ascription' naar 'achievement' aangeduid. We bestuderen trends in statusverwerving door een klassiek model uit de sociologie van sociale stratificatie en mobiliteit, het statusverwervingsmodel (Blau en Duncan 1967; zie ook De Graaf en Luijkx 1995), toe te passen op de Nederlandse situatie (zie figuur 3.1).

In tabel 3.10 is allereerst te zien dat het effect van het opleidingsniveau van de ouders en dat van de beroepsstatus van de vader op het opleidingsniveau van kinderen beide in omvang zijn afgenomen in de voorbije decennia. Deze resultaten komen overeen met de moderniseringsthese die stelt dat toegeschreven kenmerken zoals sociale herkomst aan belang inboeten voor wat betreft het bereiken van een bepaald opleidingsniveau. Voor mannen is de verminderde invloed van het opleidingsniveau van de ouders echter niet statistisch significant; voor vrouwen is de daling in het effect van de beroepsstatus van de vader dit niet. Verder komt duidelijk naar voren dat de invloed van het opleidingsniveau van de ouders een grotere voorspellende waarde heeft voor het te bereiken opleidingsniveau van kinderen dan de beroepsstatus van de vader.

Figuur 3.1
Het statusverwervingsmodel



In de tweede plaats toont de tabel dat voor wat betreft het innemen van een bepaalde beroepsstatus bij intrede op de arbeidsmarkt het eigen bereikte opleidingsniveau belangrijker is dan de status van het beroep van de vader. Ook dit is in overeenstemming met de verwachting dat in moderne samenlevingen verworven kenmerken zoals opleiding een belangrijker selectie-criterium zijn op de arbeidsmarkt dan toegeschreven kenmerken zoals sociale herkomst, hier afgelezen aan de beroepsstatus van de vader. Voor vrouwen is de invloed van de beroepsstatus van de vader afgenomen: van 0,24 (of 0,29 indien van het trendmodel wordt uitgegaan) naar 0,09 (of 0,10). Voor mannen is de afname niet significant. Ook de invloed van het bereikte opleidingsniveau op de status van het eerste beroep is in de loop van de tijd gedaald. Onder vrouwen is dit overigens nog sterker het geval dan onder mannen. Deze bevindingen komen niet overeen met de voorspelling van de moderniseringstheorie die juist stelt dat opleiding aan belang heeft gewonnen in het selectieproces op de arbeidsmarkt. Voor mannen komt dit resultaat evenmin overeen met eerder onderzoek (De Graaf en Luijkx 1995). Deze auteurs vonden wel een toename in het effect van het opleidingsniveau op de beroepsstatus van mannen. Zij onderzochten echter niet het meest recente geboortecohort, tot waar de negatieve gevolgen van de opgetreden diploma-inflatie wellicht nog niet zijn doorgedrongen. Eerder zagen we dat de hoogst opgeleiden het meest te maken hebben gehad met een waardevermindering van hun diploma, waardoor verschillen in de opbrengsten van diploma's tussen hoge en lage opleidingsniveaus kleiner zijn geworden, wat zich hier manifesteert als een kleiner geworden effect van opleiding op beroep.

Tabel 3.10
 Statusverwerving van mannen en vrouwen in Nederland,
 geboortecohorten 1914–69^a

	Opleiding		Eerste beroep		Huidige/laatste beroep	
	Regressie- effect	Regressie- effect trend ^b	Regressie- effect	Regressie- effect trend ^c	Regressie- effect	Regressie- effect trend ^d
Mannen						
Opleiding ouders						
1914–39	0,49	0,46				
1940–49	0,40	0,41				
1950–59	0,38	0,38				
1960–69	0,36	0,35				
Beroep vader						
1914–39	0,25	0,33	0,20	0,20	0,05	0,06
1940–49	0,29	0,24	0,17	0,18	0,08	0,06
1950–59	0,16	0,19	0,18	0,17	0,06	0,06
1960–69	0,15	0,14	0,17	0,16	0,07	0,06
Opleiding zoon						
1914–39			0,36	0,37	0,23	0,24
1940–49			0,34	0,34	0,22	0,20
1950–59			0,33	0,32	0,21	0,18
1960–69			0,33	0,30	0,19	0,16
Eerste beroep zoon						
1914–39					0,41	0,42
1940–49					0,47	0,42
1950–59					0,45	0,42
1960–69					0,41	0,42
Vrouwen						
Opleiding ouders						
1914–39	0,46	0,50				
1940–49	0,39	0,39				
1950–59	0,26	0,33				
1960–69	0,33	0,27				
Beroep vader						
1914–39	0,20	0,28	0,24	0,29	0,01	0,02

Tabel 3.10 (vervolg)

	Opleiding		Eerste beroep		Huidige/laatste beroep	
	Regressie- effect	Regressie- effect trend ^b	Regressie- effect	Regressie- effect trend ^c	Regressie- effect	Regressie- effect trend ^d
1940-49	0,23	0,24	0,21	0,20	0,06	0,05
1950-59	0,25	0,22	0,11	0,15	0,07	0,07
1960-69	0,12	0,20	0,09	0,10	0,07	0,09
Opleiding dochter						
1914-39			0,40	0,39	0,19	0,21
1940-49			0,25	0,30	0,19	0,19
1950-59			0,25	0,25	0,20	0,18
1960-69			0,26	0,20	0,21	0,17
Eerste beroep dochter						
1914-39					0,62	0,57
1940-49					0,52	0,57
1950-59					0,55	0,57
1960-69					0,60	0,57

a Gebaseerd op een lineaire regressie-analyse. De geanalyseerde opleidings- en beroepsvariabelen zijn allemaal herschaald naar een 0-1 bereik. De gepresenteerde regressie-effecten geven daarmee maximale effecten aan en kunnen onderling worden vergeleken.

b Mannen: opleiding = 0,119 + 0,501*opleiding ouders + 0,390*beroep vader + 0,005*jaar + -0,003*opleiding ouders*jaar + -0,005*beroep vader*jaar (1914=0); vrouwen: opleiding = -0,097 + 0,570*opleiding ouders + 0,304*beroep vader + 0,009*jaar + -0,006*opleiding ouders*jaar + -0,002*beroep vader*jaar (1914=0).

c Mannen: eerste beroep = 0,129 + 0,208*beroep vader + 0,398*opleiding zoon + 0,000*jaar + -0,001*beroep vader*jaar + -0,002*opleiding zoon*jaar (1914=0); vrouwen: eerste beroep = 0,035 + 0,347*beroep vader + 0,448*opleiding dochter + 0,004*jaar + -0,005*beroep vader*jaar + -0,005*opleiding dochter*jaar (1914=0).

d Mannen: huidige/laatste beroep = 0,199 + 0,055*beroep vader + 0,265*opleiding zoon + 0,422*eerste beroep zoon + -0,001*jaar + 0,000*beroep vader*jaar + -0,002*opleiding zoon*jaar + 0,000*eerste beroep zoon*jaar (1914=0); vrouwen: huidige/laatste beroep = 0,144 + 0,010*beroep vader + 0,218*opleiding dochter + 0,572*eerste beroep dochter + -0,002*jaar + 0,002*beroep vader*jaar + -0,001*opleiding dochter*jaar + 0,000*eerste beroep dochter*jaar (1914=0).

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

In de derde plaats wordt duidelijk uit tabel 3.10 dat het huidige of laatste beroep van mensen vooral wordt bepaald door hun intredeberoep. De invloed hiervan is veel sterker dan dat van het bereikte opleidingsniveau. Opleiding speelt weliswaar een indirecte rol (via het eerste beroep), maar de rechtstreekse invloed van dit toegeschreven kenmerk is beperkt. Sociale herkomst, afgelezen aan de hand van de beroepsstatus van de vader, speelt zelfs helemaal geen rol voor wat betreft de uiteindelijk bereikte beroepspositie van mensen. Trends in de effecten van de beroepsstatus van de vader, het opleidingsniveau en de beroepsstatus van het eerste beroep op de beroepsstatus van het huidige of laatste beroep zijn niet waargenomen.

3.5 Resumé

De resultaten van dit hoofdstuk hebben laten zien dat er een geringe opwaardering van de beroepsarbeid in Nederland heeft plaatsgevonden. Vooral vrouwen zijn – door hun gestegen opleidingspeil – in hogere banen terechtgekomen in de loop van de tijd. Vergeleken met hun vader zijn zonen en dochters vaker in hogere beroepsposities terechtgekomen. Voor mannen heeft hierin echter een ommekeer plaatsgevonden voor wat betreft het meest recente geboortecohort. Deze kentering is ook af te lezen aan het aandeel mannen dat – wat betreft hun beroep – neerwaarts intergenerationeel mobiel is. Sociale daling komt onder hen steeds vaker voor. Desondanks is de relatieve intergenerationele beroepsmobiliteit onder mannen toegenomen in de voorbije decennia en is de Nederlandse samenleving voor hen dus in termen van beroepskansen opener geworden. Trends in intragenerationele beroepsmobiliteit zijn niet waargenomen. Dit neemt niet weg dat er behoorlijk wat carrièremobiliteit plaatsvindt in Nederland – overigens veel meer onder mannen dan vrouwen –, maar de hoeveelheid mobiliteit verschilt niet tussen geboortecohorten.

Het feit dat er een geringe opwaardering van de beroepsarbeid heeft plaatsgevonden, vergeleken met de sterke toestroom naar het onderwijs, heeft ertoe geleid dat de waarde van diploma's op de Nederlandse arbeidsmarkt is gedaald. Vooral de hoogst opgeleiden hebben last gehad van diploma-inflatie. Dit houdt in dat de verschillen tussen opleidingsniveaus in termen van beroepsopbrengsten zijn afgenomen. We zien dit ook terug bij het bestuderen van trends in statusverwerving in Nederland: de invloed

van het hoogst bereikte opleidingsniveau op zowel de status van het eerste als het huidige of laatste beroep is in de loop van de tijd verminderd. Dit is de enige bevinding die in tegenspraak is met de moderniseringstheorie. Er is immers wel duidelijke steun gevonden voor de voorspelling dat sociale herkomst een minder belangrijke rol is gaan spelen bij de opleidings- en beroepskansen van individuen.

Noten

- 1 De beroepsstatus van individuen is bepaald aan de hand van de 'International Socio-Economic Index' (ISEI) (Ganzeboom et al. 1992). In deze internationaal vergelijkbare maat voor beroepsstatus worden statuscores toegewezen aan beroepstitels [op basis van de beroepsclassificatie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)] op een schaal die varieert van 16 voor beroepen met de laagste status tot 90 voor beroepen met de hoogste status.
- 2 De gehanteerde beroepenverdeling is gebaseerd op de EGP sociale klassenindeling (Erikson et al. 1979), bestaande uit zeven beroepsklassen: hogere professionals en managers (I), lagere professionals en managers (II), routinehoofdarbeiders (III), kleine zelfstandigen, inclusief zelfstandige boeren (IV), leidinggevend in geschoolde handarbeidberoepen (V), geschoolde handarbeiders (VI) en semi- en ongeschoolde handarbeiders (VII).

4

Culturele participatie

4.1 Sociale differentiatie in culturele preferenties en consumptie

Sociale ongelijkheden in de domeinen van onderwijs en arbeid kunnen tot uiting komen in verschillende leefstijlen. Men kan zich uitermate goed profileren en onderscheiden door leefstijluitingen. Verschillen in onderwijsniveau of beroepsklasse zijn veelal niet rechtstreeks zichtbaar, maar het verschil tussen een Porsche 911 en een Fiat 500 wel. Uiteenlopende leefstijlen karakteriseren zich door verschillen in smaken en voorkeuren en in de verschillende mate van consumptie van zowel materiële als culturele goederen.

In dit onderzoeksrapport worden zowel trends in culturele preferenties besproken (gemeten aan de hand van voorkeuren voor bepaalde tv-genres) als trends in cultuurconsumptie (gemeten door middel van cultuurdeelnamen, dat wil zeggen het bezoeken van musea en opera's of klassieke concerten). Daarnaast wordt onderzocht of de sociale ongelijkheid in culturele preferenties en cultuurconsumptie is veranderd in de periode 1992–2009.

4.2 TV-consumptie in preferenties en gedrag

In de FNB wordt onder ander gevraagd aan respondenten om de mate van aantrekkelijkheid te beoordelen van verschillende tv-genres. De precieze vraagstelling is: 'Kunt u aangeven welke van de volgende soorten televisieprogramma's u aanspreken?'. Hier bestuderen we de aantrekkelijkheid van 'Culturele programma's' (zoals Museumgasten, Kunst Omdat Het Moet en Zeeman Over Boeken) en 'Soaps' (zoals Goede Tijden, Slechte Tijden en The Bold And The Beautiful). De antwoordcategorieën zijn 'Spreekt helemaal niet aan', 'Spreekt niet aan', 'Spreekt aan' en 'Spreekt heel erg aan'. Om de overzichtelijkheid te vergroten presenteren we alleen de cijfers met betrekking tot 'Spreekt (heel erg) aan'.

Daarnaast is aan respondenten gevraagd hoe vaak (een van beide) ouders deze soorten tv-programma's keken toen de respondent 15 jaar oud was, met antwoordcategorieën 'Vrijwel nooit', 'Soms' en 'Vaak'. Dit biedt mogelijkheden om naar intergenerationele overdracht van tv-consumptie te kijken.

4.3 Ontwikkelingen in tv-consumptie

Trends in preferenties van tv-genres

Culturele preferenties en cultuurdeelname kennen een sterk levensloop-effect: vooral ouderen geven te kennen zich aangetrokken te voelen tot 'hogere cultuur'. Aangezien er geen informatie is over preferenties op één specifieke leeftijd (zeg op de leeftijd van 25 jaar) is een cohortbeschrijving minder interessant. We beperken ons daarom tot het beschrijven van periodetrends.

In tabel 4.1 zien we dat preferenties met betrekking tot culturele programma's en soapprogramma's schommelen tussen de jaren 2000, 2003 en 2009. Bij vergelijking van het eerste en het laatste jaar is er echter sprake van een lichte trend waarbij respondenten aangeven dat culturele programma's steeds vaker aanspreken. Dat preferenties ten aanzien van soapprogramma's afnemen is een stuk duidelijker waar te nemen.

Zoals verwacht prefereren hogeropgeleiden vaker culturele programma's en minder vaak soapprogramma's dan lageropgeleiden. Verschillen in preferenties tussen de opleidingsniveaus zijn op het eerste gezicht niet duidelijk toe- of afgenomen in de periode 2000-09. Ook wanneer we nauwkeuriger kijken naar trends in de samenhang tussen beide kenmerken – in dit geval de verklaarde variantie (R^2) van tv-preferenties geregresseerd op opleidingsniveau in jaren – dan blijkt deze samenhang niet duidelijk te zijn afgenomen.¹

Vrouwen verkiezen vaker dan mannen culturele programma's én soapprogramma's. Maar als we de periode 2000-09 vergelijken, dan zien we dat vrouwen steeds minder vaak aangeven dat soapprogramma's aanspreken. Mannen en vrouwen gaan hierdoor dan ook meer op elkaar lijken. De trends in de samenhang tussen geslacht en tv-preferenties – in dit geval samengevat in de associatiemaat behorende bij variantie-analyse, de Eta^2 – bevestigen dit beeld.²

Tabel 4.1

Preferenties in tv-genres [percentage voor wie het desbetreffende programma (heel erg) aanspreekt], periode 2000–09

Periode	2000	2003	2009
Culturele programma's			
Totaal	32	28	39
Hogeropgeleiden ^a	38	33	43
Lageropgeleiden ^b	25	23	27
R ²	0,06	0,04	0,04
Mannen	29	27	38
Vrouwen	34	29	40
Eta ²	0,00	0,00	0,00
Soapprogramma's			
Totaal	28	30	20
Hogeropgeleiden ^a	21	25	17
Lageropgeleiden ^b	34	33	29
R ²	0,04	0,02	0,04
Mannen	13	15	13
Vrouwen	42	44	28
Eta ²	0,01	0,01	0,00

^a Hogeropgeleiden: wo, hbo.

^b Lageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Ontwikkelingen in kijkgedrag ouders

Preferenties vertalen zich niet één op één in gedrag. Preferenties in tv-consumptie ook niet in feitelijk kijkgedrag. De FNB bevat ook informatie van respondenten over het feitelijk tv-kijkgedrag van hun ouders. We beperken ons in tabel 4.2 tot een beschrijvende weergave van de trends in de tv-consumptie van ouders uitgesplitst naar hun hoogst bereikte opleidingsniveau.

Tabel 4.2

Kijkgedrag van ouders toen hun kind 15 jaar oud was, periode 1998–2009 in procenten

Periode		1998	2000	2003	2009
Culturele programma's					
Hogeropgeleide ouders ^a	Vrijwel nooit	41	39	37	45
	Soms	48	51	55	49
	Vaak	12	10	8	7
	Totaal	100	100	100	100
Lageropgeleide ouders ^b	Vrijwel nooit	64	64	64	60
	Soms	33	34	33	37
	Vaak	3	4	3	3
	Totaal	100	100	100	100
Amusementprogramma's					
Hogeropgeleide ouders ^a	Vrijwel nooit	26	18	14	13
	Soms	49	55	57	55
	Vaak	25	27	29	33
	Totaal	100	100	100	100
Lageropgeleide ouders ^b	Vrijwel nooit	7	5	6	3
	Soms	42	44	44	44
	Vaak	51	51	51	53
	Totaal	100	100	100	100

^a Hogeropgeleide ouders: wo, hbo.

^b Lageropgeleide ouders: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Zowel met betrekking tot culturele programma's als tot amusementprogramma's concluderen we dat de verschillende opleidingsniveaus meer en meer op elkaar gaan lijken wat betreft kijkgedrag. Hogeropgeleide ouders kijken steeds minder vaak naar culturele programma's en lageropgeleide ouders juist iets meer. Daarentegen kijken hogeropgeleide ouders steeds vaker naar amusementprogramma's. Ook lageropgeleide ouders kijken steeds vaker naar amusementprogramma's, maar deze stijging is minder sterk geweest. Trends in de associatiemaat bevestigen dat de sociale ongelijkheid in tv-consumptie (van ouders) afneemt (niet getoond).

Eerder zagen we dat de trend in preferenties lijkt te zijn dat culturele programma's steeds populairder worden, maar bij het feitelijke kijkgedrag – althans bij dat van de ouders – zien we het tegenovergestelde beeld. Culturele programma's worden minder vaak bekeken. En waar verschillen in uitgesproken preferenties tussen verschillende opleidingsniveaus niet lijken af te nemen, nemen verschillen in feitelijk kijkgedrag wel af. Wellicht is het uitspreken van de 'juiste intellectuele voorkeuren' makkelijker dan de 'culturele correcte praxis'.

Intergenerationele overdracht van tv-consumptie en uitsluitende voorkeuren?

Het tv-kijkgedrag van ouders is een voorspeller voor de tv-preferenties van hun kinderen. Echter, de associatie tussen het culturele kijkgedrag van de ouders tijdens de jeugd en de huidige culturele tv-preferenties is steeds zwakker geworden. In 2000 was de R^2 van preferenties voor culturele programma's geregresseerd op tv-cultuurconsumptie van ouders 0,08; in 2009 is dit met bijna tweederde afgenomen tot 0,03 (niet getoond).

Ook de tv-preferenties van respondenten zelf zijn minder uitsluitend geworden. Waar in 2000 mensen met culturele preferenties vaker aangaven dat soaps niet aanspraken is dit in 2009 helemaal niet meer het geval. Preferenties voor culturele programma's en soapprogramma's zijn tegenwoordig geheel onafhankelijk van elkaar.

4.4 Ontwikkelingen in bezoek aan musea en opera's of klassieke concerten

Voor de periode 1979 tot 1991 lieten Kraaykamp en De Graaf (1995) zien dat zowel het bezoek aan musea als aan klassieke concerten en opera's toenam. Met behulp van tabel 4.3 zien we dat de trend voor museabezoek zich doorzet tot 2009, maar dat het bezoek aan opera's of klassieke concerten sinds 1992 min of meer stabiel is gebleven. Traditioneel zijn het de hogeropgeleiden die het vaakst musea en opera's of klassieke concerten bezoeken. Onze resultaten zijn hiermee in overeenstemming.

Voor de periode 1979 tot 1991 ging de stijgende populariteit van museumbezoek nog gepaard met een toenemende sociale ongelijkheid (Kraaykamp en De Graaf 1995: 229). Hier lijkt echter recentelijk een kentering in te zijn opgetreden. We zien nog steeds een stijgende populariteit bij museumbezoek, maar dit gaat tegenwoordig gepaard met

een afnemende sociale ongelijkheid. Het zijn vooral lageropgeleiden die vaker naar het museum zijn gegaan. Ten opzichte van de gemiddelde associatie tussen opleidingsniveau en museumbezoek in de periode 1992–2003 is deze associatie in 2009 meer dan gehalveerd. Bij het bezoek aan opera's of klassieke concerten is de sociale ongelijkheid duidelijk minder geworden. Met behulp van de associatiemaat R^2 is te zien dat sinds 1998 de sociale ongelijkheid is gehalveerd.

Vrouwen bezoeken iets vaker dan mannen opera's of klassieke concerten. We zien hier geen verandering in optreden.

Tabel 4.3

Bezoek aan musea en opera's/klassieke concerten (percentage dat minimaal 1 keer per jaar cultuur bezoekt), periode 1992–2009 in procenten

Periode	1992	1998	2000	2003	2009
Musea (kunst, historisch)					
Totaal	64	67	67	55	71
Hogeropgeleiden ^a	75	75	75	65	75
Lageropgeleiden ^b	51	50	56	40	59
R^2	0,09	0,11	0,08	0,10	0,04
Mannen	64	65	67	52	72
Vrouwen	64	68	67	57	71
Eta ²	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Opera/klassieke concerten					
Totaal	30	30	30	20	27
Hogeropgeleiden ^a	41	37	38	25	32
Lageropgeleiden ^b	17	17	19	13	14
R^2	0,12	0,12	0,11	0,06	0,06
Mannen	28	28	27	18	25
Vrouwen	32	33	34	23	30
Eta ²	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00

^a Hogeropgeleiden: wo, hbo.

^b Lageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel 4.4

Kengetallen voor intergenerationele overdracht van cultuurparticipatie (percentage dat even vaak, meer, of minder dan ouders musea of opera/klassieke concerten bezoekt), periode 1992–2009

Periode	N	Absolute mobiliteit in procenten			Relatieve mobiliteit	
		Even vaak	Meer	Minder	Uniforme associatie Odds ratio	Odds ratio trend ^a
Musea						
1992	1564	58	36	6	3,98	3,64
1998	1785	69	19	12	4,11	3,55
2000	1417	63	27	10	3,15	3,52
2003	2043	64	22	14	3,34	3,48
2009	1056	64	27	9	3,50	3,40
Opera/klassieke concerten						
1992	1551	74	19	7	5,42	4,75
1998	1778	70	18	12	3,32	3,96
2000	1403	71	20	9	3,89	3,73
2003	2043	75	13	12	3,65	3,41
2009	1079	71	17	12	2,96	2,84

^a Musea: $e^{1,291 - 0,004 \cdot \text{jaar}}$ (1992=0); opera/klassieke concerten: $e^{1,558 - 0,030 \cdot \text{jaar}}$ (1992=0).

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Intergenerationele overdracht van bezoek aan musea en opera's of klassieke concerten

In tabel 4.4 nemen we waar dat de sterkte van de overdracht van museumbezoek van ouders op hun kinderen licht schommelt, zowel met betrekking tot absolute mobiliteit als relatieve mobiliteit. De (lineaire) odds ratio trend in museumbezoek is niet significant. Daarentegen is de cultuuroverdracht tussen ouders en kinderen met betrekking tot bezoek aan opera's of klassieke concerten wel significant afgenomen.

Uitsluitende culturele voorkeuren?

Er is een sterke samenhang tussen het bezoeken van musea en het bezoeken van opera's of klassieke concerten. Voor alle periodes tezamen is de samenhang uitgedrukt aan de hand van een odds ratio 6,99. We vinden geen trend naar een sterkere of zwakkere samenhang (niet getoond).

4.5 Resumé

Kraaykamp en De Graaf concludeerden voor de periode 1979–1991 dat “[...] voor de meeste culturele activiteiten een trend naar minder exclusiviteit op basis van het opleidingsniveau optreedt.” (Kraaykamp en De Graaf 1995: 232). Deze trend lijkt zich te hebben voortgezet. De sociale ongelijkheid in tv-consumptie en in bezoek aan opera's of klassieke concerten is ook na 1991 verder afgenomen. Deels zal dit veroorzaakt zijn door verdere vermenging van 'hogere' en 'lagere' cultuur in het cultuuraanbod, maar mogelijk is het ook veroorzaakt door de incorporatie van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) in opleidingscurricula in het voortgezet onderwijs.

De intergenerationele overdracht van tv-consumptie van ouders op tv-preferenties van kinderen is afgenomen, net zoals de overdracht van bezoek aan opera's of klassieke concerten. Ook de individuele voorkeuren staan minder op gespannen voet met elkaar. Men kan zowel van soaprogramma's houden als van culturele programma's. Dit alles wijst erop dat (min of meer doorsnee) culturele activiteiten minder en minder een manier worden om je te onderscheiden van anderen.

Noten

- 1 De verklaarde variantie (R^2) geeft aan in hoeverre variantie (dat wil zeggen, de gemiddelde gekwadrateerde som van verschillen in individuele scores ten opzichte van de gemiddelde score) in de afhankelijke variabele (tv-preferenties) 'verklaard' kan worden door variantie in de onafhankelijke variabele (opleidingsniveau). Omdat er hier sprake is van één onafhankelijke variabele is de verklaarde variantie gelijk aan het kwadraat van de Pearson correlatiecoëfficiënt r . Hoe groter de R^2 , des

te beter voorspelt de onafhankelijke variabele de afhankelijke en des groter is de samenhang tussen beide variabelen. De waarde van de R^2 varieert tussen 0 (minimaal) en 1 (maximaal).

- 2 De R^2 geeft de lineaire samenhang tussen een afhankelijke en onafhankelijke variabele aan die beide continu gemeten zijn. In het geval dat een van beide variabelen uit categorieën bestaat (hier geslacht) wordt de niet-lineaire associatiemaat Eta^2 gebruikt. De Eta^2 geeft de hoeveelheid verklaarde variantie weer als gevolg van de groepsindeling en varieert tussen 0 en 1.

5

Wonen

5.1 Wooncarrières en sociale mobiliteit

Inwoners van Nederland doorlopen een wooncarrière. De meeste mensen wonen als kind bij hun ouders om op een bepaalde leeftijd het ouderlijk huis te verlaten om zelfstandig te gaan wonen. Kenmerken van een wooncarrière die onderzocht kunnen worden zijn onder andere het tijdstip van het verlaten van het ouderlijk huis, het aantal verhuizingen tijdens de levensloop, veranderingen in de eigendomsituatie van het huis, het type woning, de kwaliteit van de woning en het aantal kamers van de woning. We beperken ons hier tot het bestuderen van veranderingen in het aantal kamers en de eigendomsituatie van de woning.

In het vorige hoofdstuk zijn ontwikkelingen in de sociale gelaagdheid van culturele consumptie besproken (culturele preferenties en culturele participatie). Naast culturele consumptie kan gekeken worden naar materiële consumptie. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om het bezitten van een vaatwasmachine, flatscreen televisie of zonnepanelen. Wij kiezen ervoor om naar de woonsituatie te kijken. Wie bezit een huis met veel dan wel weinig kamers en wie heeft een huis dat gehuurd dan wel gekocht is?

Meting van aantal kamers en eigendomsituatie van de woning

Aan de respondent is gevraagd hoeveel kamers elke woning heeft waarin deze na het verlaten van het ouderlijk huis heeft gewoond of nog steeds woont. De precieze vraag was: 'Hoeveel kamers, inclusief de woonkamer zijn er in uw woning?' waarbij keuken, badkamer, open zolder, hal of gang niet meegeteld dienden te worden. Kamerbewoners moesten alleen hun eigen kamers tellen. De huidige situatie is afgeleid uit de situatie van de laatste woning van de wooncarrière. Zo is ook een variabele ter meting van het aantal kamers van de eerste woning na het verlaten van het ouderlijk huis geconstrueerd. De respondent is verder gevraagd naar het aantal

woon- en slaapkamers van het ouderlijk huis waarin deze woonde toen hij of zij 15 jaar oud was. Hieruit is een variabele ter meting van het aantal kamers van de ouderlijke woning gemaakt. Voor alle drie de kenmerken is het maximum aantal kamers op 10 gesteld. De eigendomsituatie van de woning, ten slotte, is bepaald door de vraag 'Was/is dit een huurwoning of een eigen woning?' waarbij kamerbewoning, pension, internaat, enzovoort tot een huurwoning wordt gerekend.

Omdat iemands woonsituatie sterk beïnvloed wordt door levensloopeffecten en het tijdstip van het verlaten van het ouderlijk huis niet voor iedereen gelijk is, beschrijven we veranderingen door te kijken naar periodetrends van 1992–2009.

Voor het beschrijven van intergenerationele overdracht vergelijken we de situatie van mensen toen zij 15 jaar oud waren (dat wil zeggen, woonachtig in het ouderlijk huis) met hun huidige situatie. Voor het bestuderen van ontwikkelingen in wonen gedurende de levensloop (dat wil zeggen, intragenerationele mobiliteit in wonen) vergelijken we de situatie van de eerste woning van individuen na het verlaten van het ouderlijk huis met hun huidige situatie.

5.2 Ontwikkelingen in de woonsituatie

Aantal kamers

In tabel 5.1 is te zien dat de eerste zelfstandige woning de minste kamers telt, gevolgd door de huidige woning. De woning van het ouderlijk huis op vijftienjarige leeftijd telt de meeste kamers. Hieruit valt te verwachten dat er een periodetrend is naar huizen met minder kamers. Dit wordt echter niet waargenomen in de onderzochte periode. Gegeven dat huishoudens steeds minder leden tellen en gegeven de relatief kleine verschillen tussen het aantal kamers van de ouderlijke woning en de huidige woning, kan worden geconcludeerd dat men per huishoudlid meer kamers tot zijn beschikking heeft gekregen.

Hogeropgeleiden wonen in huizen met meer kamers dan lageropgeleiden. Deze sociale ongelijkheid is significant (en lineair) toegenomen. In 1992 neemt met elk extra jaar opleiding het aantal kamers van de huidige woning met 0,03 toe. Elk jaar wordt het effect van opleiding op het aantal kamers sterker (met 0,003), zodat het effect

in 2003 0,06 is geworden (zie tabel A15 in de Appendix). Hoewel zowel het opleidingseffect als de trend in het opleidingseffect significant zijn, beschouwen we deze effecten nog niet substantieel. Als deze trend zich voortzet, dan kan dit het wel worden.

De eerste zelfstandige woning van lageropgeleiden heeft over het algemeen meer kamers dan de eerste zelfstandige woning van hogeropgeleiden. Dit komt waarschijnlijk doordat hogeropgeleiden veelal als student met een eenkamerwoning hun wooncarrière zijn gestart. Gecombineerd met het bovenstaande betekent dit dat de sociale ongelijkheid in het aantal kamers van de huidige woning wordt veroorzaakt door een achterblijvende 'opwaartse intragenerationele mobiliteit' met betrekking tot het aantal kamers onder lageropgeleiden.

Mannen en vrouwen wijken niet van elkaar af met betrekking tot het aantal kamers van hun woning.

Eigendomsituatie

Er is een vergelijkbaar beeld als we kijken naar trends in de eigendomsituatie van de woning (zie tabel 5.2). Ook hier zien we dat men tegenwoordig vaker het huis in eigendom heeft in vergelijking met de ouders. Toch is er in de onderzochte periode geen trend in de eigendomsituatie van de huidige woning. Het eerste huis is als vanzelfsprekend vaker een huurhuis dan het huidige huis.

De sociale ongelijkheid die we hierboven waarnamen met betrekking tot het aantal kamers van de woning is ook zichtbaar als wordt gekeken naar de eigendomsituatie. Deze ongelijkheid treedt nu zelfs nog duidelijker op. Het eigen huis wordt steeds exclusiever het voorrecht voor hogeropgeleiden (zie ook tabel A16 van de Appendix). Bovendien is hier sprake van substantiële effecten. Was in 1992 het verschil tussen hogeren en lageropgeleiden in het aandeel dat een eigen woning had 7 procentpunten (in het voordeel van de hogeropgeleiden); in 2003 is dit opgelopen tot bijna 20 procent. Opnieuw zien we geen wezenlijke verschillen tussen mannen en vrouwen.

Tabel 5.1

Trends in het aantal kamers van de woning, periode 1992–2009

Periode	1992		1998		2000		2003					
	N	Gemiddelde SD ^a	N	Gemiddelde SD ^a	N	Gemiddelde SD ^a	N	Gemiddelde SD ^a				
Totaal												
Ouderlijk huis	1676	4,9	1,5	1982	4,9	1,4	1488	5,0	1,4	2133	4,9	1,4
Eerste zelfstandige woning	929	3,0	1,7	-	-	-	1475	3,2	1,5	2091	3,2	1,6
Huidige woning	947	4,5	1,4	2029	4,7	1,3	1560	4,6	1,2	2174	4,5	1,2
Hogeropgeleiden ^b												
Ouderlijk huis	832	5,2	1,5	1223	5,1	1,4	842	5,2	1,4	1200	5,0	1,4
Eerste zelfstandige woning	480	2,7	1,7	-	-	-	844	3,0	1,6	1199	3,0	1,6
Huidige woning	491	4,7	1,4	1244	4,8	1,3	864	4,8	1,2	1218	4,7	1,3
Lageropgeleiden ^c												
Ouderlijk huis	761	4,5	1,3	631	4,6	1,4	581	4,6	1,3	817	4,6	1,4
Eerste zelfstandige woning	410	3,4	1,5	-	-	-	592	3,5	1,3	801	3,5	1,4
Huidige woning	416	4,5	1,1	657	4,5	1,1	614	4,4	1,0	833	4,4	1,1
Associatie opleiding in jaren met aantal kamers huidige woning (R ²)		0,01		0,01		0,03		0,03		0,03		0,03
Mannen												
Ouderlijk huis	775	4,9	1,5	923	4,9	1,5	711	5,0	1,4	998	5,0	1,5
Eerste zelfstandige woning	434	3,1	1,7	-	-	-	715	3,2	1,5	980	3,2	1,6
Huidige woning	442	4,6	1,3	949	4,7	1,3	742	4,6	1,2	1014	4,6	1,3
Vrouwen												
Ouderlijk huis	818	4,9	1,5	931	4,9	1,5	712	5,0	1,4	1019	4,8	1,3
Eerste zelfstandige woning	456	3,0	1,7	-	-	-	721	3,2	1,5	1020	3,2	1,6
Huidige woning	465	4,6	1,3	952	4,7	1,2	736	4,7	1,2	1037	4,5	1,2
Associatie geslacht met aantal kamers huidige woning (Eta ²)		0,00		0,00		0,00		0,00		0,00		0,00

^aSD: standaarddeviatie.

^bHogeropgeleiden: wo, hbo.

^cLageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

- Niet gevraagd.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000 en 2003, eigen berekeningen.

Tabel 5.2

Trends in de eigendomsituatie van de woning (percentage eigen woning in tegenstelling tot huurwoning), periode 1992-2009 in procenten

Periode	1992		1998		2000		2003	
	N	Percentage	N	Percentage	N	Percentage	N	Percentage
Totaal	1675	51	1980	54	-	-	2119	49
Ouderlijk huis								
Eerste zelfstandige woning	929	23	-	-	1424	22	2057	25
Huidige woning	948	63	2027	73	1442	72	2171	69
Hogeropgeleiden ^a	832	51	1220	56	-	-	1192	54
Eerste zelfstandige woning	482	10	-	-	817	19	1183	23
Huidige woning	492	68	1243	80	828	76	1217	78
Lageropgeleiden ^b	760	43	633	44	-	-	812	37
Eerste zelfstandige woning	408	15	-	-	569	22	785	26
Huidige woning	416	61	656	64	576	60	831	59
Associatie opleiding in jaren met eigendomsituatie woning (Eta ²)		0,01		0,03		0,03		0,07
Mannen	809	51	975	54	-	-	1038	48
Eerste zelfstandige woning	448	26	-	-	700	23	997	26
Huidige woning	457	65	998	74	709	73	1061	70
Vrouwen	866	49	1005	54	-	-	1081	50
Eerste zelfstandige woning	481	20	-	-	724	21	1060	24
Huidige woning	491	61	1029	72	733	71	1110	67
Associatie geslacht met eigendomsituatie woning (Odds ratio)		0,85		0,91		0,91		0,88

^a Hogeropgeleiden: wo, hbo.

^b Lageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

- Niet gevraagd.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000 en 2003, eigen berekeningen.

5.3 Periodetrends in inter- en intragenerationele mobiliteit op de woonladder

In tabel 5.3 zien we dat ondanks dat de absolute intergenerationele mobiliteit met betrekking tot het aantal kamers schommelt, de sterkte van de overdracht (afgelezen aan de R^2) van ouders op kinderen nagenoeg constant is gebleven. Zoals tabel 5.4 laat zien is er een grotere kans voor kinderen die opgegroeid zijn bij ouders met een eigen huis om zelf een eigen huis te hebben dan voor kinderen die opgegroeid zijn bij ouders met een huurhuis. Deze vorm van sociale ongelijkheid is in de periode 1992–2003 alleen maar toegenomen. De odds ratio laat immers een stijging zien van 1,58 naar 2,31. Een toename van het koopwoningaanbod zal waarschijnlijk wel terug te vinden zijn in de absolute mobiliteit naar meer koopwoningen, maar niet in een afname van de mate waarin ouders bepalend zijn voor het woningbezit van hun kinderen.

Tabel 5.3
Intergenerationele overdracht van het aantal kamers van de woning, periode 1992–2003

Periode	N	Absolute mobiliteit in procenten			Associatie R^2
		Even veel	Meer	Minder	
1992	933	28	30	42	0,04
1998	1982	29	32	39	0,04
2000	1488	33	27	40	0,03
2003	2133	35	26	39	0,04

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000 en 2003, eigen berekeningen.

Tabel 5.4

Intergenerationele overdracht van de eigendomsituatie van de woning, periode 1992–2003

Periode	N	Hetzelfde	Absolute mobiliteit in procenten		Relatieve mobiliteit Odds ratio
			Woning nu: eigendom / ouderlijk huis: huur	Woning nu: huur /ouderlijk huis: eigendom	
1992	932	64	30	15	1,58
1998	1978	59	30	11	2,13
2003	2119	58	31	11	2,31

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998 en 2003, eigen berekeningen.

Tijdens de wooncarrière gaan verreweg de meeste mensen erop vooruit, zowel wat betreft het aantal kamers als wat betreft de eigendomsituatie (zie de tabellen 5.5 en 5.6). Er is vooral een zeer sterke samenhang tussen de eigendomsituatie van het eerste huis en het huidige huis (zie tabel 5.6). Hoewel de odds ratio schommelt voor de drie onderzochte jaren, is deze in alle drie jaren groot te noemen. We vinden geen duidelijk patroon in de periodetrend van de samenhang tussen het aantal kamers van de eerste zelfstandige woning en de huidige woning (zie tabel 5.5).

Tabel 5.5

Intragenerationele overdracht van het aantal kamers van de woning, periode 1992–2003

Periode	N	Absolute mobiliteit in procenten			Associatie R ²
		Even veel	Meer	Minder	
1992	929	34	61	5	0,07
2000	1475	31	62	7	0,01
2003	2091	35	57	7	0,03

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 2000 en 2003, eigen berekeningen.

Tabel 5.6

Intragenerationele overdracht van de eigendomsituatie van de woning, periode 1992–2003

Periode	N	Hetzelfde	Absolute mobiliteit in procenten		Relatieve mobiliteit
			Woning nu: eigendom / ouderlijk huis: huur	Woning nu: huur / ouderlijk huis: eigendom	Odds ratio
1992	929	56	42	2	11,72
1998	1424	47	52	1	7,82
2003	2057	53	46	1	11,26

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 2000 en 2003, eigen berekeningen.

5.4 Resumé

Vergeleken met de woning van hun ouders bezit de woning van mensen nu minder kamers. Wel zijn woningen vaker dan een generatie terug in eigen bezit gekomen. Trends hierin vinden we in de onderzochte periode 1992–2003 niet terug. We constateren wel veranderingen binnen de verschillende sociale lagen van de bevolking. In tegenstelling tot de eerder beschreven maatschappelijke ladders (onderwijs, arbeid en culturele participatie) is de sociale ongelijkheid met betrekking tot de woonsituatie niet afgenomen, maar juist is toegenomen. Hogeropgeleiden bezitten huizen met meer kamers dan lageropgeleiden en bij hogeropgeleiden zijn deze woningen vaker in eigen bezit dan bij lageropgeleiden. Dit verschil is beduidend groter geworden in de onderzochte periode, met name als het gaat om de eigendomsituatie van de woning. Ook de intergenerationele overdracht van huizenbezit is toegenomen. Het eigen huis als vermogensbron wordt hiermee een nieuw en steeds belangrijker stratificerend kenmerk. Gegeven de mogelijke invloed van iemands woonsituatie op andere levensdomeinen zoals gezondheid, is dit een ontwikkeling die verdere aandacht verdient.

6

Gezondheid

6.1 Gezondheid en sociale mobiliteit

Intragenerationele mobiliteit wordt over het algemeen bepaald aan de hand van ontwikkelingen in opleidings- en arbeidsmarktcarrières. Binnen een bredere definitie van intragenerationele mobiliteit vallen ook veranderingen in gezondheid over de levensloop van individuen. Er bestaan verschillende indicatoren binnen sociologisch (en medisch en psychologisch) onderzoek in gebruik om door middel van vragenlijsten iemands gezondheid (scarrière) vast te stellen. Er zijn verschillende maten die de subjectieve algemene, fysieke of psychische gezondheid van de respondent in kaart brengen. Daarnaast worden er objectieve – maar veelal indirecte – indicatoren van gezondheid binnen vragenlijstonderzoek meegenomen. Te denken valt dan aan rook- en drinkgedrag, drugsgebruik en de Body Mass Index (BMI). In dit onderzoeksrapport wordt hoofdzakelijk de laatstgenoemde objectieve indicator van gezondheid behandeld. De BMI is een wijdverspreid diagnostisch instrument om gewichtsproblematiek in kaart te brengen. Voorafgaand daaraan wordt kort de subjectieve gezondheid van mensen weergegeven en het rook- en drinkgedrag van individuen bestudeerd.

6.2 Subjectieve gezondheid

Als aan mensen wordt gevraagd hoe zij hun gezondheid ervaren, dan antwoordt ruim driekwart dat deze (heel) goed is (zie tabel 6.1).¹ Slechts een op de honderd mensen geeft aan dat hun gezondheid ronduit slecht is. Als de cijfers worden uitgesplitst naar opleidingsniveau, dan constateren we dat hogeropgeleiden vaker aangeven dat zij zich gezond voelen dan lageropgeleiden. Verschillen tussen mannen en vrouwen wat betreft hun gezondheid worden niet gevonden. Evenmin worden ontwikkelingen in subjectieve gezondheid waargenomen.

6.3 Rook- en drinkgedrag

Ongeveer een derde van de Nederlandse bevolking rookt (zie tabel 6.2). Dit percentage is hoger onder lageropgeleiden dan hogeropgeleiden. Verder roken mannen vaker dan vrouwen. Zo'n vier vijfde van de bevolking drinkt wel eens alcohol. Hogeropgeleiden drinken vaker dan lageropgeleiden. Vrouwen geven minder vaak aan dat zij alcohol nuttigen dan mannen.

Tabel 6.1

Verdeling subjectieve gezondheid in Nederland, periode 2003–09 in procenten

<i>Periode</i>	2003	2009
Totaal		
Heel goed	28	26
Goed	54	58
Gaat wel	14	12
Niet zo best	3	3
Slecht	1	1
Hogeropgeleiden^a		
Heel goed	32	28
Goed	55	59
Gaat wel	10	10
Niet zo best	2	3
Slecht	1	0
Lageropgeleiden^b		
Heel goed	22	19
Goed	49	57
Gaat wel	21	19
Niet zo best	6	4
Slecht	2	1
Mannen		
Heel goed	31	26
Goed	53	57
Gaat wel	12	14
Niet zo best	3	2
Slecht	1	1

Tabel 6.1 (vervolg)

Periode	2003	2009
Vrouwen		
Heel goed	25	26
Goed	54	60
Gaat wel	16	10
Niet zo best	4	3
Slecht	1	1

^a Hogeropgeleiden: wo, hbo.

^b Lageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel 6.2

Verdeling rook- en drinkgedrag in Nederland, periode 2000–03 in procenten

Periode	2000	2003
Totaal		
Roken	31	33
Drinken	84	76
Hogeropgeleiden ^a		
Roken	29	29
Drinken	87	81
Lageropgeleiden ^a		
Roken	31	37
Drinken	80	72
Mannen		
Roken	34	39
Drinken	89	86
Vrouwen		
Roken	27	27
Drinken	79	67

^a Hogeropgeleiden: wo, hbo.

^b Lageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2000 en 2003, eigen berekeningen.

6.4 Ontwikkelingen in BMI

BMI

De BMI van een individu wordt berekend door het gewicht (in kilogram) te delen door de lengte (in meter) in het kwadraat. Dit levert een continue schaal op. Veelal wordt echter gebruik gemaakt van de volgende categorieën:

1. ondergewicht (BMI tot 18,5);
2. normaal (BMI: van 18,5 tot en met 25);
3. overgewicht (BMI: vanaf 25 tot en met 30);
4. obesitas (BMI: vanaf 30).

In de gebruikte gegevens van de FNB is informatie aanwezig over de BMI van individuen op twintigjarige leeftijd en hun BMI op het moment van ondervraging.

Periodetrends in BMI

Uit onderstaande tabel (tabel 6.3) blijkt allereerst dat een steeds groter deel van de Nederlandse bevolking te kampen heeft met overgewicht en obesitas. De gemiddelde stijging van de BMI-waarde is significant en rechte lijnig.

Daarnaast nemen we een emancipatoire trend waar in de verdeling van overgewicht onder de bevolking. Hoewel overgewicht (inclusief obesitas) vaker voorkomt onder lager dan hogeropgeleiden, wordt dit verschil met de jaren kleiner. Zo was het verschil in overgewicht (inclusief obesitas) in 2000 tussen lager en hogeropgeleiden 14 procent, maar in 2009 is dit gereduceerd tot iets minder dan 12 procent. Wel dient te worden opgemerkt dat juist extreem overgewicht (obesitas) steeds exclusiever voorkomt onder lageropgeleiden.

Tabel 6.3

Verdeling BMI in Nederland, periode 2003–09 in procenten

Periode	2000	2003	2009
Totaal			
BMI (in 4 categorieën)			
Ondergewicht	2	1	1
Normaal	52	51	49
Overgewicht	35	36	40

<i>Periode</i>	2000	2003	2009
Obesitas	11	12	11
Totaal	100	100	100
BMI (continu)			
Gemiddelde	25,2	25,4	25,6
Standaarddeviatie	3,9	4,3	3,8
Hogeropgeleiden ^a			
BMI (in 4 categorieën)			
Ondergewicht	1	2	1
Normaal	57	55	51
Overgewicht	33	34	40
Obesitas	9	10	9
Totaal	100	100	100
Lageropgeleiden ^b			
BMI (in 4 categorieën)			
Ondergewicht	1	1	1
Normaal	43	42	40
Overgewicht	41	41	42
Obesitas	15	17	18
Totaal	100	100	100
Mannen			
BMI (in 4 categorieën)			
Ondergewicht	1	1	0
Normaal	45	49	42
Overgewicht	43	41	48
Obesitas	12	10	10
Totaal	100	100	100
Vrouwen			
BMI (in 4 categorieën)			
Ondergewicht	3	2	1
Normaal	59	52	55
Overgewicht	28	31	33
Obesitas	11	15	12
Totaal	100	100	100

^a Hogeropgeleiden: wo, hbo.

^b Lageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Mannen kampen over het algemeen vaker met overgewicht dan vrouwen, maar ook hier is het verschil met de jaren kleiner geworden. Het verschil in het percentage dat kampt met overgewicht (inclusief obesitas) is in 2000 15 procentpunten; in 2009 bedraagt dit 13 procentpunten.

Geboortecohorttrends in BMI

In tabel 6.4 presenteren we geboortecohorttrends in de BMI op twintigjarige leeftijd. Ook hier zien we – dus zelfs na uitschakeling van de invloed van leeftijd – dat men gemiddeld genomen steeds zwaarder wordt. Van alle mensen geboren in de periode 1930–49 had op twintigjarige leeftijd ongeveer 10 procent overgewicht (inclusief obesitas); voor de huidige generatie twintigers, geboren in de periode 1970–84, is dit opgelopen tot meer dan 13 procent.

Een verdere uitsplitsing naar verschillende opleidingsniveaus laat zien dat vooral de lageropgeleide bevolkingsgroep zwaarder is geworden op twintigjarige leeftijd. Een enigszins verrassend resultaat is dat waar overgewicht op twintigjarige leeftijd vroeger vaker voorkwam onder mannen tegenwoordig vrouwen vaker te kampen hebben met overgewicht op deze leeftijd.

Intragegenerationele mobiliteit in BMI

We hebben gezien dat men steeds vaker te zwaar is, ook al op twintigjarige leeftijd. Voor twee jaren (2003 en 2009) is het mogelijk om te onderzoeken of men ook steeds vaker tijdens het leven zwaarder wordt. Dit verschaft meer inzicht in de emancipatoire trends zoals hierboven beschreven.

De duidelijke conclusie die we op basis van tabel 6.5 kunnen trekken is dat mensen niet alleen steeds vaker te zwaar zijn op twintigjarige leeftijd, maar dat men bovendien gedurende het leven steeds vaker zwaarder wordt. Dit geldt opnieuw vooral voor lageropgeleiden. Wel dient te worden opgemerkt dat er juist onder hogeropgeleiden een stijging te zien is tussen de jaren 2003 en 2009 in het zwaarder worden tijdens het leven. Dit verklaart dan ook waarom hogeropgeleiden steeds meer gaan lijken op lageropgeleiden met betrekking tot overgewicht.

Een vergelijking tussen mannen en vrouwen schetst een interessant beeld. Vooral mannen worden gedurende hun levensloop zwaarder. Dat vrouwen steeds meer op mannen gaan lijken met betrekking tot overgewicht wordt dus veroorzaakt doordat vrouwen steeds vaker op jongere leeftijd te zwaar zijn.

Tabel 6.4

Verdeling BMI in Nederland op twintigjarige leeftijd, geboortecohorten 1930–84 in procenten

Geboortecohort		1930–49	1950–59	1960–69	1970–84
Totale bevolking	BMI (in 4 categorieën)				
	Ondergewicht	11	12	10	10
	Normaal	80	79	79	77
	Overgewicht	9	8	10	10
	Obesitas	1	2	2	3
	Totaal	100	100	100	100
	BMI (continu)				
	Gemiddelde	21,7	21,6	21,9	22,1
	Standaarddeviatie	3,0	3,6	2,9	3,3
	Hogeropgeleiden ^a	BMI (in 3 categorieën)			
Ondergewicht		10	12	10	10
Normaal		82	80	80	79
Overgewicht ^c		9	8	10	11
Totaal		100	100	100	100
Lageropgeleiden ^b	Ondergewicht	11	11	9	10
	Normaal	78	75	75	71
	Overgewicht ^c	11	14	16	19
	Totaal	100	100	100	100
	Mannen	BMI (in 3 categorieën)			
Ondergewicht		8	10	5	9
Normaal		79	80	82	82
Overgewicht ^c		13	11	13	10
Totaal		100	100	100	100
Vrouwen	Ondergewicht	13	14	14	11
	Normaal	80	77	75	73
	Overgewicht ^c	7	9	10	16
	Totaal	100	100	100	100

^a Hogeropgeleiden: wo, hbo.

^b Lageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

^c Inclusief obesitas.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel 6.5
Kengetallen voor intragenerationele mobiliteit in BMI in Nederland,
periode 2003–09 in procenten

	Periode	N	Absolute mobiliteit		
			Immobielen	Zwaarder Mobiel	Lichter Mobiel
Totale bevolking					
	2003	2032	48	50	2
	2009	1082	45	54	1
Hogeropgeleiden ^a					
	2003	1162	52	46	2
	2009	802	47	52	1
Lageropgeleiden ^b					
	2003	765	40	58	2
	2009	276	40	59	2
Mannen					
	2003	983	49	50	2
	2009	534	42	57	2
Vrouwen					
	2003	1049	48	50	3
	2009	548	49	51	1

^a Hogeropgeleiden: wo, hbo.

^b Lageropgeleiden: lo, lbo/mavo, mbo/havo/vwo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003 en 2009, eigen berekeningen.

6.5 Resumé

De Nederlandse bevolking voelt zich over het algemeen gezond. Ruim driekwart van de mensen geeft aan dat zij een (heel) goede gezondheid hebben. Hogeropgeleiden voelen zich wat gezonder dan lageropgeleiden.

Wat het rook- en drinkgedrag van de bevolking betreft zien we dat mensen vaker alcohol drinken dan roken. Mannen hebben deze riskante gewoonten meer dan vrouwen. Naar opleidingsniveau uitgesplitst

treffen we een tegenovergesteld beeld aan. Hogeropgeleiden drinken vaker dan lageropgeleiden, maar zij roken minder vaak.

Wat betreft overgewicht is geconstateerd dat Nederlanders steeds zwaarder worden. Dit komt omdat men steeds vaker op jonge leeftijd reeds te zwaar is en omdat men steeds vaker zwaarder wordt tijdens het leven.

We nemen twee emancipatoire trends waar in overgewicht. Ten eerste nemen verschillen in overgewicht tussen hoger- en lageropgeleiden af. Ten tweede worden verschillen in overgewicht tussen mannen en vrouwen kleiner. Aan beide ontwikkelingen ligt echter een verschillende reden ten grondslag. Het verschil tussen hoger- en lageropgeleiden in overgewicht neemt vooral af omdat juist hogeropgeleiden steeds vaker zwaarder worden tijdens het leven. Het verschil tussen mannen en vrouwen neemt daarentegen af omdat vooral steeds meer vrouwen al op jongere leeftijd te zwaar zijn.

Ondanks deze emancipatoire trends in overgewicht nemen we wel een toenemende ongelijkheid waar met betrekking tot extreem overgewicht (obesitas). Dit komt steeds exclusiever voor onder lageropgeleiden.

Noot

- 1 De exacte vraagstelling was als volgt: "Hoe is over het algemeen uw gezondheid?" De antwoordcategorieën waren 1. Heel goed, 2. Goed, 3. Gaat wel, 4. Niet zo best en 5. Slecht.

7

Samenhang tussen maatschappelijke ladders

7.1 Samenhang tussen ladders

Tot nu toe hebben we de verschillende maatschappelijke ladders (onderwijs, arbeid, culturele participatie, wonen en gezondheid) afzonderlijk besproken. Sociale ongelijkheid met betrekking tot deze ladders en veranderingen hierin zijn beschreven aan de hand van inter- en intragenerationele overdracht. Tevens is de samenhang tussen onderwijs (of feitelijk: opleidingsniveau) enerzijds – als belangrijkste scheidslijn in moderne samenlevingen – en de andere ladders anderzijds bestudeerd. Het is echter waarschijnlijk dat de andere ladders ook onderling samenhangen. Om de samenhang tussen de verschillende ladders overzichtelijk te beschrijven, hebben we een correlatiematrix gemaakt met daarin de volgende kenmerken: bereikt onderwijsniveau (in jaren), beroepsstatus (ISEI), huidig BMI, gemiddeld bezoek per jaar aan musea en opera's of klassieke concerten en een variabele die informatie met betrekking tot het aantal kamers en de eigendomsituatie van de huidige woning combineert.¹

Tabel 7.1 toont de samenhang tussen de ladders gemiddeld over de periode 1992–2009. Allereerst valt op dat alle ladders met elkaar samenhangen; alle getoonde correlaties in tabel 7.1 zijn significant. De samenhang tussen opleidingsniveau en de andere ladders is al in de voorgaande hoofdstukken besproken. De status van het beroep laat een zeer vergelijkbare samenhang met de andere ladders zien als opleidingsniveau, maar wel wat zwakker. Daarnaast zien we dat over het algemeen geldt dat hoe hoger iemands BMI, hoe lager iemands opleidingsniveau en beroepsstatus is, maar ook hoe minder vaak men musea, opera's of klassieke concerten bezoekt en hoe minder vaak men een gunstige woonsituatie heeft. Ten slotte geldt dat mensen die een gunstige woonsituatie hebben meer musea, opera's of klassieke concerten bezoeken.

Tabel 7.1

Samenhang tussen de verschillende maatschappelijke ladders

		2.	3.	4.	5.
1. Opleidingsniveau (jaren)	r ^a	0,55	-0,16	0,37	0,20
	N	8519	4511	7975	6258
2. Beroepsstatus (ISEI)	r ^a	-	-0,10	0,30	0,18
	N	-	4377	7724	6077
3. BMI (continu)	r ^a	-	-	-0,10	-0,04
	N	-	-	4494	3359
4. Culturele participatie ^b	r ^a	-	-	-	0,11
	N	-	-	-	6127
5. Woonsituatie ^c	r ^a	-	-	-	-
	N	-	-	-	-

^a Pearson correlatiecoëfficiënt.

^b Gemiddelde van huidig museumbezoek en huidig bezoek aan opera's/klassieke concerten.

^c Factorscore van gestandaardiseerde variabele aantal kamers en eigendomsituatie huidige woning.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009 eigen berekeningen.

In tabel 7.2 wordt vervolgens de samenhang tussen de verschillende maatschappelijke ladders per periode weergegeven. In overeenstemming met de vorige hoofdstukken vinden we dat de samenhang tussen opleidingsniveau en de overige ladders afneemt. Dit geldt voor beroepsstatus, BMI en culturele participatie (vanaf 2000). De enige uitzondering – maar wel in overeenstemming met hoofdstuk 5 – is de samenhang tussen opleidingsniveau en woonsituatie. Deze samenhang wordt steeds sterker. Een vergelijkbaar beeld zien we met betrekking tot beroepsstatus. Echter, de samenhang tussen opleidingsniveau en culturele participatie neemt sneller af dan de samenhang tussen beroepsstatus en culturele participatie. De samenhang met BMI neemt juist sneller af met beroepsstatus dan met opleidingsniveau. Het meest in het oog springende verschil is echter de samenhang met de woonsituatie. Deze verandert niet voor beroepsstatus,

maar neemt toe voor opleidingsniveau. Al met al kunnen we concluderen dat het relatieve belang van opleiding versus beroep aan het verschuiven is, maar dat de richting verschilt per sociale dimensie. Vooralsnog blijft opleiding sterker samenhangen met de andere onderzochte maatschappelijke ladders dan beroepsstatus, zoals al uit tabel 7.1 was gebleken. Tussen de andere maatschappelijke ladders constateren we geen duidelijke ontwikkeling in hun onderlinge (zwakke) samenhang.

7.2 De onderkant

Hierboven hebben we laten zien dat de onderzochte maatschappelijke ladders onderling samenhangen. Dit wil zeggen dat wanneer men bijvoorbeeld een lage opleiding heeft, men een grotere kans heeft om een beroep te hebben met een lage status, een kleinere woning, een hogere BMI en dat men minder musea bezoekt. Maar hoeveel mensen bevinden zich nu werkelijk binnen meerdere ladders op de laagste sport? Om deze vraag te beantwoorden tellen we binnen hoeveel van de vijf onderzochte domeinen men de meeste ongunstige positie bekleedt. Voor onderwijs betekent dit een opleiding die lager is dan mbo/havo/vwo (geen startkwalificatie), voor arbeid een beroepsklasse als handarbeider (VI/VII), voor gezondheid een BMI groter dan 25 (overgewicht), voor culturele participatie nooit naar musea, opera's of klassieke concerten gaan en voor wonen een huurwoning met drie of minder kamers. Indien men op meer dan de helft van deze ladders op de laagste sport staat, wordt men tot de onderkant gerekend.²

De gegevens zijn grafisch weergegeven in figuur 7.1. De onderliggende data zijn samengevat in tabel A17 van de Appendix. Als we kijken naar het linker deel van de figuur (die aangeeft op hoeveel ladders men, gemiddeld genomen, de meest ongunstige positie bekleedt – weergegeven door middel van de doorgetrokken lijnen), dan zien we een schommelbeweging. In de periode 1992–2003 komen relatief meer mensen aan de onderkant van de Nederlandse samenleving terecht; na 2003 neemt dit aandeel weer af. Ook de onderbroken lijnen (zie de rechterkant van de figuur) laten voor de periode 1992–2003 een stijging zien van het percentage mensen dat zich aan de onderkant van de samenleving bevindt (voor beide operationalisaties; weergegeven met rood en blauw), waarna het relatieve aantal weer afneemt.

Tabel 7.2

Samenhang tussen de verschillende maatschappelijke ladders, periode 1992-2009

Periode	1992					1998					2000					2003					2009				
	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.	
1. Opleidingsniveau (jaren)	r ^a	0,57	-	0,39	0,10	0,58	-	0,43	0,18	0,56	-0,18	0,42	0,22	0,54	-0,16	0,35	0,23	0,51	-0,14	0,31	-	-	-	-	-
N		1613		-1574	907	1861		-1845	1899	1446	1419	1426	1404	1986	2013	2051	2048	1613	1079	1079					
2. Beroepsstatus (ISEI)	r ^a			0,34	0,18			0,35	0,18		-0,14	0,34	0,18		-0,10	0,25	0,16		-0,05	0,26	-	-	-	-	
N				1499	857			1807	1859		1389	1396	1377		1952	1986	1984		1036	1036					
3. BMI (continu)	r ^a			-	-			-	-		-0,12	-0,02			-0,04	-0,04			-0,07		-	-	-	-	
N				-	-			-	-		1402	1348			2013	2011			1079						
4. Culturele participatie ^b	r ^a			0,08				0,14				0,18				0,06					-	-	-	-	
N				882				1843				1354				2048									
5. Woonsituatie ^c	r ^a																				-	-	-	-	
N																									

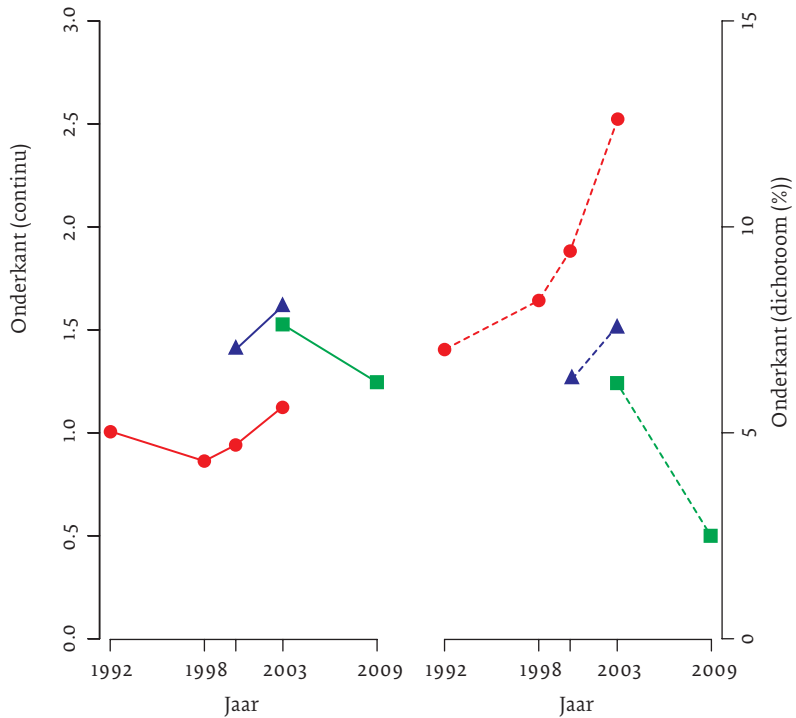
^a Pearson correlatiecoëfficiënt.^b Gemiddelde van huidig museumbezoek en huidig bezoek aan opera's/klassieke concerten.^c Factorscore van gestandaardiseerde variabele aantal kamers en eigendomsituatie huidige woning.

- Niet gevraagd.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009 eigen berekeningen.

Figuur 7.1

De onderkant van de Nederlandse samenleving, periode 1992–2009



Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009 eigen berekeningen.

7.3 Granieten kern

Traditioneel gezien wordt bij een granieten kern verwezen naar de onderkant van de arbeidsmarkt, bestaande uit langdurig werklozen voor wie actieve participatie op de arbeidsmarkt niet is weggelegd (De Gier 2007). Indien een ongunstige sociale arbeidsmarktpositie van generatie op generatie overgaat, dan spreekt men gewoonlijk van een onderklasse.

Overerving van een ongunstige sociale positie kan op meerdere maatschappelijke ladders tegelijk plaatsvinden. Mensen die zich aan de

onderkant van de arbeidsmarkt bevinden en bijvoorbeeld niet cultureel participeren, kunnen ook ouders hebben die op beide ladders de laagste sport bezetten. Deze definitie van een intergenerationele granieten kern gebruiken we hier.

Ook is het mogelijk om gedurende het leven langere tijd achtereen op meerdere ladders tegelijkertijd de laagste sport te bezetten, ofwel niet vooruit te komen in het leven. In dit geval spreken wij van een zogenoemde intragenerationele granieten kern.

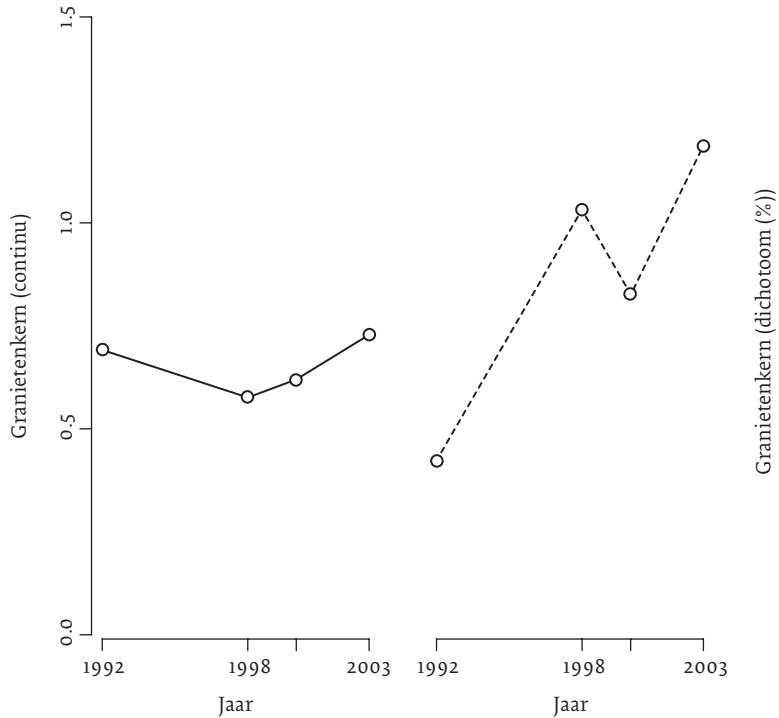
De reden voor onze bredere definitie van een granieten kern is dat we in de vorige hoofdstukken, maar ook hierboven, hebben laten zien dat er in de hedendaagse Nederlandse samenleving ook andere sociale scheidslijnen zijn dan binnen de traditionele domeinen van onderwijs en arbeid. Daarnaast hangen de andere maatschappelijke ladders, zoals culturele participatie, wonen en gezondheid, positief samen met de traditionele.

Intergenerationele granieten kern

Om de intergenerationele granieten kern vast te stellen, tellen we allereerst op hoeveel van de onderzochte maatschappelijke ladders zowel de vader als de respondent op dezelfde ladder de meest ongunstige positie bekleedt.³ Deze score is aan de linker kant van figuur 7.2 voor de verschillende jaren weergegeven. Aan de rechterkant van figuur 7.2 is aangegeven hoeveel procent van de mensen tot de intergenerationele granieten kern kan worden gerekend wanneer wordt uitgegaan van de situatie dat de respondent en zijn of haar vader op meer dan twee dezelfde ladders de meest ongunstige positie innemen. Binnen deze definitie behoort ongeveer drie procent van de Nederlandse samenleving tot de intergenerationele granieten kern. De oorspronkelijke gegevens waarop figuur 7.2 is gebaseerd, zijn te vinden in tabel A17 van de Appendix. Gegeven de kleine aantallen moet de getoonde trend in figuur 7.2 met gepaste voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Toch is duidelijk dat de granieten kern in de Nederlandse samenleving in de onderzochte periode eerder groter dan kleiner is geworden.

Figuur 7.2

De intergenerationele granieten kern in de Nederlandse samenleving, periode 1992–2009



Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000 en 2003, eigen berekeningen.

Intragenerationele granieten kern

Tot slot is het mogelijk dat men meerdere ladders begint op de laagste sport, maar bovendien geen kans heeft gezien om gedurende de levensloop te stijgen. Om de intragenerationele granieten kern vast te stellen, kijken we op hoeveel van de onderzochte maatschappelijke ladders men geen kans heeft gezien om de ongunstige positie te verbeteren gedurende de levensloop.⁴ Vanwege de geringe beschikbaarheid van gegevens zijn er geen trendgrafieken gemaakt, maar zijn de gegevens samengevat in tabel 7.3.

Wederom zien we dat de granieten kern, maar nu intragenerationeel bekeken, beperkt van omvang is: maximaal vijf procent van de bevolking begint en eindigt op twee of drie (van maximaal drie mogelijke) ladders in de meest ongunstige positie. Het is niet mogelijk om de cijfers voor de twee bekeken periodes te vergelijken vanwege verschillen in operationalisatie. Als gevolg hiervan kunnen we geen uitspraken doen over trends in de omvang van de intragenerationele granieten kern in de Nederlandse samenleving.

Tabel 7.3

Omvang van de intragenerationele granieten kern in de Nederlandse samenleving

Periode	N	Aantal ladders waarop men én op de laagste sport is begonnen én gedurende de levensloop niet op is gestegen (maximaal drie ladders) in procenten			
		0	1	2	3
1992 ^a	791	62	33	5	0
2003 ^b	1483	71	25	3	0

^a Op basis van beroepsklasse, culturele participatie en woonsituatie

^b Op basis van beroepsklasse, woonsituatie en BMI

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992 en 2003, eigen berekeningen

7.4 Resumé

De in dit onderzoeksrapport bestudeerde maatschappelijke ladders hangen onderling samen. Deze onderlinge samenhang is aan verandering onderhevig, maar over het algemeen kan worden gesteld dat onderwijs, afgemeten aan de hand van het opleidingsniveau, het sterkst met de andere ladders samenhangt. Deze samenhang is – met uitzondering van de ladder wonen – wel aan het afnemen.

Individueen kunnen op meerdere ladders tegelijk de meest ongunstige positie bekleden. Hoewel het niet altijd duidelijk is wat op elke maatschappelijke ladder nou precies een ongunstige positie is (bijvoorbeeld, is een huurwoning altijd ongunstiger dan een koopwoning?) en het niet vaststaat

wanneer we kunnen spreken van de onderkant van de samenleving, concluderen we voorzichtig dat de onderkant van de samenleving eerder aan het toe- dan afnemen is.

Als twee opeenvolgende generaties (van ouders en kinderen) op dezelfde maatschappelijke ladders de meest ongunstige posities bekleeden of als men gedurende de levensloop geen kans ziet om de meest ongunstige posities te verlaten, dan kan men spreken van een granieten kern. Deze is, zoals te verwachten viel, klein. Met deze kleine aantallen moet men zich behoeden voor al te stellige uitspraken. Toch lijkt het erop dat in de periode 1992–2003 de intergenerationale granieten kern in omvang is toegenomen.

Noten

- 1 De Pearson correlatiecoëfficiënten gepresenteerd in de correlatiematrix geven de (bivariate) samenhang weer tussen twee continue variabelen. Een positieve (respectievelijk, negatieve) coëfficiënt duidt op een positieve (respectievelijk, negatieve) samenhang; een correlatie van 0 geeft het ontbreken van een samenhang aan. Het bereik van de correlatiecoëfficiënt loopt van -1 tot 1.
- 2 Niet voor alle maatschappelijke ladders zijn voor alle jaren de benodigde gegevens bekend. Echter, door de overlap van verschillende deelperiodes zijn we wel in staat om periodetrends in de aanwezigheid van een onderkant in kaart te brengen voor de gehele periode 1992–2009. Immers, voor de periode 1992–2003 hebben we informatie over de ladders onderwijs, arbeid, culturele participatie en wonen; voor de periode 2000–2003 voor de ladders onderwijs, arbeid, culturele participatie, wonen en gezondheid; voor de periode 2003–2009 voor de ladders onderwijs, arbeid, culturele participatie en gezondheid. Naast een continue variabele waar een hogere score verwijst naar het zich op meer ladders aan de onderkant bevinden, maken we een dichotome variabele, die voor de periode 1992–2003 aangeeft welk percentage mensen op drie of meer ladders de meest ongunstige positie bekleeden en daarmee tot de onderkant behoren. Voor de periode 2000–2003 en 2003–2009 is deze grens bij vier of meer ladders gelegd. Merk op dat de gevolgde definitie arbitrair is. Een strengere definitie leidt tot een kleinere onderkant; een zwakkere juist tot een

grotere. Binnen de huidige definitie behoort tussen drie en 13 procent van de bevolking tot de onderkant van de samenleving.

- 3 De intergenerationele granieten kern is alleen te operationaliseren voor de periode 1992–2003. Voor deze periode hebben we zowel voor de vader als voor de respondent informatie over de maatschappelijke ladders onderwijs, arbeid, culturele participatie en wonen. Voor vaders hebben we voor wat betreft de ladder wonen niet voor alle jaren informatie over de eigendomsituatie van de woning; deze wordt dan ook niet meegenomen in de definitie.
- 4 De intragenerationele granieten kern is alleen te operationaliseren voor de jaren 1992 en 2003. Voor 1992 hebben we informatie over het eerste en huidige beroep van de respondent, de culturele participatie op 20-jarige leeftijd, de huidige culturele participatie en de woonsituatie ten tijde van de eerste zelfstandige woning en van de huidige woning. Voor 2003 is er opnieuw levensloopinformatie aanwezig met betrekking tot de beroepsklasse en de woonsituatie. In dat jaar is tevens de informatie over de BMI op 20-jarige leeftijd en de huidige leeftijd bekend.

8

Gevolgen van sociale mobiliteit voor sociale samenhang

8.1 Gevolgen van sociale mobiliteit

Wat is een mobiliteitseffect?

In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de gevolgen van sociale mobiliteit voor de sociale samenhang in de Nederlandse samenleving. Sociale mobiliteit stellen we vast door te kijken naar intergenerationele opleidingsmobiliteit. In de eerdere hoofdstukken is immers aangetoond dat opleiding de belangrijkste sociale scheidslijn is in de huidige samenleving. Wanneer een individu een ander opleidingsniveau heeft bereikt dan zijn of haar vader, dan is er sprake van intergenerationele opleidingsmobiliteit. Deze mobiliteit is opwaarts als het opleidingsniveau van het individu hoger is dan dat van zijn of haar vader; deze is neerwaarts wanneer het opleidingsniveau van het individu lager is.

Het opleidingsniveau van iemand heeft grote voorspellende waarde voor een breed scala aan attitudes en gedragingen van hem of haar. Naast het eigen opleidingsniveau heeft het bereikte opleidingsniveau van de ouders een invloed op deze opvattingen en gedragingen.

Er kunnen twee vormen van mobiliteitseffecten worden onderscheiden. In de eerste plaats kan de ervaring van mobiliteit op zichzelf gevolgen hebben voor attitudes of gedragingen, ongeacht de uitgangs- en bestemmingspositie. De gedachte is hier dat sociale mobiliteit (ongeacht de mate en richting ervan) tot een gevoel van anomie leidt, wat weer invloed kan hebben op andere attitudes en gedragingen.

In de tweede plaats kan de ervaring van mobiliteit afhangen van de positie van ouders en hun kinderen op de maatschappelijke ladder. Zo kan

daling iets anders betekenen voor iemand van wie de ouders een universitaire graad hebben behaald dan voor iemand met ouders die ten hoogste een havodiploma hebben bereikt. Ook voor stijging kan gelden dat de betekenis afhangt van de uitgangspositie. Als het relatieve belang van de eigen opleiding versus de opleiding van de ouders voor het voorspellen van een attitude of gedraging afhankelijk is van de betreffende opleidingsniveaus, dan spreekt men ook van een mobiliteitseffect. Bijvoorbeeld, het kan zo zijn dat voor kinderen met lageropgeleide ouders de eigen opleiding wel invloed heeft op een attitude, maar voor kinderen met hogeropgeleide ouders niet. De twee beschreven vormen van mobiliteitseffecten kunnen naast elkaar optreden.

Om mobiliteitseffecten adequaat te modelleren voldoen relatief eenvoudige statistische technieken niet. Wij beperken ons hier dan ook tot het beschrijven van verschillen in attitudes en gedragingen tussen combinaties van (uiteenlopende) opleidingsniveaus tussen ouders en kinderen.

Mogelijke gevolgen van intergenerationele opleidingsmobiliteit

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat sociale mobiliteit gevolgen heeft voor onder andere stemgedrag en etnische distantie (De Graaf en Nieuwbeerta 1995; Tolsma, De Graaf en Quillian 2009). We zullen dit onderzoek hier uitbreiden door naar de gevolgen van sociale mobiliteit voor meerdere aspecten van sociale samenhang in de samenleving te kijken. Sociale samenhang wordt daarbij breed opgevat. Hoewel sociale samenhang een kenmerk is van een groep, wordt ze gevormd door individuen met prosociale attitudes en gedragingen. Een maatschappij waarbinnen individuen (positieve) contacten met elkaar onderhouden – zowel met mensen die dichtbij staan als met mensen die verder af staan, formeel of informeel –, vertrouwen in de medemens en in hun politici hebben en tolerant zijn ten aanzien van etnisch anderen, kan worden gekenschetst als een samenleving met veel sociale samenhang (Tolsma, Van der Meer en Gesthuizen 2009). We kijken in dit hoofdstuk naar de volgende indicatoren voor sociale samenhang:

- Algemeen sociaal vertrouwen (“In het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen”: 1. helemaal mee oneens – 5. helemaal mee eens);
- Vertrouwen in de politiek (“Politici beloven vaak meer dan ze waar kunnen maken”: 1. helemaal mee eens – 5. helemaal mee oneens);

- Moslims geen bedreiging (“Ik ervaar de aanwezigheid van moslims in de Nederlandse samenleving als bedreigend”: 1. helemaal mee eens – 5. helemaal mee oneens);
- Contacten met ouders (Twee vragen: “Hoe vaak heeft u uw ouders bezocht in het afgelopen jaar?” en “Hoe vaak hebben uw ouders u bezocht in het afgelopen jaar?”: 1. niet in het afgelopen jaar – 6. meerdere keren per week. De gemiddelde score op beide vragen is vervolgens berekend, waarbij een ontbrekende waarde op een van beide vragen is toegestaan.);
- Intentie om te gaan stemmen (“Op welke politieke partij zou u stemmen als er vandaag Tweede Kamer verkiezingen zouden worden gehouden?”: berekend als 100 procent min het percentage dat aangeeft zeker niet te gaan stemmen.);
- Vrijwilligerswerk (“Hoe vaak heeft u in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk gedaan?”: percentage in ieder geval één keer);
- Lidmaatschap vereniging (“Bent u lid van vakbond of beroepsorganisatie, politieke partij of politieke vereniging, groep of vereniging in kerkelijk verband, maatschappelijke vereniging, natuurvereniging, muziek, koor- of toneelvereniging, schoolvereniging, sportvereniging?”: percentage minimaal lid van één van bovenstaande verenigingen).

Een hogere score duidt in alle gevallen op een situatie met meer sociale samenhang.

8.2 Hoofdeffecten van opleidingsniveau

Voordat we de mobiliteitseffecten beschrijven is het inzichtelijk de hoofdeffecten (of zelfstandige effecten) van het opleidingsniveau van de ouders en het kind te bespreken. Deze bevindingen zijn samengevat in de tabellen 8.1 en 8.2.

Men heeft meer algemeen sociaal vertrouwen naarmate het eigen en het opleidingsniveau van de ouders hoger is, maar het vertrouwen in de politiek – overigens gemiddeld genomen lager dan de neutrale score van 3 – is niet of nauwelijks afhankelijk van het opleidingsniveau van beide generaties. Een hogere opleiding hangt samen met minder ervaren moslimdreiging, waar het effect van de eigen opleiding groter is dan het effect van de opleiding van de ouders. Hogeropgeleide ouders hebben minder contact

met hun kinderen en hogeropgeleide kinderen minder contact met hun ouders. De uitzondering is dat kinderen met een middelbaar opleidingsniveau meer contacten hebben met ouders dan kinderen met een laag of hoog opleidingsniveau (zie tabel 8.1).

Tabel 8.1

Effecten van opleiding ouders en kind op algemeen sociaal vertrouwen, vertrouwen in de politiek, moslims geen bedreiging en contacten met ouders^a

	<i>Algemeen sociaal vertrouwen</i>	<i>Vertrouwen in de poli- tiek</i>	<i>Moslims geen bedreiging</i>	<i>Contacten met ouders</i>
<i>Opleidingsniveau ouders^b</i>				
Laag	3,6	1,9	3,2	3,7
Midden	3,6	2,0	3,4	3,6
Hoog	3,8	2,0	3,5	3,4
<i>Opleidingsniveau kind^b</i>				
Laag	3,6	1,9	3,0	3,7
Midden	3,6	1,9	3,3	3,9
Hoog	3,8	2,0	3,6	3,4

^a Gebaseerd op een variantie-analyse. De gepresenteerde effecten zijn als conditionele gemiddelden te interpreteren.

^b Hoog: wo, hbo; midden: mbo/havo/vwo; laag: lo, lbo/mavo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel 8.2 laat zien dat een hogere opleiding (zowel van de ouders als de respondent zelf) samengaat met een hogere stemintentie. Een eigen hogere opleiding gaat bovendien samen met een hogere kans om vrijwilligerswerk te doen en om lid te zijn van één of meerdere verenigingen. De opleiding van de ouders heeft een minder duidelijk effect op vrijwilligerswerk en verenigingslidmaatschap.

Het opleidingsniveau van de kinderen is een betere voorspeller voor alle zeven de behandelde uitkomstmaten dan het opleidingsniveau van de ouders (niet getoond).

Tabel 8.2

Effecten van opleiding ouders en kind op intentie om te gaan stemmen, vrijwilligerswerk en lidmaatschap vereniging in procenten^a

	<i>Intentie om te gaan stemmen</i>	<i>Vrijwilligers- werk</i>	<i>Lidmaatschap vereniging</i>
Opleidingsniveau ouders ^b			
Laag	95	49	69
Midden	96	54	79
Hoog	98	48	78
Opleidingsniveau kind ^b			
Laag	93	48	62
Midden	96	49	75
Hoog	98	52	82

^a Gebaseerd op een variantie-analyse. De gepresenteerde effecten zijn als percentages te interpreteren.

^b Hoog: wo, hbo; midden: mbo/havo/vwo; laag: lo, lbo/mavo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

8.3 Effecten van intergenerationale opleidingsmobiliteit

Om mobiliteitseffecten op te sporen zijn de negen combinaties gevormd die gemaakt kunnen worden wanneer zowel het opleidingsniveau van de ouders als dat van de kinderen in drie categorieën (hoog, midden, laag) wordt gemeten. De bevindingen zijn samengevat in de tabellen 8.3 en 8.4.

Bij elke uitkomstmaat komen de verschillen tussen sociaal immobiel – kinderen met hetzelfde opleidingsniveau als hun ouders – eerst aan bod. Deze stabiele groep dient als referentie om te bepalen of stijgende of dalende kinderen afwijken in de betreffende maat voor sociale samenhang als gevolg van hun sociale mobiliteit.

Vervolgens kijken we naar het relatieve belang van de opleiding van de ouders versus de eigen opleiding voor het voorspellen van de uitkomstmaten.¹ Daarna bespreken we de mobiliteitseffecten. We kijken eerst naar overeenkomsten tussen iedereen die mobiel is geweest. Scoren zij allen

meer of minder dan sociaal immobielen? Dit zijn de mobiliteitseffecten die onafhankelijk zijn van de specifieke sociale herkomst of bestemming. Ten slotte kijken we naar herkomst- en bestemmingsspecifieke mobiliteitseffecten. Heeft de eigen opleiding hetzelfde effect indien men lager of hogeropgeleide ouders heeft?

Algemeen sociaal vertrouwen

Sociaal immobielen laten het verwachte beeld zien: hoogopgeleiden hebben meer algemeen sociaal vertrouwen. Ook voor kinderen die ouders hebben met een laag of hoog opleidingsniveau geldt dat de hoogopgeleiden meer algemeen sociaal vertrouwen hebben. Onder constanthouding van het opleidingsniveau van het kind, heeft het opleidingsniveau van de ouders nauwelijks een invloed. We concluderen dat wanneer we rekening houden met mobiliteitseffecten voor het algemeen sociaal vertrouwen de eigen opleiding een stuk belangrijker is dan de opleiding van de ouders.

Nu we de verschillen tussen de sociaal immobielen en het relatieve belang van de ouderlijke opleiding versus de eigen opleiding hebben besproken, vervolgen we met de mobiliteitseffecten. Het ten opzichte van je ouders een lagere opleiding halen doet het sociaal vertrouwen geen goed. Dalers hebben minder sociaal vertrouwen dan sociaal immobiele mensen met een vergelijkbare opleiding. Ten slotte zien we dat de eigen opleiding belangrijker wordt naarmate het opleidingsniveau van de ouders hoger is. We concluderen dat er sprake is van beide vormen van mobiliteitseffecten. We merken nog op dat juist de hoogopgeleiden meer sociaal vertrouwen hebben en de eigen opleiding vooral het algemeen sociaal vertrouwen beïnvloedt wanneer ouders hoger zijn opgeleid; sociaal vertrouwen is vooral iets voor hoogopgeleiden.

Vertrouwen in de politiek

We zien een zwak opleidingseffect onder de sociaal immobielen (tabel 8.3). Zonder rekening te houden met sociale mobiliteit is dit opleidingseffect nog zwakker zoals we al zagen in tabel 8.1. Nogmaals merken we op dat iedereen – ook na controle voor sociale mobiliteit – wantrouwig is ten aanzien van de politiek.

Vanwege de zwakke opleidingseffecten zijn er geen uitspraken te doen over het relatieve belang van de ouderlijke opleiding versus de eigen opleiding. Hetzelfde geldt voor mobiliteitseffecten.

Muslims geen bedreiging

Het positieve opleidingseffect onder sociaal immobielen ten aanzien van ervaren moslimdreiging is opnieuw duidelijk waarneembaar als we rekening houden met sociale mobiliteit. Over het algemeen geldt dat het eigen opleidingseffect belangrijker is dan dat van de ouders.

We zien in overeenstemming met eerder onderzoek van Tolsma et al. (2009), waarin mobiliteitseffecten op etnische stereotypen, etnische dreiging en weerstand tegen gemengd huwen zijn onderzocht, dat vooral de hoogste opleiding – of dit nu van de ouders is of van de respondent zelf – de doorslag geeft. Als iemand bijvoorbeeld zelf hoogopgeleid is, maar de ouders laag, dan voelt iemand zich relatief onbedreigd (de categorie ‘laag-hoog’ is 3,5), maar ook als iemand laagopgeleid is, maar de ouders hoog, dan voelt iemand zich relatief onbedreigd (ook de categorie ‘hoog-laag’ is 3,5).

Contacten met ouders

Bij contacten met ouders zien we opnieuw een zeer consistent niet-lineair effect. Onder de sociaal immobielen zien hoogopgeleide kinderen met hoogopgeleide ouders elkaar het minst (3,2), gevolgd door laagopgeleide kinderen met laagopgeleide ouders (3,7). Kinderen met een middelbare opleiding (mbo/havo/vwo) die ouders hebben met een middelbare opleiding zien elkaar het meest (3,9). Hetzelfde beeld constateren we binnen categorieën van het opleidingsniveau van de ouders wanneer het opleidingsniveau van kinderen verschilt en binnen categorieën van het opleidingsniveau van de kinderen wanneer het opleidingsniveau van de ouders verschilt; steeds bij de middencategorie zien kinderen en ouders elkaar het meest.

In tegenstelling tot de eerder besproken maten voor sociale samenhang is de eigen opleiding als het gaat om contacten met ouders niet duidelijk de belangrijkste. Het opleidingsniveau van de ouders is ongeveer even belangrijk als de eigen opleiding. Zo is bijvoorbeeld het verschil tussen kinderen met een midden en een hoge opleiding bij ouders met een lage opleiding $-0,4$ ($3,9 - 3,5$).

Het effect van de eigen opleiding is nauwelijks verschillend binnen de opleidingscategorieën van de ouders. Andersom zien we wel dat het effect van de opleiding van de ouders het zwakst is bij hoogopgeleide kinderen en het sterkst bij middelbaar opgeleide kinderen.

Tabel 8.3

Effecten van intergenerationale opleidingsmobiliteit op algemeen sociaal vertrouwen, vertrouwen in de politiek, moslims geen bedreiging en contacten met ouders^a

	Algemeen sociaal vertrouwen	Vertrouwen in de politiek	Moslims geen bedreiging	Contacten met ouders
Opleidingsniveau ^b				
Ouders-kind				
Laag-laag	3,6	1,8	3,0	3,7
Laag-midden	3,6	1,9	3,3	3,9
Laag-hoog	3,8	2,0	3,5	3,5
Midden-laag	3,4	2,2	2,8	3,8
Midden-midden	3,6	2,0	3,2	3,9
Midden-hoog	3,6	1,9	3,6	3,4
Hoog-laag	3,5	1,7	3,5	3,4
Hoog-midden	3,5	1,9	3,3	3,7
Hoog-hoog	3,9	2,0	3,6	3,2

^a Gebaseerd op een variantie-analyse. De gepresenteerde effecten zijn als conditionele gemiddelden te interpreteren.

^b Hoog: wo, hbo; midden: mbo/havo/vwo; laag: lo, lbo/mavo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998 en 2009, eigen berekeningen.

Intentie om te gaan stemmen

Bij de intentie om te gaan stemmen zien we hetzelfde beeld als bij de maat 'moslims geen bedreiging'. Allereerst geldt dat hoe hoger de opleiding is, hoe vaker men gaat stemmen. Daarnaast komt naar voren dat het relatieve belang van de eigen opleiding belangrijker is dan de opleiding van de ouders. Tot slot is de hoogste opleiding, van de ouders of van iemand zelf, doorslaggevend voor de stemintentie (zie tabel 8.4).

Tabel 8.4

Effecten van intergenerationele opleidingsmobiliteit op intentie om te gaan stemmen, vrijwilligerswerk en lidmaatschap vereniging in procenten^a

	Intentie om te gaan stemmen	Vrijwilligerswerk	Lidmaatschap vereniging
Opleidingsniveau ^b			
Ouders-kind			
Laag-laag	93	47	61
Laag-midden	96	50	73
Laag-hoog	98	51	83
Midden-laag	93	65	69
Midden-midden	96	51	80
Midden-hoog	98	54	82
Hoog-laag	97	27	61
Hoog-midden	97	37	74
Hoog-hoog	98	52	82

^a Gebaseerd op een variantie-analyse. De gepresenteerde effecten zijn als percentages te interpreteren.

^b Hoog: wo, hbo; midden: mbo/havo/vwo; laag: lo, lbo/mavo.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Vrijwilligerswerk

Een consistente bevinding uit eerdere literatuur (zie bijvoorbeeld Bekkers 2007) is dat hogeropgeleiden vaker vrijwilligerswerk doen. Dit zagen wij hierboven alleen terug met betrekking tot het eigen opleidingsniveau, maar niet met betrekking tot het opleidingsniveau van de ouders. Bij de sociaal immobielen vinden we wel weer het te verwachten beeld: hoe hoger de opleiding, hoe vaker men vrijwilligerswerk doet.

De eigen opleiding lijkt doorslaggevender voor de beslissing om wel of niet vrijwilligerswerk te doen dan de opleiding van de ouders. We moeten hier echter enige voorzichtigheid betrachten, omdat we voor de categorie 'midden-laag' het hoogste percentage vinden (65%) en voor de categorie 'hoog-laag' het laagste (27%).

Lidmaatschap verenigingen

Voor sociaal immobielen geldt dat hoe hoger de opleiding, hoe vaker men lid is van één of meer verenigingen. Ook nadat we rekening houden met sociale mobiliteit, is te zien dat hoe hoger iemands eigen opleiding is, hoe vaker men lid is van een vereniging. De opleiding van de ouders heeft alleen een effect op de kans om lid te zijn als iemand zelf een lage of middelbare opleiding heeft. In dit geval hebben juist kinderen met ouders die een middelbare opleiding hebben, de hoogste kans om lid te zijn. Opnieuw heeft de opleiding van de ouders dus niet een rechtlijnig effect (vergelijk tabel 8.2). We concluderen hieruit twee dingen. Ten eerste is het relatieve belang van de eigen opleiding groter voor de kans om lid te zijn van een vereniging dan de opleiding van de ouders. Ten tweede geldt dat er sprake is van een mobiliteitseffect: de opleiding van de ouders heeft geen invloed meer wanneer iemand zelf hoogopgeleid is.

8.4 Resumé

In overeenstemming met eerder onderzoek (Tolsma, Van der Meer en Gesthuizen 2009) is gevonden dat een hoog opleidingsniveau niet voor alle indicatoren van sociale samenhang positief uitpakt. Het algemeen sociaal vertrouwen en het politieke vertrouwen nemen toe en het gevoel van moslimdreiging neemt af met een stijgend opleidingsniveau en dit alles vergroot de sociale samenhang, maar contacten met ouders nemen eerder af dan toe met een stijgend opleidingsniveau. Tolsma et al. (2009) toonden eerder aan dat ook contacten met burens afnemen met een stijgend opleidingsniveau. Zowel contacten met sterke bindingen ('close ties') als contacten met zwakke bindingen ('weak ties') zijn dus geringer onder hoogopgeleiden. Hoogopgeleiden hebben wel een sterkere stemintentie, doen vaker vrijwilligerswerk en zijn vaker lid van een vereniging. Ook dit alles bevordert de sociale samenhang.

Sociale mobiliteit heeft gevolgen voor de sociale samenhang, maar niet op een consistente manier. Neerwaartse mobiliteit, ongeacht de sociale herkomst, heeft alleen negatieve gevolgen voor het algemeen sociaal vertrouwen. Daarentegen beschermt een hoger opleidingsniveau van de ouders tegen de invloed van neerwaartse opleidingsmobiliteit op ervaren moslimdreiging en afnemende stemintentie. Hier heeft sociale daling dus

helemaal geen (negatieve) invloed. Bovendien speelt het opleidingsniveau van de ouders geen rol meer indien men zelf hoger is opgeleid, voor stementie, ervaren moslimdreiging en de kans om lid te zijn van een vereniging. Kinderen met hogeropgeleide ouders ondervinden dus zeker lang niet altijd negatieve gevolgen van neerwaartse mobiliteit. Opwaartse mobiliteit heeft voor hen vaak juist positieve gevolgen. Al met al concluderen we dat een toenemende sociale mobiliteit waarschijnlijk geen kwalijke gevolgen heeft voor de sociale samenhang in de Nederlandse samenleving.

Noot

- 1 Dit doen we door de verschillen binnen een opleidingscategorie van de ouders (bijvoorbeeld het verschil tussen kinderen met een lage en een hoge opleiding, maar beiden met ouders met een lage opleiding) te vergelijken met de verschillen binnen een opleidingscategorie van de kinderen (bijvoorbeeld het verschil tussen kinderen met ouders met een lage en een hoge opleiding, maar zelf beiden met een lage opleiding).

9

Conclusie

In dit onderzoeksrapport hebben een zestal vragen centraal gestaan. Dit is de aangewezen plaats om een bondig antwoord te geven op deze onderzoeksvragen.

1. Welke bewegingen/trends hebben zich de afgelopen jaren/decennia voorgedaan op de verschillende maatschappelijke ladders?

Uit de diverse hoofdstukken is naar voren gekomen dat op alle maatschappelijke ladders belangrijke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden. Zo is evident dat het gemiddelde opleidingspeil van de Nederlandse bevolking sterk is gestegen als gevolg van de expansie van het onderwijs. Waar vrouwen vroeger nog een aanzienlijke achterstand hadden in onderwijskansen, is hun opleidingsniveau tegenwoordig gelijk aan dat van mannen. Arbeidsmarktontwikkelingen betreffen vooral de (geringe) opwaardering van de beroepsarbeid in Nederland. Met name vrouwen zijn – als gevolg van hun gestegen opleidingsniveau – in hogere banen terechtgekomen in de loop van de tijd. Omdat de opwaardering van de beroepsarbeid veel beperkter is geweest dan de opgetreden onderwijsexpansie, is er een proces van diploma-inflatie ontstaan op de arbeidsmarkt. Vooral de hoogst opgeleiden hebben hiervan last gehad. Daardoor is de invloed van het behaalde opleidingsniveau op de bereikte beroepspositie van individuen afgenomen.

Op het terrein van culturele participatie is gevonden dat culturele programma's op tv steeds meer mensen aanspreken. Hetzelfde geldt voor het bezoek aan musea en opera's of klassieke concerten. Enerzijds voelen vooral mensen met een hoog opleidingsniveau zich aangetrokken tot deze activiteiten en daar zijn er steeds meer van gekomen door de onderwijsexpansie; anderzijds is het aanbod van culturele activiteiten sterk uitgebreid.

Op het vlak van wonen is geconstateerd dat de absolute omvang van woningen (uitgedrukt in het aantal kamers van de woning) niet

is veranderd in de loop van de tijd. Echter, wanneer rekening wordt gehouden met het feit dat huishoudens tegenwoordig steeds minder leden tellen dan vroeger, kan worden geconcludeerd dat men per huishoudlid gemiddeld genomen meer kamers tot zijn of haar beschikking heeft gekregen. Wat betreft trends in de eigendomsituatie van de woning is gebleken dat de generatie van kinderen vaker een woning in eigen bezit heeft dan de generatie van ouders. Bovendien bezitten hogeropgeleiden vaker een eigen woning dan lageropgeleiden.

Ten aanzien van gezondheid, tot slot, is gevonden dat de Nederlandse bevolking zich over het algemeen gezond voelt ondanks de aanwezigheid van riskante gewoonten. Ruim driekwart van de bevolking drinkt alcohol, terwijl ongeveer een derde deel rookt. Daarnaast wordt overgewicht een steeds groter probleem. Dit komt doordat men zowel steeds vaker op jonge leeftijd al te zwaar is alsook steeds vaker zwaar wordt tijdens het leven.

2. Is er een plafond bereikt voor sommige groepen op bepaalde ladders? En zijn er groepen die muurvast zitten aan de onderkant? Vindt er bij deze groepen een verbreding van oriëntatie op alternatieve ladders plaats?

En:

3. Komt sociale daling steeds meer voor en heeft sociale stijging steeds minder frequent plaats? Winnen/verliezen bepaalde ladders aan belang?

Zoals aangegeven heeft de onderwijsexpansie geleid tot een sterke stijging van het gemiddelde opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking. Het percentage leden van de bevolking met alleen basisonderwijs is tegenwoordig nog slechts enkele procenten en er is geen leerling meer die daarna niet doorstroomt naar het voortgezet onderwijs. Dit betekent niet dat er aan de bovenkant van het onderwijsgebouw een plafond is bereikt. Ongeveer een derde van de bevolking heeft tegenwoordig een diploma in het hoger onderwijs (wo of hbo) behaald, terwijl nog bijna de helft een diploma heeft op het niveau van het secundair hoger onderwijs (mbo/havo/vwo). Sociale daling is vanuit een intergenerationeel perspectief bezien echter een realiteit aan het worden in het onderwijs, maar (indirect – via het onderwijs –) ook op de arbeidsmarkt. Dit geldt overigens alleen voor mannen. Waar in het verleden vooral sociale stijging leidde tot een

afname van aan sociale herkomst gerelateerde ongelijkheden in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, lijkt nu ook sociale daling tot gevolg te hebben dat de kansenongelijkheid in het onderwijs en op de arbeidsmarkt kleiner wordt.

Voor vrouwen is er nog steeds een 'glazen plafond' op de arbeidsmarkt. Door het gestegen opleidingsniveau van vrouwen zijn verschillen in beroepsstatus tussen beide seksen bij aanvang op de arbeidsmarkt tegenwoordig volledig verdwenen, maar wat betreft het uiteindelijk bereikte beroepsniveau blijven vrouwen achterlopen op mannen. Mannen maken nog altijd meer carrièremobiliteit mee dan vrouwen. De vraag blijft overigens in hoeverre dit het resultaat is van institutionele belemmeringen (zoals onvoldoende faciliteiten voor kinderopvang), seksdiscriminatie door werkgevers op de arbeidsmarkt of verschillen in preferenties en ambitieniveau tussen mannen en vrouwen. Waarschijnlijk spelen alle drie factoren een rol van betekenis.

Voor wat betreft culturele participatie zien we een vermenging van 'lagere' en 'hogere' cultuur. Zo zijn tv-preferenties van individuen minder uitsluitend geworden. Preferenties voor culturele en amusementprogramma's zijn tegenwoordig geheel onafhankelijk van elkaar. Ook wat betreft het bezoek aan musea en opera's of klassieke concerten zien we iets vergelijkbaars. Dit wijst erop dat op de maatschappelijke ladder van culturele participatie een verbreding van oriëntatie aan de orde is, waarbij culturele activiteiten steeds minder een manier worden om zich van elkaar te onderscheiden.

Wat het domein wonen betreft zijn geen ontwikkelingen in de mate van intergenerationele overdracht geconstateerd. Zoals gezegd bezitten kinderen vaker een eigen woning dan hun ouders, maar dit verschil tussen beide generaties is niet veranderd in de loop van de tijd.

De maatschappelijke ladder gezondheid laat ten slotte zien dat steeds meer mensen steeds vaker aan overgewicht lijden tijdens hun leven.

Of bepaalde ladders aan belang hebben gewonnen of verloren is niet goed aan te geven. Wel is het zo dat opleiding, vergeleken met sociale herkomst, aan belang heeft gewonnen op de arbeidsmarkt. Hier volgt (indirect) uit dat het milieu van herkomst ook op andere ladders minder betekenis heeft gekregen en dat het nu vooral tegenstellingen tussen hoger- en lageropgeleiden betreffen die bepalend zijn voor het innemen van posities op deze andere ladders.

4. Verandert de relatieve afstand tussen groepen op de verschillende ladders?

Voor mannen is de relatieve mobiliteit in het onderwijs en op de arbeidsmarkt toegenomen. De afstand tussen hoge en lage sociale afkomst is dus verkleind op deze domeinen en de Nederlandse samenleving kan daarmee als opener worden bestempeld. Wel is het zo dat beslissingen in het onderwijs zelf (in het bijzonder bij de schoolkeuze na het basisonderwijs) steeds bepalender zijn geworden voor het uiteindelijk bereikte opleidingsniveau. Er is dan ook sprake van een zogenoemd Matteüseffect (Merton 1968): eerdere posities bepalen in sterkere mate latere uitkomsten. Verder is gebleken dat opleiding tegenwoordig een belangrijkere scheidslijn is op de arbeidsmarkt dan sociale herkomst. Desondanks is de rol van opleiding zelf voor wat betreft het bereiken van een bepaalde beroepspositie gedaald als gevolg van de opgetreden diploma-inflatie. Niettemin hebben hogeropgeleiden nog steeds betere beroepskansen op de arbeidsmarkt; niet alleen bij aanvang, maar ook gedurende de carrière. Ook hier kan dus worden gesproken van een Matteüseffect, waarbij de initiële voorsprong op de arbeidsmarkt gedurende de beroepsloopbaan wordt vergroot.

Ook de intergenerationale overdracht van culturele activiteiten zoals het bezoeken van opera's of klassieke concerten is afgenomen. Bovendien geldt voor de meeste onderzochte culturele activiteiten dat een trend naar minder exclusiviteit naar opleidingsniveau is opgetreden. Zo ook voor tv-preferenties: lageropgeleiden kijken steeds vaker naar culturele programma's, terwijl hogeropgeleiden frequenter naar amusementprogramma's kijken.

Wat het domein wonen betreft zijn veranderingen geconstateerd als het gaat om verschillen tussen hoger- en lageropgeleiden: de sociale ongelijkheid op dit punt is in de loop van de tijd toegenomen. Zo bezaten hogeropgeleiden al vaker een eigen huis dan lageropgeleiden, maar dit opleidingsverschil is gestegen.

Verschillen in overgewicht tussen hoger- en lageropgeleiden nemen af. Hogeropgeleiden worden steeds vaker zwaarder tijdens het leven. Verschillen tussen mannen en vrouwen nemen eveneens af. Dit verschil is kleiner geworden, omdat vooral steeds meer vrouwen al op jongere leeftijd te zwaar zijn. Overigens is er wat betreft obesitas (extreem overgewicht) wel sprake van toenemende ongelijkheid. Dit komt steeds meer voor onder lageropgeleiden.

Op basis van deze bevindingen concluderen we voorzichtig dat de groeiende openheid van en de toenemende gelijkheid in de Nederlandse samenleving niet meer gelijk is aan verheffing van van oudsher achtergestelde sociale groepen zoals de arbeidersklasse, maar juist aan ontheffing van hogere strata in de samenleving als gevolg van sociale daling op de domeinen van onderwijs en arbeid en het kleiner worden van verschillen tussen hoger- en lageropgeleiden bijvoorbeeld op het vlak van overgewicht.

5. Is er samenhang tussen de posities op de verschillende ladders? Zijn mensen die hoog op de ene ladder staan ook succesvoller op andere? En is er sprake van een granieten kern?

De verschillende maatschappelijke ladders hangen met elkaar samen. Deze onderlinge samenhang is aan verandering onderhevig, maar er kan worden gesteld dat onderwijs, gemeten aan de hand van het hoogst bereikte opleidingsniveau, het sterkst met de andere ladders samenhangt. Overigens is deze samenhang – met uitzondering van de ladder wonen – wel aan het afnemen. De samenhang tussen de verschillende maatschappelijke ladders suggereert dat er sprake is van cumulatie onder dezelfde groep van mensen die de meest ongunstige positie innemen op de verschillende ladders en dat er zich een onderklasse vormt. Het lijkt erop dat – ondanks de algemene trend naar meer gelijkheid op de verschillende maatschappelijke ladders (met uitzondering van het domein wonen) – de onderkant van de samenleving (licht) aan het toenemen is of in ieder geval stabiliseert.

Ook als de onderkant vanuit een mobiliteitsperspectief wordt beschouwd (zowel inter- als intragenerationeel), dan zien we dat er een zogenoemde granieten kern van mensen bestaat in de Nederlandse samenleving die zich langdurig aan de onderkant van de samenleving bevindt en voor wie actieve participatie (bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt) niet of nauwelijks is weggelegd.

6. Wat zijn de gevolgen van stijgen en dalen op de verschillende ladders voor de sociale samenhang in de samenleving?

Er zijn diverse mobiliteitseffecten op de mate van sociale samenhang in de Nederlandse samenleving gevonden. De onderzochte mobiliteitseffecten hebben daarbij enkel betrekking op intergenerationele opleidingsmobi-

liteit. De keuze daarvoor is dat onderwijs voorafgaat aan de andere maatschappelijke ladders en dat het de belangrijkste sociale scheidslijn is in de hedendaagse samenleving. Getoond is dat neerwaartse opleidingsmobiliteit alleen negatieve gevolgen heeft voor het algemeen sociaal vertrouwen. Daarentegen beschermt een hoger opleidingsniveau van de ouders tegen de invloed van neerwaartse opleidingsmobiliteit op ervaren moslimdreiging en afnemende stemintentie. Ook speelt het ouderlijk opleidingsniveau, indien men zelf hoger is opgeleid, geen rol meer voor stemintentie, ervaren moslimdreiging en de kans om lid te zijn van een vereniging. Kinderen met hogeropgeleide ouders ondervinden dus lang niet altijd negatieve gevolgen van neerwaartse mobiliteit. Opwaartse mobiliteit heeft voor hen vaak juist positieve gevolgen. Al met al concluderen we dat een toenemende sociale opleidingsmobiliteit waarschijnlijk geen nadelige gevolgen heeft voor de sociale samenhang in de Nederlandse samenleving.

Literatuur

- Bekkers, R. (2007). Geven van tijd: vrijwilligerswerk. In: T. Schuyt, B. Gouwenberg, R. Bekkers, M.-M. Meijer en P. Wiepking (red.), *Geven in Nederland 2007: Giften, legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk* (p. 99-109). 's-Gravenhage: Elsevier Overheid.
- Bovens, M. (2006). De diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie. In: *Beleid en Maatschappij*, jg.33, nr. 4, p.205-18.
- Blau, P., en O. Duncan (1967). *The American occupational structure*. New York: Free Press.
- Dronkers, J. (1994). Onderwijs als voorportaal van sociale daling. In: *De Helling*, jg. 7, nr. 3, p. 26-30.
- Dronkers, J. (2007). *Ruggengraat van ongelijkheid. Beperkingen en mogelijkheden om ongelijke onderwijskansen te veranderen*. Amsterdam: Mets en Schilts/Wiard Beckman Stichting.
- Dronkers, J., en W. C. Ultee (1995). Herkomst en bestemming, vrijheden en de politiek; een terugblik. In: J. Dronkers en W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (p. 303-25). Assen: Van Gorcum.
- Erikson, R., J. Goldthorpe en L. Portocarero, L. (1979). Intergenerational class mobility in three Western European countries. In: *British Journal of Sociology*, jg. 30, nr. 4, p. 415-41.
- Ganzeboom, H.B.G., en P. M. de Graaf (1989). Intergenerationele opleidingsmobiliteit in Nederland van geboortecohorten 1891-1960. In: *Sociale Wetenschappen*, jg.32, nr. 4, p. 262-78.
- Ganzeboom, H.B.G. en R. Luijkx (1995). Intergenerationele beroepsmobiliteit in Nederland: patronen en historische veranderingen. In: J. Dronkers en W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (p. 14-30). Assen: Van Gorcum.
- Ganzeboom, H.B.G., P. M. de Graaf, P.M. en D. J. Treiman (1992). A standard international socio-economic index of occupational status. In: *Social Science Research*, jg. 21, nr. 1, p. 1-56.
- Gier, E. de (2007). 'The winner takes it all'. In: *De Helling*, jg. 20, nr. 3, p. 30-32.

- Graaf, P.M. de en H. B. G. Ganzeboom (1993). Family background and educational attainment in the Netherlands for the 1891–1960 birth cohorts. In: Y. Shavit en H.-P. Blossfeld (red.), *Persistent inequality. Changing educational attainment in thirteen countries* (p. 75-100). Boulder/San Fransisco/Oxford: Westview Press.
- Graaf, P.M. de en R. Luijkx (1995). Beroepsmobiliteit gedurende de carrière. In: J. Dronkers en W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (p. 67-80). Assen: Van Gorcum.
- Graaf, P.M. de en R. Luijkx (1995). Paden naar succes: geboorte of diploma's? In: J. Dronkers en W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (p. 31-45). Assen: Van Gorcum.
- Graaf, N.D. de en P. Nieuwbeerta (1995). Sociale klasse, mobiliteit, trouwpatronen en politieke voorkeur. In: J. Dronkers en W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (p. 182-201). Assen: Van Gorcum.
- Heek, F. van (1968). *Het verborgen talent*. Meppel: Boom.
- Heek, F. van, E. V. Verkruijse en H. M. in 't Veld-Langeveld. (1958). *Sociale stijging en daling in Nederland*. Leiden: Stenfert Kroese.
- Kraaykamp, G. en N. D. de Graaf (1995). Sociale differentiatie in materiële en cultuurconsumptie: een kwestie van leefstijl. In: J. Dronkers en W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (p. 223-46). Assen: Van Gorcum.
- Lammers, J., B. Pelzer, J. Hendrickx en R. Eisinga (2007). *Categorische data analyse met spss. Inleiding in loglineaire analysetechnieken*. Assen: Van Gorcum.
- Merton, R.K. (1968). The Matthew effect in science. In: *Science*, jg. 159, nr. 3810, p. 56-63.
- Tolsma, J., N. D. de Graaf en L. Quillian (2009). Does intergenerational social mobility affect antagonistic attitudes towards ethnic minorities? In: *British Journal of Sociology*, jg. 60, nr. 2, p. 257-277.
- Tolsma, J., T. van der Meer en M. Gesthuizen (2009). The impact of neighbourhood and municipality characteristics on social cohesion in the Netherlands. In: *Acta Politica*, jg. 44, nr. 3, p. 286-313.
- Treiman, D.J. (1970). Industrialization and social stratification. In: E.O. Laumann (red.), *Social stratification, research and theory for the 1970s* (p. 207-34). Indianapolis: Bobbs-Merill.

- Ultee, W.C. (1996). Trends in de sociale segmentatie van Nederland. Slotbeschouwing. In: H.B.G. Ganzeboom en W.C. Ultee (red.), *De sociale segmentatie van Nederland in 2015*. WRR voorstudies en achtergronden V96 (p. 333-51). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Ultee, W.C. (1997). Hollandse saus voor de bestudering van sociale ongelijkheid en klassenstructuren. In: *Tijdschrift voor Sociologie*, jg. 18, nr. 1-2, p. 233-49.
- Ultee, W.C. en J. Dronkers (1995). En wat doe jij? Vragen over maatschappelijke gelaagdheid, hun kwantitatieve karakter en hun politieke belang. In: J. Dronkers en W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (p. 1-13). Assen: Van Gorcum.
- Ultee, W.C., W. Arts en H. Flap (1992). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Wolbers, M.H.J. en P. M. de Graaf (1996a). Onderwijsexpansie of meritocratisering? Een verklaring voor de afgenomen samenhang tussen het ouderlijk sociaal milieu en het hoogst bereikte opleidingsniveau van kinderen. In: *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, jg. 21, nr. 2, p.117-132.
- Wolbers, M.H.J. en P. M. de Graaf (1996b). Langetermijnontwikkelingen in de opbrengsten van diploma's op de Nederlandse arbeidsmarkt. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg. 12, nr. 4, p. 296-309.

Appendix

Tabel A1

Opleiding van mannen in Nederland naar opleiding ouders, geboortecohorten 1914–84 in procenten

1914–39		Opleiding zoon				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	73	0	20	0	7	100	15
hbo	37	41	11	7	4	100	27
mbo/havo/vwo	19	25	35	12	9	100	65
lbo/mavo	6	19	27	33	14	100	146
lo	4	12	15	37	33	100	346
1940–49		Opleiding zoon				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	52	29	7	3	10	100	31
hbo	32	40	13	10	6	100	72
mbo/havo/vwo	18	36	26	16	4	100	126
lbo/mavo	6	24	28	29	13	100	320
lo	3	9	27	34	27	100	406
1950–59		Opleiding zoon				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	53	25	13	7	2	100	60
hbo	33	35	24	7	1	100	91
mbo/havo/vwo	18	29	36	15	3	100	186
lbo/mavo	9	23	36	22	10	100	445
lo	5	15	28	34	19	100	389
1960–69		Opleiding zoon				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	36	29	26	7	2	100	55
hbo	31	30	26	8	5	100	119
mbo/havo/vwo	15	25	43	13	4	100	216
lbo/mavo	9	18	43	25	5	100	532
lo	4	12	33	37	14	100	222
1970–84		Opleiding zoon				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	40	28	28	5	0	100	40
hbo	11	38	38	13	0	100	84
mbo/havo/vwo	18	30	42	10	1	100	103
lbo/mavo	10	15	48	22	6	100	190
lo	5	17	41	24	14	100	42

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A2

Opleiding van vrouwen in Nederland naar opleiding ouders, geboortecohorten 1914–84 in procenten

1914–39		Opleiding dochter				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	17	58	25	0	0	100	12
hbo	7	48	16	14	16	100	44
mbo/havo/vwo	2	23	23	30	23	100	44
lbo/mavo	0	11	17	43	30	100	114
lo	0	3	8	42	47	100	290
1940–49		Opleiding dochter				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	15	49	24	6	6	100	33
hbo	10	42	29	15	3	100	59
mbo/havo/vwo	6	34	18	34	9	100	116
lbo/mavo	1	16	23	43	17	100	309
lo	0	6	14	44	36	100	384
1950–59		Opleiding dochter				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	39	24	27	5	5	100	41
hbo	11	44	32	11	2	100	107
mbo/havo/vwo	8	30	33	24	5	100	170
lbo/mavo	5	19	40	27	10	100	433
lo	2	11	29	36	21	100	413
1960–69		Opleiding dochter				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	40	36	22	2	0	100	55
hbo	21	40	31	8	1	100	151
mbo/havo/vwo	9	26	47	14	4	100	229
lbo/mavo	3	15	49	27	5	100	540
lo	3	11	41	33	12	100	249
1970–84		Opleiding dochter				Totaal	N
Opleiding ouders	wo	hbo	mbo/havo/vwo	lbo/mavo	lo		
wo	36	27	30	3	3	100	33
hbo	27	39	29	3	1	100	92
mbo/havo/vwo	9	26	54	9	2	100	122
lbo/mavo	5	20	53	18	4	100	275
lo	2	9	48	23	18	100	44

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A3

Keuze van type voortgezet onderwijs van mannen in Nederland naar
opleiding ouders, geboortecohorten 1914–84 in procenten

1914–39		Keuze voortgezet onderwijs zoon			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	80	20	0	100	15	
hbo	67	33	0	100	27	
mbo/havo/vwo	45	52	3	100	64	
lbo/mavo	17	77	6	100	143	
lo	7	76	17	100	316	
1940–49		Keuze voortgezet onderwijs zoon			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	73	27	0	100	30	
hbo	56	42	3	100	72	
mbo/havo/vwo	34	63	2	100	125	
lbo/mavo	17	78	5	100	317	
lo	8	81	11	100	391	
1950–59		Keuze voortgezet onderwijs zoon			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	75	25	0	100	60	
hbo	55	43	2	100	91	
mbo/havo/vwo	32	66	2	100	186	
lbo/mavo	19	78	3	100	442	
lo	13	81	6	100	383	
1960–69		Keuze voortgezet onderwijs zoon			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	70	29	2	100	56	
hbo	58	39	3	100	120	
mbo/havo/vwo	41	57	2	100	220	
lbo/mavo	22	77	1	100	535	
lo	12	85	2	100	225	
1970–84		Keuze voortgezet onderwijs zoon			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	76	24	0	100	59	
hbo	52	47	1	100	117	
mbo/havo/vwo	41	59	1	100	138	
lbo/mavo	23	76	0	100	250	
lo	18	82	0	100	49	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A4

Keuze van type voortgezet onderwijs van vrouwen in Nederland naar opleiding ouders, geboortecohorten 1914–84 in procenten

1914–39		Keuze voortgezet onderwijs dochter			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	100	0	0	100	12	
hbo	39	54	7	100	44	
mbo/havo/vwo	23	68	9	100	44	
lbo/mavo	10	81	9	100	110	
lo	3	72	25	100	262	
1940–49		Keuze voortgezet onderwijs dochter			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	88	12	0	100	33	
hbo	42	58	0	100	59	
mbo/havo/vwo	30	68	2	100	115	
lbo/mavo	11	86	3	100	305	
lo	4	85	11	100	374	
1950–59		Keuze voortgezet onderwijs dochter			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	83	17	0	100	41	
hbo	48	51	1	100	107	
mbo/havo/vwo	37	62	1	100	170	
lbo/mavo	19	79	3	100	432	
lo	9	84	7	100	407	
1960–69		Keuze voortgezet onderwijs dochter			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	79	19	2	100	57	
hbo	62	37	1	100	154	
mbo/havo/vwo	42	58	0	100	235	
lbo/mavo	23	76	1	100	555	
lo	20	77	4	100	248	
1970–84		Keuze voortgezet onderwijs dochter			Totaal	N
Opleiding ouders	havo/vwo	lbo/mavo	Geen			
wo	73	27	0	100	48	
hbo	60	40	0	100	125	
mbo/havo/vwo	41	59	0	100	180	
lbo/mavo	26	72	2	100	365	
lo	12	78	10	100	60	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A5
Huidige/laatste beroep van mannen in Nederland naar beroep vader,
geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		Beroep zoon							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	48	26	13	1	6	4	3	100	78	
II	38	35	6	5	%	3	6	100	66	
III	33	20	7	0	7	13	20	100	15	
IV	23	21	5	26	5	8	14	100	200	
V	34	13	6	6	21	9	11	100	53	
VI	13	21	13	0	11	23	20	100	56	
VII	20	16	4	4	12	15	29	100	113	
1940–49		Beroep zoon							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	42	31	3	9	5	6	5	100	149	
II	34	30	7	3	7	10	10	100	119	
III	24	31	10	3	3	14	14	100	29	
IV	25	21	7	16	13	10	8	100	244	
V	30	28	6	5	10	12	10	100	102	
VI	10	23	9	7	9	22	21	100	122	
VII	15	16	4	4	14	22	25	100	155	
1950–59		Beroep zoon							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	40	33	5	6	6	5	5	100	191	
II	30	39	6	3	8	8	6	100	153	
III	10	43	8	0	6	16	16	100	49	
IV	20	28	6	13	12	9	13	100	236	
V	24	32	5	5	12	11	11	100	145	
VI	23	24	11	2	11	18	11	100	136	
VII	19	16	7	6	12	23	18	100	164	
1960–69		Beroep zoon							Total	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	31	28	14	8	4	8	6	100	113	
II	27	33	13	4	6	12	5	100	112	
III	26	33	10	5	3	8	15	100	39	
IV	18	18	12	17	3	15	16	100	122	
V	17	23	5	6	14	19	17	100	65	
VI	17	22	6	4	12	28	11	100	115	
VII	16	21	13	4	9	16	22	100	121	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A6

Huidige/laatste beroep van vrouwen in Nederland naar beroep vader, geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		<i>Beroep dochter</i>							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	15	41	30	9	0	0	5	100	66	
II	3	54	17	10	2	2	12	100	59	
III	0	0	71	0	0	0	29	100	7	
IV	9	21	20	16	5	3	27	100	141	
V	11	40	18	3	5	5	18	100	38	
VI	2	8	51	8	4	12	14	100	49	
VII	1	20	29	5	4	9	31	100	75	
1940–49		<i>Beroep dochter</i>							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	13	54	20	5	1	2	6	100	128	
II	10	47	31	5	0	1	7	100	134	
III	9	23	49	3	0	3	14	100	35	
IV	8	28	27	16	4	6	11	100	213	
V	3	38	25	7	7	0	19	100	68	
VI	2	16	49	8	0	11	14	100	123	
VII	3	23	33	9	4	2	26	100	140	
1950–59		<i>Beroep dochter</i>							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	24	44	24	5	0	1	3	100	181	
II	12	42	37	5	1	1	3	100	145	
III	9	32	43	4	0	6	7	100	54	
IV	6	37	36	9	1	3	9	100	241	
V	7	48	20	6	7	1	11	100	100	
VI	5	25	53	3	1	3	11	100	152	
VII	4	27	44	3	1	8	14	100	170	
1960–69		<i>Beroep dochter</i>							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	18	33	41	2	0	2	4	100	98	
II	13	38	41	3	0	1	4	100	134	
III	11	24	39	4	0	9	13	100	46	
IV	7	19	51	9	2	2	11	100	124	
V	7	34	41	2	0	4	13	100	56	
VI	6	27	45	4	2	5	11	100	114	
VII	7	18	49	2	2	9	15	100	137	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A7

Eerste beroep van mannen in Nederland naar beroep vader, geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		Beroep zoon							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	29	25	15	3	16	9	4	100	69	
II	14	37	15	2	12	10	10	100	59	
III	0	31	15	0	8	39	8	100	13	
IV	8	12	9	35	9	15	12	100	184	
V	4	19	4	2	23	33	15	100	52	
VI	2	6	14	0	4	63	10	100	49	
VII	2	7	9	3	15	30	35	100	105	
1940–49		Beroep zoon							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	21	38	11	2	11	10	7	100	138	
II	16	26	21	1	7	20	10	100	112	
III	7	17	21	0	4	28	24	100	29	
IV	8	15	12	20	11	20	14	100	237	
V	10	24	11	2	20	16	16	100	99	
VI	3	14	10	2	3	48	22	100	115	
VII	2	11	9	3	13	35	28	100	151	
1950–59		Beroep zoon							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	22	33	13	2	7	9	14	100	172	
II	14	39	11	2	7	15	12	100	145	
III	7	23	23	0	5	27	16	100	44	
IV	8	25	11	13	10	22	12	100	220	
V	11	14	6	1	16	21	21	100	140	
VI	6	9	24	0	6	39	12	100	127	
VII	5	25	15	2	8	40	20	100	154	
1960–69		Beroep zoon							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	20	22	25	4	6	13	12	100	102	
II	15	28	19	3	4	15	16	100	95	
III	9	24	29	0	0	24	15	100	34	
IV	7	12	14	17	1	30	19	100	104	
V	6	13	18	2	6	36	20	100	55	
VI	8	17	12	0	4	41	18	100	97	
VII	3	8	18	2	5	33	32	100	103	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A8

Eerste beroep van vrouwen in Nederland naar beroep vader,
geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		Beroep dochter							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	3	53	35	2	2	2	3	100	60	
II	6	54	23	4	2	4	8	100	52	
III	0	0	57	14	0	14	14	100	7	
IV	2	24	17	20	4%	2	29	100	123	
V	0	42	14	3	11	0	31	100	36	
VI	0	11	29	13	3	13	32	100	38	
VII	2	14	22	5	6	9	42	100	64	
1940–49		Beroep dochter							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	6	61	23	2	2	4	2	100	124	
II	2	43	42	4	1	1	7	100	125	
III	0	29	51	3	0	6	11	100	35	
IV	2	27	35	14	3	7	12	100	195	
V	2	42	21	3	12	2	19	100	67	
VI	0	12	51	4	1	13	19	100	120	
VII	2	17	31	8	5	8	30	100	134	
1950–59		Beroep dochter							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	8	51	34	0	1	3	2	100	172	
II	2	45	47	1	1	2	3	100	134	
III	2	25	54	2	0	8	10	100	52	
IV	4	36	43	6	1	5	6	100	224	
V	2	43	33	2	5	4	11	100	94	
VI	1	20	65	4	1	4	7	100	144	
VII	2	35	51	2	4	8	14	100	164	
1960–69		Beroep dochter							Totaal	N
Beroep vader	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	9	33	49	1	0	3	5	100	88	
II	8	36	51	0	0	3	3	100	118	
III	5	34	51	0	0	7	2	100	41	
IV	4	18	60	3	1	4	9	100	118	
V	2	21	63	0	0	8	6	100	48	
VI	3	15	62	2	0	7	11	100	105	
VII	3	11	62	0	1	13	10	100	122	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A9
Huidige/laatste beroep van mannen in Nederland naar eerste beroep,
geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		Huidige/laatste beroep							Totaal	N
Eerste beroep	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	77	15	4	4	0	0	0	100	48	
II	37	51	3	3	2	0	3	100	92	
III	32	30	21	4	0	0	14	100	57	
IV	11	9	1	56	7	1	15	100	76	
V	27	15	2	6	38	6	7	100	68	
VI	16	15	8	2	10	27	23	100	128	
VII	18	12	6	5	7	13	40	100	87	
1940–49		Huidige/laatste beroep							Totaal	N
Eerste beroep	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	77	18	4	1	1	0	0	100	85	
II	33	55	1	2	5	2	3	100	186	
III	30	29	29	4	1	5	3	100	111	
IV	15	3	0	63	3	5	10	100	60	
V	20	15	1	5	39	7	14	100	96	
VI	13	11	5	6	13	39	13	100	222	
VII	12	14	5	5	9	12	43	100	147	
1950–59		Huidige/laatste beroep							Totaal	N
Eerste beroep	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	71	20	4	3	1	2	1	100	112	
II	26	63	2	2	3	1	2	100	251	
III	22	33	28	4	0	6	8	100	134	
IV	10	13	3	56	3	3	13	100	39	
V	19	10	1	9	52	2	8	100	92	
VI	12	11	4	5	13	42	14	100	247	
VII	17	19	5	4	12	6	37	100	161	
1960–69		Huidige/laatste beroep							Totaal	N
Eerste beroep	I	II	III	IV	V	VI	VII			
I	61	24	2	9	2	3	0	100	59	
II	20	62	6	3	4	3	2	100	103	
III	23	15	44	3	4	4	9	100	110	
IV	11	4	4	71	4	0	7	100	28	
V	13	9	9	4	39	13	13	100	23	
VI	9	16	4	3	11	47	10	100	167	
VII	12	19	3	7	5	16	38	100	119	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A10

Huidige/laatste beroep van vrouwen in Nederland naar eerste beroep,
geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		Huidige/laatste beroep						Totaal	N
Eerste beroep	I	II	III	IV	V	VI	VII		
I	67	11	11	0	0	11	0	100	9
II	13	70	4	7	1	0	6	100	124
III	4	15	74	4	0	1	1	100	91
IV	3	8	18	49	3	5	15	100	39
V	0	31	0	13	38	0	19	100	16
VI	5	0	21	11	11	53	0	100	19
VII	1	9	15	4	4	4	63	100	101
1940–49		Huidige/laatste beroep						Totaal	N
Eerste beroep	I	II	III	IV	V	VI	VII		
I	50	25	13	13	0	0	0	100	16
II	8	74	8	6	0	0	5	100	264
III	6	18	65	4	0	2	4	100	296
IV	5	9	12	63	0	0	11	100	57
V	0	12	4	8	62	0	15	100	26
VI	2	5	16	4	4	46	23	100	56
VII	3	15	22	6	3	1	52	100	121
1950–59		Huidige/laatste beroep						Totaal	N
Eerste beroep	I	II	III	IV	V	VI	VII		
I	60	35	3	0	0	0	3	100	37
II	10	74	8	6	0	0	2	100	358
III	8	17	66	3	0	1	5	100	473
IV	4	19	15	46	0	0	15	100	26
V	6	33	6	0	44	0	11	100	18
VI	2	8	16	0	4	51	18	100	49
VII	1	16	22	5	7	3	47	100	77
1960–69		Huidige/laatste beroep						Totaal	N
Eerste beroep	I	II	III	IV	V	VI	VII		
I	82	15	3	0	0	0	0	100	33
II	9	73	12	2	1	0	3	100	150
III	5	14	68	4	1	1	6	100	381
IV	0	29	14	43	0	0	14	100	7
V	50	0	0	0	50	0	0	100	2
VI	2	2	21	9	2	54	9	100	43
VII	6	10	27	0	0	0	58	100	52

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A11

Huidige/laatste beroep van mannen in Nederland naar opleiding,
geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		Huidige/laatste beroep							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	67	7	20	0	7	0	0	100	15	
hbo	41	41	7	0	0	4	7	100	27	
mbo/havo/vwo	40	30	11	8	5	2	5	100	63	
lbo/mavo	29	21	8	13	9	7	13	100	145	
lo	21	21	5	11	10	12	20	100	341	
1940–49		Huidige/laatste beroep							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	58	29	0	3	3	3	3	100	31	
hbo	48	27	6	4	4	6	6	100	71	
mbo/havo/vwo	34	33	8	8	4	11	2	100	122	
lbo/mavo	26	26	6	8	11	12	11	100	315	
lo	16	19	6	9	13	17	20	100	395	
1950–59		Huidige/laatste beroep							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	54	29	3	7	2	3	2	100	59	
hbo	35	37	1	4	4	12	7	100	82	
mbo/havo/vwo	30%	36	8	6	6	8	6	100	175	
lbo/mavo	26	30	8	6	9	13	8	100	424	
lo	14	22	6	6	16	16	20	100	363	
1960–69		Huidige/laatste beroep							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	20	47	13	10	7	0	3	100	30	
hbo	36	32	14	6	4	4	4	100	72	
mbo/havo/vwo	26	33	8	8	5	12	10	100	133	
lbo/mavo	20	19	12	7	8	19	15	100	325	
lo	13	22	11	6	8	25	16	100	143	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A12

Huidige/laatste beroep van vrouwen in Nederland naar opleiding,
geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		<i>Huidige/laatste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	17	58	17	0	0	0	8	100	12	
hbo	13	61	16	5	0	3	3	100	38	
mbo/havo/vwo	24	33	24	7	0	0	12	100	42	
lbo/mavo	4	30	32	10	3	3	19	100	104	
lo	4	20	27	11	5	6	27	100	255	
1940–49		<i>Huidige/laatste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	13	56	16	13	0	3	0	100	32	
hbo	18	53	23	4	2	2	0	100	56	
mbo/havo/vwo	8	50	30	6	0	1	5	100	114	
lbo/mavo	8	33	34	10	3	4	9	100	291	
lo	4	23	33	10	4	5	22	100	365	
1950–59		<i>Huidige/laatste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	34	40	24	3	0	0	0	100	38	
hbo	15	53	26	1	0	1	4	100	99	
mbo/havo/vwo	14	39	35	6	1	2	4	100	163	
lbo/mavo	8	36	37	6	2	3	8	100	397	
lo	7	31	40	5	2	4	11	100	384	
1960–69		<i>Huidige/laatste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	31	31	28	0	0	3	7	100	29	
hbo	19	35	42	1	0	1	2	100	91	
mbo/havo/vwo	10	34	46	4	0	3	4	100	143	
lbo/mavo	8	25	45	4	2	5	12	100	313	
lo	5	17	49	5	1	7	16	100	154	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A13

Eerste beroep van mannen in Nederland naar opleiding, geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		<i>Eerste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	62	15	8	0	8	8	0	100	13	
hbo	30	35	26	0	0	4	4	100	23	
mbo/havo/vwo	21	33	9	5	10	7	16	100	58	
lbo/mavo	5	16	14	16	12	26	11	100	130	
lo	4	12	8	16	13	27	20	100	317	
1940–49		<i>Eerste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	48	41	4	0	0	7	0	100	27	
hbo	23	34	16	0	8	13	6	100	64	
mbo/havo/vwo	21	24	17	4	7	14	13	100	115	
lbo/mavo	4	25	14	7	12	25	13	100	302	
lo	5	13	9	9	11	31	22	100	386	
1950–59		<i>Eerste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	27	37	14	0	2	8	12	100	49	
hbo	24	37	7	1	4	15	12	100	74	
mbo/havo/vwo	14	30	16	4	7	14	16	100	161	
lbo/mavo	10	24	13	4	9	25	14	100	404	
lo	4	18	12	5	12	32	18	100	343	
1960–69		<i>Eerste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	25	29	25	7	4	4	7	100	28	
hbo	20	28	20	3	3	17	8	100	60	
mbo/havo/vwo	10	25	16	4	4	24	18	100	114	
lbo/mavo	9	12	19	3	4	31	22	100	278	
lo	4	11	15	7	3	35	24	100	125	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A14

Eerste beroep van vrouwen in Nederland naar opleiding, geboortecohorten 1914–69 in procenten

1914–39		<i>Eerste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	10	70	20	0	0	0	0	100	10	
hbo	0	68	29	3	0	0	0	100	34	
mbo/havo/vwo	11	50	24	8	0	5	3	100	38	
lbo/mavo	2	29	30	11	4	5	18	100	93	
lo	1	21	19	11	6	5	37	100	219	
1940–49		<i>Eerste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	7	57	27	0	3	3	3	100	30	
hbo	8	57	26	2	2	6	0	100	51	
mbo/havo/vwo	1	56	34	2	0	2	6	100	110	
lbo/mavo	2	30	42	7	3	4	13	100	276	
lo	1	21	32	10	4	10	22	100	350	
1950–59		<i>Eerste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	5	65	30	0	0	0	0	100	37	
hbo	4	54	36	1	1	1	2	100	90	
mbo/havo/vwo	5	43	43	1	0	5	4	100	153	
lbo/mavo	4	31	50	3	2	5	6	100	376	
lo	2	28	46	3	3	6	12	100	365	
1960–69		<i>Eerste beroep</i>							Totaal	N
Opleiding	I	II	III	IV	V	VI	VII			
wo	15	31	42	0	0	8	4	100	26	
hbo	9	42	43	1	0	1	4	100	79	
mbo/havo/vwo	5	30	56	1	0	3	6	100	128	
lbo/mavo	5	18	61	2	0	7	8	100	289	
lo	2	13	61	0	1	12	12	100	136	

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen.

Tabel A15

Lineaire regressie-analyse van het aantal kamers van de huidige woning op opleidingsniveau en periode^a

	<i>b</i>	<i>se</i>	<i>s</i>
Constante	4,34	0,11	0,00
Opleidingsniveau in jaren (4-16,5)	0,03	0,01	0,00
Periode (1992=0)	-0,04	0,01	0,01
Opleidingsniveau*periode	0,00	0,00	0,03

^a b: regressie-effect; se: standaardfout; s: tweezijdig significantieniveau.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000 en 2003, eigen berekeningen

Tabel A16

Logistische regressie-analyse van de eigendomsituatie van de huidige woning op opleidingsniveau en periode^a

	<i>b</i>	<i>se</i>	<i>s</i>
Constante	0,15	0,20	0,46
Opleidingsniveau in jaren (4-16,5)	0,06	0,02	0,00
Periode (1992=0)	-0,08	0,03	0,00
Opleidingsniveau*periode	0,01	0,00	0,00

^a b: regressie-effect; se: standaardfout; s: tweezijdig significantieniveau.

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000 en 2003, eigen berekeningen.

Tabel A17

Periodetrends in de omvang van de onderkant van de samenleving van de intergenerationele gramieten kern in de samenleving

Periode	Onderkant operationalisatie 1 (0-4)			Onderkant operationalisatie 2 (0-5)			Onderkant operationalisatie 3 (0-4)			Intergenerationele gramieten kern (0-4)		
	N	Gemiddelde	Dichotoom sd Percentage	N	Gemiddelde	Dichotoom sd Percentage	N	Gemiddelde	Dichotoom sd Percentage	N	Gemiddelde	Dichotoom sd Percentage
1992	824	1,0	0,9 7%							768	0,7	0,8 2%
1998	1797	0,9	1,0 8%							1677	0,6	0,9 4%
2000	1322	0,9	1,0 10%	1300	1,4	1,2 6%				1241	0,6	0,8 3%
2003	1984	1,1	1,1 13%	1950	1,6	1,2 8%	1952	1,5	1,2 6%	1852	0,7	0,9 5%
2009							1036	1,2	1,0 2%			

Bron: Familie-enquête Nederlandse Bevolking 1992, 1998, 2000, 2003 en 2009, eigen berekeningen

Over de auteurs

Jochem Tolsma is universitair docent bij de sectie sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen. Zijn onderzoeksinteresses gaan uit naar vooroordelen en onderwijsongelijkheid. Zijn publicaties zijn verschenen in onder andere *European Sociological Review* en *British Journal of Sociology*. Voor meer informatie zie: www.jtolsma.nl.

Maarten H.J. Wolbers is socioloog en werkzaam als universitair hoofddocent bij de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij geeft les over en doet onderzoek naar sociale ongelijkheid in Nederland en andere hedendaagse samenlevingen, met name op het terrein van onderwijs en arbeidsmarkt. Voor meer informatie zie: www.socsci.ru.nl/~maartenw

Overzicht van uitgebrachte publicaties

Adviezen

Vierde raadsperiode 2009-2012

46 Polariseren binnen onze grenzen. (2009)

45 De wijk nemen. Een subtiel samenspel van burgers, maatschappelijke organisaties en de overheid. (2009)

Briefadviezen:

Terug naar de basis.(2010)

Sociaal bezuinigen.(2010)

De toekomst van de bestuurlijke inrichting. (2010)

In samenwerking met de rvz. Investeren rondom kinderen. (2009)

Derde raadsperiode 2005-2008

44 De ontkokering voorbij. Slim organiseren voor meer regelruimte. (2008)

43 Tussen flaneren en schofferen. Een constructieve aanpak van het fenomeen hangjongeren. (2008)

42 Vormen van democratie. Een advies over democratische gezindheid. (2007)

41 Straf en zorg: een paar apart. Passende interventies bij delictplegers met psychische en psychiatrische problemen. (2007)

40 Inhoud stuurt de beweging. Drie scenario's voor het lokale debat over de WMO. (2006)

39 Ontsnappen aan medialogica. Tbs in de maatschappelijke beeldvorming. (2006)

38 Verschil maken. Eigen verantwoordelijkheid na de verzorgingsstaat. (2005)

37 Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden. (2005)

36 Lokalisering van maatschappelijke ondersteuning. Voorwaarden van maatschappelijke ondersteuning. (2005)

In samenwerking met de rvz. Versterking voor gezinnen. (2008)

Tweede Raadsperiode 2001-2004

35 Eenheid, verscheidenheid en binding. Over concentratie en integratie van minderheden in Nederland. (2005)

34 Ouderen tellen mee. Advies aan de Themacommissie Ouderenbeleid van de Tweede Kamer. (2004)

33 Mogen ouderen ook meedoen. (2004)

32 Toegang tot recht. (2004)

31 Sociale veiligheid organiseren. Naar herkenbaarheid in de publieke ruimte. (2004)

30 Verschil in de verzorgingsstaat. Over schaarste in de publieke sector. (2004)

29 Humane genetica en samenleving. Bouwstenen voor een ander debat. (2004)

28 Europa als sociale ruimte. Open coördinatie van sociaal beleid in de Europese Unie. (2004)

27 Hart voor Europa. De rol van de Nederlandse overheid. (2003)

26 Medialogica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek. (2003)

25 De handicap van de samenleving. Over mogelijkheden en beperkingen van community care. (2002)

24 Bevrijdende kaders. Sturen op verantwoordelijkheid. (2002)

23 Geen woorden maar daden. Bijdrage aan het normen- en waardendebat. (2002)

22 Werken aan balans. Een remedie tegen burn-out. (2002)

21 Educatief centrum voor ouder en kind. Advies over voor- en vroegschoolse opvang. (2002)

20 Levensloop als perspectief. Kanttekeningen bij de Verkenning Levensloop. Beleidsopties voor leren, werken, zorgen en wonen. (2002)

19 Van uitzondering naar regel. Maatwerk in het grotestedenbeleid. (2001)

18 Aansprekend opvoeden. Balanceren tussen steun en toezicht. (2001)

17 Instituties in lijn met het moderne individu. De Sociale Agenda 2002-2006. (2001)

16 Kwetsbaar in kwadraat. Krachtige steun aan kwetsbare mensen. (2001)

In samenwerking met ACVZ. Inburgering. (2003)
In samenwerking met ROB. Etniciteit, binding en burgerschap. (2001)
In samenwerking met de Onderwijsraad. Samen naar de taalschool. (2001)

Eerste raadsperiode 1997-2000

- 15 Ver weg en dichtbij. Over hoe ICT de samenleving kan verbeteren. (2000)
- 14 Van discriminatie naar diversiteit. Kanttekeningen bij de Meerjarennota Emancipatiebeleid 'Van vrouwenstrijd naar vanzelfsprekendheid'. (2000)
- 13 Wonen in de 21e eeuw. (2000)
- 12 Alert op vrijwilligers. (2000)
- 11 Ongekende aanknopingspunten. Strategieën voor de aanpassing van de sociale infrastructuur. (2000)
- 10 Aansprekend burgerschap. De relatie tussen organisatie van het publieke domein en de verantwoordelijkheid van burgers. (2000)
- 9 Nationale identiteit in Nederland. (1999)
- 8 Arbeid en zorg. Reactie op de kabinetsnota 'Op weg naar een nieuw evenwicht tussen arbeid en zorg'. (1999)
- 7 Integratie in perspectief. Advies over integratie van bijzondere groepen en van personen uit etnische groeperingen in het bijzonder. (1998)
- 6 Verantwoordelijkheid en perspectief. Geweld in relatie tot waarden en normen. (1998)
- 5 Uitsluitend vrijwillig!?! Maatschappelijk actief in het vrijwilligerswerk. (1997)
- 4 Kwaliteit in de buurt. (1997)
- 3 Werkloos toezien. Activering van langdurig werklozen. (1997)
- 2 Stedelijke vernieuwing. (1997)
- 1 Vereenzaming in de samenleving. (1997)

In samenwerking met de rvz. Gezond zonder zorg. (2000)
In samenwerking met de rvz. Verslavingszorg herijkt. (1999)
In samenwerking met de rvz. Zorgarbeid in de toekomst. (1999)
In samenwerking met de Onderwijsraad. Voorschools en buitenschools. (1998)

Onderzoeken

- Je voelt het gewoon. Een onderzoek naar schoolkeuze en segregatie in Amsterdam-Noord. D. Zeldenrijk. (2010)
- De weg omhoog. Een analyse van het vertoog over sociale mobiliteit in regeringsbeleid. M. van der Steen, R. Peeters en M. Pen. (2010)
- Naar een open samenleving? Recente ontwikkelingen in sociale stijging en daling in Nederland. J. Tolsma en M.H.J. Wolbers. (2010)
- Indicatiestelling: omstreden toegang tot zorg. J. van der Meer. (2010)
- Uit de koker van. Praktijken van verkokering en ontkokering. RMO/VOM (red.).(2010)
- Stem geven aan verankering. RMO. (2009)
- Beperkt maar niet begreemd. RMO (red.). (2009) Webpublicatie.
- Bericht van de werkvloer. J.van der Meer. (2009) Webpublicatie.
- Polarisatie. Bedreigend en verrijkend. RMO (red.). (2009)
- Verkenning participatie: Arbeid, vrijwillige inzet en mantelzorg in perspectief. RMO. (2008)
- Levensvraagstukken: de sociale context van ongewenste zwangerschappen en van ondraaglijk en uitzichtloos lijden. (2008)
- 30 Plannen voor een beter Nederland. De sociale agenda. K. van Beek en Y. Zonderop (red.). (2006)
- Opbrengsten van sociale investeringen. I. Doorten en R. Rouw (red.). (2006)
- Eigen verantwoordelijkheid: bevrijding of beheersing? R. Ossewaarde. (2006)
- Democratie voorbij de instituties. Vooronderzoek van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. (2006)
- Horizontale verantwoording bij ZBO's en agentschappen. T. Schillemans. (2005)
- Tussen zorgen en begrenzen. Over de aanpak van delictplegers met psychi(atri)sche problemen. D. Graas en R.Janssens. (2005)
- Gezin anno nu. M. Distelbrink, N. Lucassen en E. Hooghiemstra. (2005)
- Tussen vangnet en trampoline. Over de inzet van publieke middelen voor participatie en zekerheid. H.Adriaansens, K. van Beek en R. Janssens. (2005)
- Preventiebeleid. Een verkennende achtergrondstudie. R. Torenvlied en A. Akkerman. (2005)

Over insluiting en vermijding. Twee essays over segregatie en integratie.
J. Uitermark en J.W. Duyvendak; P. Scheffer. (2004)

“Nee, ik voel me nooit onveilig”. Determinanten van sociale veiligheids-
gevoelens. H. Elffers en W. de Jong. (2004)

Ouderen en maatschappelijke inzet. K. Breedveld, M. de Klerk en J. de Hart.
(2004)

Financiële prikkels voor werknemers bij uittrekking. I. Groot en A. Heyma.
(2004)

Sociale veiligheid vergroten door gelegenheidsbeperking: wat werkt en wat
niet? K. Wittebrood en M. van Beem. (2004)

Inburgering. Educatieve opdracht voor nieuwkomer, overheid en samen-
leving. (2003)

Publicaties van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling zijn te down-
loaden via www.adviesorgaan-rmo.nl

Sociale stijging was lange tijd ideaal en praktijk voor veel generaties. Maar hoe zien patronen van stijging en daling er nu precies uit?

Als achtergrondstudie voor het adviestraject 'Sociale stijgers en dalers' heeft de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) de Radboud Universiteit Nijmegen gevraagd om die patronen in kaart te brengen. Onderzoekers Jochem Tolsma en Maarten H.J. Wolbers beschrijven de ontwikkelingen in opleidingsniveau, arbeidsmarktpositie, culturele participatie, gezondheid en woonsituatie, met soms opvallende uitkomsten. De Nederlandse samenleving is meer open geworden, maar dit leidt tevens tot sociale daling van sommige groepen, bijvoorbeeld van mannen.

De RMO is de adviesraad van de regering en het parlement op het terrein van participatie van burgers en stabiliteit van de samenleving. De RMO werkt aan nieuwe concepten voor de aanpak van sociale vraagstukken.

ISBN 9789077758182

NUR 740

www.adviesorgaan-rmo.nl



The logo for the Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). It features a stylized, black, wavy line that resembles a lowercase 'r' or a brushstroke, followed by the lowercase letters 'rmo' in a bold, black, sans-serif font.